

de Noordoostpolder-dorpen 1

DNA VAN EEN DORP ALS BOUWSTEEN VOOR DE TOEKOMST

de Noordoostpolder-dorpen 1

DNA VAN EEN DORP ALS BOUWSTEEN VOOR DE TOEKOMST

HET OVERSTICHT

Stimuleringsfonds
voor Architectuur

the Netherlands
Architecture Fund

Voorwoord

De geschiedenis van de Noordoostpolder begint in 1918. Toen besloot de regering de Zuiderzee gedeeltelijk in te polderen. Midden in de Tweede Wereldoorlog, officieel op 9 september 1942, viel de Noordoostpolder droog. Dit nieuwe land werd op een tekentafel ontworpen vanuit het oogpunt van optimale landbouwkundige productie maar ook als wetenschappelijke, esthetische en intellectuele uitdaging en het werd in een snel tempo tot ontwikkeling gebracht. Het originele ontwerp is nog duidelijk zichtbaar en het landschap nog grotendeels authentiek.

Kenmerkend is het assenstelsel van wegen en een ring van dorpen, kleine kernen, rondom de hoofdkern Emmeloord, die op fietsafstand van elkaar liggen.

De perceelgrootte van 24 hectare is als een vast ontwerpgegeven gehanteerd.

Naar elk dorp voert een bevaarbare watergang. Boerderijen zijn in het algemeen met twee of vier gegroepeerd langs wegen en omgeven door dichte erfbeplantingen.

Alle kernen, met elk eigen karakteristieken, zijn een onontbeerlijk onderdeel van het originele ontwerp van de Noordoostpolder. De kernen vertonen duidelijk aanwezigheid van twee hoog in aanzien staande architectonische en stedenbouwkundige stromingen: de Delftse School en Het Nieuwe Bouwen.

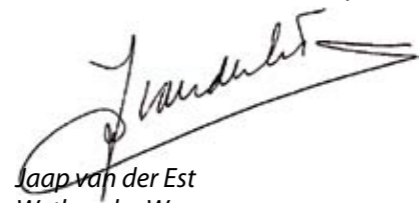
Aan historische waarde geen gebrek, maar de woonwensen en wooneisen zijn met de tijd mee veranderd. Dit gegeven brengt ons tot de centrale vraag: hoe behouden wij de waardevolle elementen van de kernen en hoe blijven we tegelijkertijd voldoen aan de huidige en toekomstige wensen en eisen?

Met deze centrale vraag is Het Oversticht in samenwerking met de gemeente Noordoostpolder en woningbouwvereniging Merctus aan het werk gegaan. Dit heeft geresulteerd in het voor u liggend document.

Het eerste deel van het boek is een analysegedeelte, waarbij onder andere wordt stilgestaan bij het “dorps-DNA”. Wat maakt bijvoorbeeld Bant, Bant? Het tweede deel van het boek “De opgaven en oplossingsrichtingen” geeft handvatten om aan de toekomstige woonwensen en wooneisen te voldoen met behoud van de waardevolle karakteristieken van de kernen.

Als wethouder Wonen en directeurbestuurder van de woningbouwvereniging vinden wij het belangrijk om onze gemeente leefbaar en toekomstbestendig te houden, maar ook dat Noordoostpolder wel de Noordoostpolder blijft. Het unieke ontwerp heeft ons immers beroemd en onderscheidend gemaakt. Wij zijn er dan ook trots op dit verrassende document **'De Noordoostpolder-dorpen, DNA van een dorp als bouwsteen voor de toekomst'** te presenteren.

Laat u verrassen en veel leesplezier,

Jaap van der Est
Wethouder Wonen
gemeente Noordoostpolder

Ton Beurmanjer
directeur/bestuurder Mercatus

Inleiding en leeswijzer

Het Oversticht, kennis- en adviesorganisatie voor ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijk erfgoed in Zwolle, nam samen met de gemeente Noordoostpolder en de woningcorporatie Mercatus het initiatief om onderzoek te doen naar de dorpskernen in de Noordoostpolder om inspiratie en kaders te geven voor herstructurering van de dorpen. Hierbij werden de externe adviseurs Sterke Stedenbouw en TWA architecten ingeschakeld. Het onderzoek is mede mogelijk gemaakt door het Stimuleringsfonds voor Architectuur.

De dorpen van de Noordoostpolder zijn niet ontstaan in een langdurig groeiproces, maar het resultaat van gedegen studie en weloverwogen planologisch handelen. Polder en dorpen samen vormen een uniek integraal ontworpen gebied. De waardering voor deze tot wasdom gekomen jong ontworpen dorpen neemt toe. Maar hoe houdbaar zijn deze dorpen op de lange termijn? De samenleving is ten opzichte van de jaren vijftig fundamenteel veranderd. Er is vraag naar meer diversiteit en flexibiliteit ten opzichte van het oorspronkelijke ontwerp.

De Noordoostpolder heeft twaalf nederzettingen. Een van deze nederzettingen is het voormalige eiland Schokland. De overige elf nederzettingen in de Noordoostpolder zijn na de Tweede Wereldoorlog na de drooglegging van de polder gebouwd. Deze nederzettingen bestaan uit de centraal gelegen stad Emmeloord en de tien dorpen daaromheen. De dorpen in de Noordoostpolder hebben een aantal principes gemeen (familiekenmerken), die te beschouwen zijn als het 'polder-DNA': een centrale dorpsbrink waaromheen de winkels en andere voorzieningen liggen; kerken en scholen op markante plaatsen; mee ontworpen groenstructuren; een stratenpatroon dat bewust niet recht en hoekig is en eenheid in de gebouwen door vormgeving en materiaalgebruik. Dit alles conform de ideeën van prof. ir. M.J. Granpré Molière, de aanvoerder van de stedenbouwkundige ontwerpstroming 'Delftse School'. Eén van de dorpen vormt de uitzondering. Dit is Nagele. Hier is een aantal doelstellingen van een andere ontwerpstroming gerealiseerd: 'Het Nieuwe Bouwen'.

De wijken en straten van voor 1962, die zijn gerealiseerd volgens de ideeën van de Delftse School en Het Nieuwe Bouwen, vormen de dorpskernen van de tien polderdorpen. De woningbouw in deze wijken voldoet echter in veel gevallen niet meer aan de kwaliteitsvraag van deze tijd. De woningen zijn klein, slecht geïsoleerd en sluiten niet meer aan op de woonwensen van nu. Het aanbod sluit niet aan op de vraag.

Starters en gezinnen trekken naar de nieuwe buitenwijken, waardoor de kernen in verval dreigen te raken.

Het bewustzijn dat de jaren '50- en '60-wijken een zeker erfgoed vertegenwoordigen is toegenomen. Er is behoefte te verkennen welke nieuwe kwaliteit te ontwikkelen is met de stedenbouwkundige structuren en de architectuur van de sterke stedenbouw van Granpré Molière en zijn tijdgenoten en welk hergebruik passend is. De 'familiekenmerken' van de polderdorpen zijn een inspiratie voor de toekomstige opgaven. Dit onderzoek geeft bouwstenen voor de komende herstructurering en geeft de kansen voor het herontwikkelen en het hergebruiken de Delftse-Schoolstedenbouw om daarmee de kernen nieuw leven in te blazen.

De Noordoostpolder is geplaatst op de voorlopige lijst van Werelderfgoed. De indruk bij veel mensen is dat er daardoor veel aandacht voor het conserveren is in plaats van ontwikkelen. Daarom is gekozen voor een doelgerichte aanpak. De opgaven en ontwikkelingsmogelijkheden worden in deel 2 van de publicatie concreet zichtbaar gemaakt. De publicatie bestaat uit twee boeken. Het eerste boek is statisch. De hierin aanwezige informatie is onbeperkt houdbaar. Het hoofdstuk 1 'De polder' biedt informatie over de ontstaansgeschiedenis van de polderdorpen, de kenmerken van de Delftse School en Het Nieuwe Bouwen en de overkoepelende eigenschappen van alle polderdorpen. Hoofdstuk 2 'De dorpen' laat de kenmerken per dorp zien: de historie, het dorps-DNA (wat maakt dit dorp dit dorp?) en de identiteit. Bij de beschrijving en verbeelding van de identiteit van een dorp staan we stil bij de landschappelijke, stedenbouwkundige en architectonische kenmerken. De nummers op de verschillende luchtfoto's laten zien waar de verschillende foto's zijn gemaakt. Het tweede boek is dynamisch en bevat 'De opgaven en oplossingsrichtingen'. Dit boek belicht, gericht op de toekomst, de herstructureringsopgaven en verschillende oplossingsrichtingen. Dit boek is beperkt houdbaar. Toekomstige ontwikkelingen brengen namelijk nieuwe opgaven met zich mee. De herstructureringsopgaven en oplossingsrichtingen zijn uitgewerkt en als voorbeeld is een aantal dorpen gebruikt waar de opgave urgent is. Ook zijn hier de opgaven per dorp in beeld gebracht. Er is onderscheid gemaakt tussen urgente opgaven en opgaven die op de langere termijn aangepakt kunnen worden. De publicatie eindigt met een woordenlijst, waarin enkele vaktermen nader worden toegelicht en verbeeld.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1. De polder 9

Delftse School 10
Ontwikkeling 12
Familiekenmerken 14
Dorpskleur 17

Hoofdstuk 2. De dorpen 21

Bant 22 Historie 23 Dorps-DNA 27 Identiteit 28	Espel 58 Historie 59 Dorps-DNA 63 Identiteit 64	Marknesse 94 Historie 95 Dorps-DNA 99 Identiteit 100	Tollebeek 130 Historie 131 Dorps-DNA 135 Identiteit 136
Creil 34 Historie 35 Dorps-DNA 39 Identiteit 40	Kraggenburg 70 Historie 71 Dorps-DNA 75 Identiteit 76	Nagele 106 Historie 107 Dorps-DNA 111 Identiteit 112	
Ens 46 Historie 47 Dorps-DNA 51 Identiteit 52	Luttelgeest 82 Historie 83 Dorps-DNA 87 Identiteit 88	Rutten 118 Historie 119 Dorps-DNA 123 Identiteit 124	

Woordenlijst 143

Bronnen 164

Colofon 165

De polder

In de twaalfde provincie van Nederland, Flevoland, ligt de Noordoostpolder. Dit overwegend agrarisch gebied telt 46.013 inwoners (31 mei 2009, bron: CBS) op een landoppervlakte van 460 km².

In 1918 begint de geschiedenis van de Noordoostpolder met het aannemen van de Zuiderzeewet. Deze wet bepaalde de aanleg van de Afsluitdijk en de droogmaking van (een deel van) de Zuiderzee. In 1942 viel de Noordoostpolder droog en kon worden begonnen met de ontginning en inrichting van dit nieuwe land. Dit gebeurde door, of onder leiding van, de rijksdiensten.

Bij de uiteindelijke inrichting van de polder ging men uit van één centrale plaats (Emmeloord) en verbindingswegen naar tien kleinere dorpen op fietsafstand. Deze dorpen, Bant, Creil, Ens, Espel, Kraggenburg, Luttelgeest, Marknesse, Nagele, Rutten en Tollebeek, zijn door een ringweg met elkaar verbonden.

Voor de nieuwe polder waren verschillende namen in omloop; zo werd in 1944 de naam Urkerland vastgelegd, net als de namen van de dorpen. In 1948 werd Noordoostpolder de officiële naam.

Delftse School

Schets uit 1939: een centrum met daaromheen 6 dorpen

Delftse School, eerste ontwerp voor zes polderdorpen

Tussen begin jaren dertig en begin jaren vijftig werd de volkshuisvesting in de IJsselmeerpolders in de Delftse traditionalistische stijl uitgevoerd. De voorman van deze stedenbouwkundige en architectonische stroming was Granpré Molière. Waar hij in de Wieringermeer zelf de dorpen ontwierp bekleedde hij in de Noordoostpolder de functie van adviseur op de achtergrond. Zijn bureau Granpré Molière, Verhagen en Kok kreeg in 1939 opdracht schetsen te maken voor zes polderdorpen en het poldercentrum Emmeloord in de Noordoostpolder. Hiermee werd de basis gelegd voor het uiteindelijke ontwerp van de tien polderdorpen. De invloed van de Delftse School is in heel Nederland te zien. De polders waren echter een groot laboratorium voor ruimtelijk ontwerp, stedenbouw en gemeenschapsplanning. Hier werden nieuwe dorpen als totaalontwerp getekend en gebouwd.

De uitwerking van de polderdorpen vond plaats onder toezicht van de Bouwkundige afdeling van de Directie Wieringermeer en meerdere externe architecten. Het ontwerp voor het tiende dorp Nagele, uit 1954, markeert de overgang naar het modernisme. In Nagele zijn de typische kenmerken van 'Het Nieuwe Bouwen' te herkennen.

Delfts Rood

De 'Delftse-Schooldorpen' in de Noordoostpolder bestaan veelal uit rijtjes woonblokken met de bekende rode baksteen en oranje- of roodbruine pannen. Sober uitgevoerd, soms met bijzondere details. In alle dorpen bepalen deze 'Delfts rode' woonblokken het beeld van de dorpskern, in veel dorpen ook het dorpsaanzicht.

Van Delfts Rood naar modernistisch wit

Wat de dorpen extra bijzonder maakt is dat ze zich bevinden op de overgang naar een nieuwe stroming in de architectuur en stedenbouw. In de jaren vijftig raakte 'Het Nieuwe Bouwen' in zwang. De architectuur wordt aangeduid als modernistisch wit, als tegenhanger van het Delfts Rood. Het dorp Nagele is het unieke dorp waar de ideeën van deze functionalistische ontwerpstroming ver zijn doorgevoerd. In de andere dorpen zijn soms al kleine ingrepen en veranderingen te zien ten opzichte van de opvattingen van de Delftse School. Het gaat dan

om de eerste vormen van op de zon georiënteerde 'strokenbouw', een meer horizontale, minder traditionele en minder formele architectuur. Veel gebouwen zijn te herkennen als 'overgangstypes', waarbij gevels bijvoorbeeld al worden voorzien van horizontale ramen en ramen of dakkapellen die door de dakgoot steken.

Delftse School (Emmeloord)

'Overgangstype' (Tollebeek)

Het Nieuwe Bouwen (Nagele)

Ontwikkeling

De ontwikkeling van de polder en de dorpen

De stedenbouwkundige verkaveling van de Noordoostpolder werd opgesteld door de Dienst der Zuiderzeewerken en Directie van de Wieringermeer. Het verkavelingsplan werd gemaakt door waterstaatskundige en landbouwkundige ingenieurs. Stedenbouwkundigen werden pas in de laatste fase betrokken, bij het nadenken over de dorpen.

Vanaf 1938 werd gewerkt aan het bewoningsplan door ingenieur Van der Bom van de Dienst der Zuiderzeewerken. Al snel werd uitgegaan van een centrum met streekverzorgende functie en dorpen rondom. In eerste instantie vijf dorpen op onderlinge afstand van 8 kilometer met verspreid een aantal gehuchten voor de landarbeiders. Later werd het aantal dorpen bijgesteld naar zes, zeven en uiteindelijk tien dorpen. Dit werd mede veroorzaakt doordat de overtuiging groeide dat boerenarbeiders beter in de dorpen konden wonen, dan verspreid over de polder.

De afstand tussen de dorpen werd bepaald door ervaringen in de Wieringermeerdorpen, door theoretische beschouwingen en landbouwtechnische overwegingen. In de Wieringermeer was de afstand tussen de dorpen te beperkt. Om de afstand te bepalen werd ook gebruikt gemaakt van de theorie van de Duitse geograaf Christaller.

Een schematische weergave van Christallers centrale plaatsentheorie

Christallers centrale plaatsentheorie ging uit van de afstand tussen plaatsen door te verwijzen naar de afstand van kernen in een verzorgingsgebied. Hij ging uit van een kernhiërarchie van steden, verzorgingskernen en gewone kernen. Daarnaast leidde hij uit de praktijk vaste afstanden tussen de kernen af, die hij in een hexagonaal systeem vatte. Het dorpenpatroon in de Noordoostpolder lijkt direct te zijn ontleend aan dit systeem. Hiermee nam het polderplan afstand van de tot dan toe gebruikelijke theorie dat nederzettingen zich ontwikkelen op kruispunten van water en wegen.

Sociografisch onderzoek

Voor de polder en voor elk dorp is een 'survey' geschreven. Dit is een sociografisch onderzoek en onderbouwing waarop de ruimtelijke planning kon worden gebaseerd, voor die tijd een vernieuwende manier van werken.

Eén van de Nederlandse pioniers op het gebied van de 'survey' was Van Lohuizen, mede-organisator van het Internationaal Stedenbouwcongres. Van Lohuizen hechtte groot belang aan de kennis omtrent ontwikkeling van de bevolking in een regio.

Door demografische en maatschappelijke ontwikkelingen te becijferen en te vergelijken met andere regio's kwam men voor de hele polder op een inschatting van een inwonertal van 25.000 tot 30.000 inwoners, waarvan 16.000 tot 22.000 in de kernen. Dankzij de surveys konden richtlijnen worden opgesteld voor de dichtheid, positionering en ontwikkeling van de landbouw, de bedrijven, winkels, aantal woningen, kerken, etcetera.

Familiekenmerken

Familiekenmerken van de dorpen: het polder-DNA

Karakteristiek aan de tien dorpen van de Noordoostpolder is dat de dorpskernen in dezelfde periode zijn ontworpen. Uitgebreid sociografisch en planologisch onderzoek leidde ertoe dat de dorpen volgens een ideaal schema werden ontwikkeld, waarbij de onderlinge afstand en een zekere mate van zelfvoorzienendheid per dorp leidende uitgangspunten waren. Er ontstond een herkenbare familie van polderdorpen. Alle dorpen liggen aan of op de dorpenring, de rondweg door de polder. In de oorspronkelijke plannen voor de dorpen gaat men uit van een brink, drie kerken, drie scholen, een dorpsbos en een winkel- of voorzieningencentrum. Niet elk dorp groeit echter even spoedig als gepland.

De samenhang tussen de dorpen is groot, al hebben alle dorpen wel een eigen karakteristiek. De ligging in de polder, de manier waarop het dorp aan de dorpenring ligt, en de verschillende architecten die aan het dorp hebben gewerkt, dragen hieraan bij.

Elf kenmerken van de polderdorpen

1. Ligging aan de dorpenring:

De ontsluiting van de polder en de dorpen is een structurerend element, de dorpen zijn onderling verbonden door een rondweg door de polder; de dorpenring. De dorpenring gaat door of langs de dorpskern. Dit resulteert in kruiswegdorpen en langswegdorpen. Rutten ligt niet direct aan de dorpenring, maar aan een noordelijke lus ervan.

2. Ligging aan het water:

Elk dorp ligt aan een poldervaart. Goederen werden vervoerd over het water. Overslag van de goederen vond plaats op de loswal. Nu is de ligging aan de vaart karakteristiek. Meerdere dorpen hebben een waterfront. Voorbeelden zijn Ens en Tollebeek.

3. Bedrijven aan de rand en aan het water:

In alle dorpen ligt een bedrijventerrein aan de rand van het dorp in verbinding met het water (aan een loswal).

Ligging aan het water (Kraggenburg)

4. Vizier op het landschap:

De dorpen moesten in de oorspronkelijke plannen uitzicht hebben op het open polderlandschap. Meerdere dorpen in de Noordoostpolder hebben vanaf de brink of vanuit de openbare ruimte zicht op het omringende landschap. Dit maakt elk dorp een polderdorp, maar ook elk dorp uniek.

5. Elk dorp een groene mantel:

Alle polderdorpen hebben een brede bosstrook rond het dorp. We noemen deze 'de groene mantel'. Deze kenmerkende bosstrook, dient als windscherm (in de zuidwesthoek van veel dorpen is de mantel extra breed, vanwege de overheersende windrichting uit deze hoek). De mantel biedt ruimte aan wandelpaden, begraafplaatsen, sportvelden en andere recreatieve functies voor het dorp. Het typeert de polderdorpen.

6. De groene polderstraat:

In de oorspronkelijke ontwerpen hebben bijna alle dorpen groene straatprofielen en lanen in het dorp. We noemen deze 'de groene polderstraten'. Kenmerkend zijn de ruime symmetrische straatprofielen met groene berm. Het geeft de dorpen een parkachtig karakter. De groene straten en groene mantels samen maken de polderdorpen tot groene oases in de open polder.

7. De brink: een groen dorpsplein met voorzieningen:

Het hart van de dorpen wordt, met uitzondering van Nagele, gevormd door een groen dorpsplein. Hier bevinden zich de voorzieningen, zoals winkels en kleine bedrijfjes, en de kerken. Bij de aanleg van de dorpen werd zoveel mogelijk begonnen met de aanleg van het dorpscentrum. De benodigde voorzieningen waren hierdoor vanaf het begin aanwezig. Bovendien vertoonde het dorp op deze manier vanaf het begin een duidelijke samenhang.

8. Drie kerken rond de brink:

De meeste dorpen hebben drie kerken, de kerken bevinden zich meestal op of op de hoekpunten van de brink. Veel dorpen hebben een groene zijbrink, die in verbinding staat met de brink, ook hier staat soms een kerk. Uitgangspunt was dat geen van de drie kerken het dorpsbeeld domineerde. Alle kerken moesten even belangrijk zijn. In de praktijk is dit niet altijd het geval. Sommige kerken kunnen door hun architectuur of ligging prominenter zijn dan andere.

9. Drie scholen in de buurt:

De meeste dorpen hebben drie scholen die meestal verspreid staan in de buurten van het dorp, zodat kinderen op veilige en korte afstand van de school woonden.

Vizier op het landschap (Nagele)

Groene polderstraat (Luttelgeest)

School in de buurt (Tollebeek)

10. Delfts Rood:

Met uitzondering van Nagele bestaan alle dorpen voornamelijk uit Delfts Rode architectuur: veelal zo goedkoop mogelijk gebouwde woonblokken met de bekende rode baksteen en orangerode pannen. Sober uitgevoerd, soms met bijzondere details. In alle dorpen bepalen deze Delfts rode woonblokken het beeld van de dorpskern, in veel dorpen ook het dorpsaanzicht.

11. Elk dorp ontworpen onder supervisie van de Directie van de Wieringermeer

Er waren meerdere ontwerpers betrokken bij de polderdorpen. De eerste plannen werden door de Bouwkundige afdeling van de directie van de Wieringermeer zelf ontworpen. Eerst met de architect Verhagen, later in samenwerking met de stedenbouwkundige Pouderoyen en weer later met architect Th. G. Verlaan. Een aantal dorpen werd ontworpen door externe architecten. Het ontwerpproces vond dan plaats onder supervisie van de stedenbouwkundige adviseurs van de Dienst, Granpré Molière en Verhagen, later namen Van Embden en Komter deze taak over.

Delfts Rood (Bant)

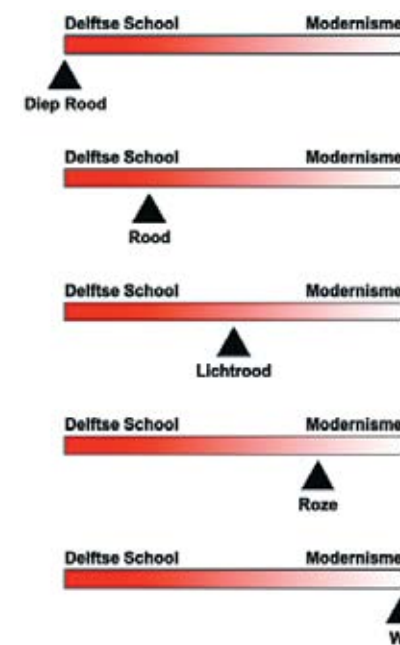
Dorpskleur

Elk dorp zijn eigen kleur

Hoewel algemeen wordt aangenomen dat de polderdorpen naast het modernistische Nagele enkel uit typische Delfts rode dorpen bestaat, zijn er bij nadere beschouwing vele tussenliggende tinten te herkennen in zowel architectuur als stedenbouw. Daarbij is Nagele een uiterste aan de 'witte' kant en is Ens een uiterste aan de 'rode' kant. Hiertussen zijn dorpen te vinden die van beide uitersten in meer of mindere mate kenmerken hebben. Een juiste 'kleurbepaling' per dorp is voorwaardelijk om de bestaande identiteit te behouden of te versterken.

De kleurbepaling van een dorp is van belang bij het omschrijven van beeldrichtlijnen; is een dorp diep rood, gewoon rood, lichtrood, roze of wit?

De kenmerken van beide uitersten, diep rood (Delftse School) en wit (Modernisme) zijn hierna omschreven op een aantal niveaus. De tussenliggende kleuren zijn minder statisch; immers, op het ene niveau (qua stedenbouw) kan een dorp een andere kleur hebben dan op een ander niveau (qua architectuur). Bij beide uitersten zijn de kenmerken consequent doorgevoerd op alle niveaus. Per locatie moeten de kenmerken worden bepaald.

Diep rode architectuur

'Overgangstype'

Witte architectuur

Plaatsing

Diep rood

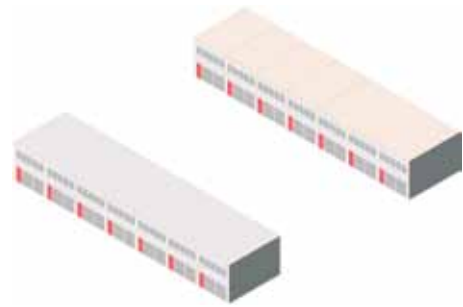
De plaatsing van bebouwing is meestal in de rooilijn en bepaald door de stedelijke ruimte. De bebouwing is zo ruimtevormend. De bebouwing vormt zo gesloten wanden in kernen, de plaatsing van vrijstaande gebouwen is in de rooilijn en met naar verhouding kleine tussenruimten; samen wordt zo door de gebouwen een stevige begrenzing gevormd. De hoeken zijn meestal gesloten en krijgen een bijzondere aandacht en een rijke vormbehandeling en detaillering. Er is sprake van een sterke functionele hiërarchie. Bijzondere gebouwen en functies hebben meestal een formele, monumentale plaatsing.

Diep rood

Modernistisch

Bouwmassa's zijn vaak solitair en alzijdig in een grotere (groene) ruimte geplaatst, vaak volgens een abstract raster of stempel. De tussenliggende ruimte staat in verbinding met het grotere geheel. De oriëntatie op zon kan bepalend zijn. De hoeken worden meestal opengelaten. Lucht, licht en doorzicht zijn bepalend.

Modernistisch

Massawerking

Diep rood

Er is een traditionele en eenvoudige massaopbouw met een rechthoekige onderbouw en de toepassing van pannenkappen, meestal uitgevoerd als zadeldak. Het ambachtelijk gootdetail werkt als duidelijk element tussen gevel en kap. Er is sprake van een sterke hiërarchie. De afzonderlijke woningen zijn vaak afleesbaar door de nadruk op de voordeuren, dakkapellen en de toepassing van schoorstenen, die vanwege het beeld soms zelfs loos zijn. Er zijn specifieke vormen ter plaatse van hoeken. Bij bijzondere gebouwen is er vaak een sterke historische referentie en een formele, hiërarchische, vaak symmetrische opbouw.

Diep rood

Modernistisch

Er is sprake van een autonome en eenduidige massaopbouw; meestal een rechthoekig hoofdvolume met een plat dak. Er is geen bijzondere behandeling van kopgevels of hoeken. Bij grotere gebouwen en gebouwen met een bijzondere functie is er vaak een samenstelling van afzonderlijke functioneel bepaalde volumes met een eigen gezicht. De samenstelling is vaak informeel, niet symmetrisch en zonder een directe historische verwijzing of relatie.

Modernistisch

Diep rood

Modernistisch

Gevels

Diep rood

Er is sprake van een traditionele gevelindeling en passend bij gemetselde wanden; smalle hogere kozijnen, verdiept in het metselwerk gedetailleerd. Er zijn vaak bijzondere details ter plaatse van de voordeur. De gevelopeningen vertellen niet altijd over de achterliggende functies of over de constructieve opzet. Bijzondere functies hebben vaak meer plastic in de gevel. Metselwerk wordt vaak als ornament toegepast (soms worden hardstenen sluitstenen gebruikt of metselwerk in een bijzonder motief). Soms is er een klassieke of zelfs classicistische opbouw. De functies (dragen, klimaatscheiding, overgang openbaar en privé, et cetera) van de gevel worden vaak in één materiaal en in één lijn bij elkaar gevonden.

Modernistisch

Er zijn hier open en lichte gevels. Er worden gevelvullende industriële elementen toegepast. De gevels zijn eerlijk en afleesbaar; de indeling vertelt over het gebruik en de constructie. Er is een duidelijk onderscheid tussen dragende en niet-dragende gevels. Bij bijzondere functies zijn er zeer specifieke en vaak bijzondere oplossingen; bijvoorbeeld de toepassing van draagconstructies in het zicht, natuurstenen bekleding en bijzondere metselverbanden. De functies van de gevel worden niet altijd in dezelfde zone en in een enkel materiaal gevonden (bijvoorbeeld de toepassing van een terugliggende entreepui in een dragend skelet en voorzien van een uitkragende luifel).

Materialisering

Diep rood

De toegepaste materialen zijn traditioneel en Hollands; gemetselde gevels, de daken bedekt met gebakken OVH-pannen (Opnieuw Verbeterde Hollandse pannen), de kozijnen uitgevoerd in hout en met getimmerde houten goten. Rond de voordeuren van de woningen is vaak afwijkend metselwerk of stucwerk. Bij bijzondere gebouwen is er incidenteel de toepassing van koper, leien en natuursteen.

Diep rood

Modernistisch

Er worden vaak industriële materialen toegepast. De gevels zijn vaak uitgevoerd in metselwerk, beton of voorzien van houten delen of plaatmateriaal. De kozijnen zijn meestal in hout uitgevoerd, soms in staal of aluminium. De daken zijn voorzien van dakleer, bij bijzondere gebouwen ook van koper of zink. Meestal zijn er geen zichtbare goten, de overgang van gevel naar dak bestaat vaak uit niet meer dan een aluminium daktrim (afdekking dakrand).

Modernistisch

Detaillering

Diep rood

Het beeld bepaalt de detaillering. Er worden ambachtelijke details toegepast zoals getimmerde goten (soms steunend op houten klossen). Er zijn bijzondere details in het metselwerk of afwijkend materiaal ter plaatse van voordeuren en schoorstenen. Bij bijzondere gebouwen is er een rijke en meer robuuste detaillering.

Diep rood

Modernistisch

De techniek en het fabricageproces bepalen het detail. Er is sprake van een pragmatische detaillering en industriële producten. Ornamenten zijn afwezig. De overgang van privé naar openbaar krijgt soms nadruk door functionele muurtjes (als zitje of als plek om boodschappen neer te zetten) en terugliggende voordeuren. Bij grotere en bijzondere gebouwen is de abstracte sculptuur van een gebouw bepalend voor het detail.

Modernistisch

Kleurgebruik

Diep rood

De gevels zijn uitgevoerd in een rode steen en de daken zijn meestal voorzien van natuurrode gebakken pannen (incidenteel donkergrijs). Het houtwerk is meestal wit, de draaiende delen zijn vaak uitgevoerd in traditioneel groen of blauw. Bij bijzondere gebouwen is soms een iets afwijkende steenkleur; bruin of geel.

Diep rood

Modernistisch

Er worden lichte kleuren toegepast, veelal wit en grijs. De draaiende delen (deuren en ramen) zijn vaak in primaire kleuren uitgevoerd. Diverse materialen worden natureel toegepast en ruwe materialen als zichtwerk.

Modernistisch

De dorpen

Historisch perspectief

In dit hoofdstuk wordt per dorp aan de hand van het oorspronkelijke ontwerp en de historische ontwikkeling in kaart gebracht waar de Delftse School stedenbouw en architectuur is terug te vinden en welke identiteit en kwaliteit deze met zich meebrengen. Elk dorp is geïllustreerd met historisch (foto)materiaal, oude Ansichtkaarten en de oorspronkelijke ontwerptekeningen.

De tijdgeest, die uit de oude ansichten spreekt en de ontwerpgedachten van de stedenbouwkundigen en architecten die voor en na de Tweede Wereldoorlog aan de dorpsplannen hebben gewerkt, geven inzicht in de wijze waarop er toen tegen de woonomgeving en het dorp werd aangekeken. De lessen uit deze materialen dienen ter informatie, als basis voor het bepalen van de identiteit van elk dorp.

DNA Polderdorpen

Van elk dorp is het 'DNA' bepaald, ofwel de unieke eigenschappen van elk dorp. Deze stap heeft als doel bij te dragen aan een positieve belangstelling voor de herkenbare en kenmerkende elementen en kwaliteiten in de dorpen. De dorpen blijken familietrekken te vertonen, maar zijn stuk voor stuk uniek. Zo heeft elk dorp een 'groene mantel', een dorpsbos rondom het dorp, maar in elk dorp is de groene mantel verschillend. Ook heeft elk dorp een centrale dorpsbrink met winkels en voorzieningen. Maar in elk dorp is deze openbare ruimte anders en uniek.

Identiteit als basis voor ontwikkeling

De kennis over en waardering van de stedenbouw en architectuur van de Delftse School en het Modernisme bieden kansen voor de toekomst. De foto's en beschrijving van alle unieke karaktertrekken van elk dorp geven een ieder een handreiking deze karakteristieken te bewaren en op voort te bouwen voor de toekomstige ontwikkelingen in de dorpskernen.

Bant

Even voorstellen

Bant ligt op de kruising van de weg Emmeloord-Lemmer (die evenwijdig aan de A6 loopt) en de weg Creil-Luttelgeest (Oosterringweg). Het kleine bedrijventerrein, dat reeds bestond voor de realisatie van het dorp, ligt op enige afstand aan de Lemstervaart. Bant werd ontworpen, omdat in het grote gebied ten noorden van Emmeloord een woon- en verzorgingskern nodig was.

Bant is genoemd naar Bantega of Bant dat zich in Friesland bij De Lemmer bevond. De landerijen strekten zich uit tot in het huidige poldergebied.

luchtfoto Bant, 2007

Historie tijdsbeeld

Kerken

In de jaren vijftig zijn de verschillende levensbeschouwelijke zuilen herkenbaar; de drie kerken zijn elk op afzonderlijke Ansichtkaarten in beeld gebracht.

Wonen

Propere woningen en aangeharkte voortuintjes tonen het pioniersbestaan in de polder.

Het boerenbedrijf

Ook Bant profileert zich als dorp in een agrarische omgeving.

Kerken

In de beginjaren staan de nieuwe gebouwen in een nog kaal landschap, zoals bovenstaande foto van de gereformeerde kerk illustreert.

Kerken

Ook in latere jaren presenteert Bant zich als gelovig dorp. Wel verandert de functie van sommige kerken: de Bantsilieek is nu bijvoorbeeld een multifunctioneel centrum.

Dorpsleven

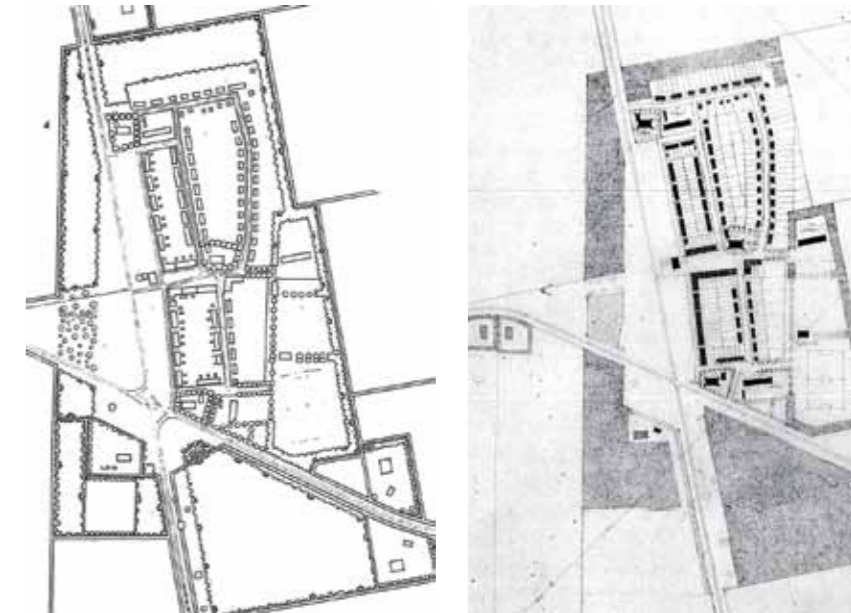
Opvallend is dat het beeld van Bant in de jaren zeventig en tachtig niet wezenlijk afwijkt van het beeld uit de jaren vijftig en zestig. Nog steeds is het een dorp van gezinnen, veelal in de agrarische sector werkzaam.

Historie ontwerpgedachten

Bant ontstond op het moment dat de Directie van de Wieringermeer overstapte van een zeven-dorpen-plan naar een tien-dorpen-plan voor de Noordoostpolder. Luttelgeest werd opgesplitst in twee dorpen. Het ene deel schoof naar het noorden en werd Bant. Het tweede deel hield de naam Luttelgeest en schoof zuidwaarts. Hierdoor bevonden de nieuwe en oude dorpen zich niet te dicht in elkaars nabijheid. Kuinre kon haar verzorgingsfunctie behouden. Bant werd gebouwd vanaf 1951. Architect Th. G. Verlaan van de bouwkundige afdeling van de Directie ontwierp de dorpsplattegrond voor maximaal 1.000 inwoners.

Verlaan ontwierp Bant op de scheiding van twee verkavelingsblokken in de polder. De richtingen van de verkaveling zijn terug te herkennen in de dorpsplattegrond en bepalen de richting van de infrastructuur. Hij legde het dorp ten noordoosten van het kruispunt van dorpenring en route naar Emmeloord. De dorpenring liep door een groen dorpsveld. Door Verlaan voorgesteld als 'bloemrijk' dorpsveld. Verlaan zag dit veld als een grote groene zijbrink van de dorpsbrink, het centrale plein. Met de groene mantel aan de westzijde van het dorpsveld en de dorpenring en het dorp met dorpsbrink aan de oostzijde werden veld en weg naar zijn idee onderdeel van het dorp. Bijkomend voordeel was dat het verkeer niet door het dorp liep.

Nu Bant aan de afslag van de A6 ligt en daarmee een belangrijke entree vormt naar de Noordoostpolder, blijkt dit laatste een verstandige keuze. De intensiteit van het verkeer maakt dat het dorpsveld minder functie voor het dorp heeft dan Verlaan had gehoopt. Hierbij speelt ook dat de dorpsbrink wordt afgesloten door twee gebouwen in plaats van één gebouw. De oversteek naar de groene mantel vanaf de brink is minder aantrekkelijk dan oorspronkelijk bedacht. Het plan laat een opening in de groene mantel zien, een vizier naar de polder, dit plan is niet tot uitvoering gekomen.

Bant, afbeeldingen van het ontwerp door architect Th. G. Verlaan, 1949.

Typisch Bant

Bant herken je aan zijn lange dorpswand aan het groene dorpsveld. De Bantsilieek vormt de afronding aan de zuidzijde, de voormalige gereformeerde kerk beëindigt de dorpswand aan de noordflank. De dorpsbrink is bescheiden en relatief omsloten. De dorpsmantel van Bant ligt grotendeel los van het dorp, door de infrastructuur van het dorp gescheiden.

Historie ontwikkeling

In 1950 werd het ontwerp van Bant door de Directie van de Wieringermeer goedgekeurd. Een jaar later werd reeds met de bouw begonnen.

In de afgelopen dertig jaar is Bant in omvang gegroeid. Het inwoneraantal is echter nagenoeg gelijk gebleven. Wellicht door de ligging aan de snelweg komt Bant meer in trek als woon-werk locatie.

Bant groeit momenteel in oostelijke richting, naar de snelweg en het water toe. Aan deze zijde van de kern is de groene mantel van oudsher het minst stevig. Het aangezicht van het dorp aan de westkant is nog vrijwel intact. Ook het bedrijventerrein, dat losgekoppeld is van de kern, neemt in omvang toe.

1953

1995

1974

2006

Dorps-DNA

Wat maakt Bant Bant?

- groen
  - groene mantel
  - groene polderstraat
- blauw
  - vaart
  - loswal / waterfront
- grijs
  - brink, zijbrink
  - hoofdwegen
  - wegen dorpsstraten
  - dorpspad / ommetje
- rood
  - beeldbepalende bebouwing
  - structuurbepalend
  - begeleidend
- Polder DNA
  - de dorpenring

Identiteit landschap

Langswegdorp

Bant is een langswegdorp. De polderring (in groen aangegeven) gaat weliswaar door de groene mantel en langs de Bantsilik, maar de ring doorkruist de dorpskern niet.

Dorp volgt verkaveling

Bant ligt op een scheidslijn van twee polder-richtingen. De hoofdvorm van het dorp volgt de richting van het kanaal (oost). De groene mantel aan de westkant volgt de andere richting.

Groene mantel

De groene mantel omsluit aan alle zijden het dorp. Aan de zuidwest-zijde is de groene mantel het stevigst (in verband met de wind). Het bedrijventerrein ligt los van het dorp aan het kanaal. Hier ontbreekt de groene mantel.

Duidelijke dorpsgrens (1)

De dorpsrand van Bant wordt bij de hoofd-entree aan de westzijde door de groene mantel en een groene weide bepaald.

Ieder dorp zijn eigen gezicht (2)

Het gezicht van Bant wordt bepaald door de Bantsilik en de rijtjes woningen aan het dorpsveld.

Voorkanten aan het groen (3)

De bebouwing aan de westzijde ligt aan het dorpsveld met de voorkanten naar het groen.

Identiteit stedenbouw

Vier entrees
Bant heeft vier hoofdentrees tot het dorp. Alle doorsnijden de groene mantel.

Kerken en scholen
De kerken (rood omcirkeld) bevinden zich aan de brink en aan het dorpsveld. De scholen (geel omcirkeld) staan bij de kerken in de buurt.

Schuine lijn
Men nadert het dorp via een schuine lijn. Dit versterkt de overgang tussen het open polderlandschap en de omsloten dorpen.

Compact in de kern
Net als veel andere polderdorpen heeft Bant een compacte kern, misschien wel de meest compacte kern van alle dorpen. De aaneengesloten bebouwingswanden en dichte hoeken versterken de compactheid van de dorpskern.

De omsloten brink (1)
Behalve Nagele heeft elk polderdorp een dorpsbrink. Een pleinachtige, vaak groen omsloten ruimte waaromheen de dorpsvoorzieningen een plek hebben. Een groter dorp, kreeg een grotere brink, hetgeen bijvoorbeeld de bescheiden brink van Bant verklaart.

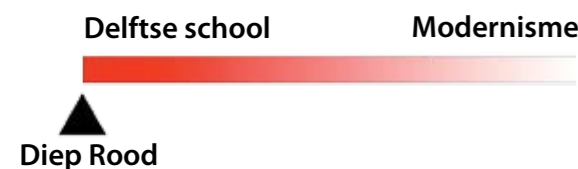

Voorzieningen aan de brink (2)
Omdat in de Noordoostpolder elke brink anders is, terwijl de woonbebouwing veel gelijkens vertoont, bepaalt de vorm van de brink, met de daaromheen liggende voorzieningen in grote mate de identiteit van een polderdorp.

Identiteit architectuur

Kleurbepaling
Bant: diep rood dorp

De bebouwing vormt de stedenbouwkundige ruimte en is hieraan sterk ondergeschikt. Bijzondere gebouwen (bijvoorbeeld de kerken) hebben een bijzondere plaats in het dorp. De entree naar de brink is zeer formeel en bijna symmetrisch. De bebouwing is terughoudend en traditioneel; de woningen zijn uitgevoerd in donkerrode baksteen en voorzien van oranje-rode pannen. De kerken zijn traditioneel, maar rijker in materiaal en detail. Bant kent geen modernistische invloeden en is daarom een diep rood dorp.

Ruimtevormende wanden en autonome gebouwen

In geel worden de belangrijkste ruimtevormende wanden aangegeven. Deze wanden bestaan merendeels uit woningen en winkels en zijn uitgevoerd in een traditionele, aan het geheel ondergeschikte, architectuur. Rood omcirkeld zijn de autonome en voor de gemeenschap onderscheidende gebouwen.

Door de dikte van de gele lijn en het gebruik van de stippellijn en ononderbroken lijnen wordt onderscheid gemaakt in het belang van de wanden. De dikste lijnen geven de belangrijkste wanden aan; eventuele stippellijnen de minst belangrijke.

Gereformeerde kerk (1)
Deze kerk heeft een prominente plaatsing, zijdelings aan het dorpsveld. De architectuur is sober en terughoudend.

Rooms-katholieke kerk (2)
De Rooms-katholieke kerk is zeer prominent geplaatst: zijdelings aan het dorpsveld, dat onderdeel is van de grotere groene ruimte. De kerk ligt beeldbepalend aan de entree van het dorp. Zij heeft een historiserende naar Romaanse bouw neigende architectuur, een klassieke massaopbouw en de suggestie van zware muren en constructie.

Hervormde kerk (3)
Deze kerk heeft een secundaire plaatsing, zijdelings aan de brink. De architectuur van de kerk is relatief eenvoudig. De detaillering en materialisering zijn sober van karakter.

Scholen (4)
De scholen zijn achterafgelegen en daarmee minder bepalend voor de openbare ruimte. De scholen kennen een vriendelijke, terughoudende architectuur, inmiddels enigszins aangetast door verbouwing en uitbreiding.

Horeca, sportgebouw (5 en 6)
Er hebben kleine aanpassingen plaatsgevonden en er is sprake van achterstallig onderhoud. Bovendien zijn de zichtbare gevels redelijk gesloten.

Het Midden (7)
De centrale brink met voorzieningen bestaat uit een aantal stroken bebouwing van 2 gemetselde lagen met een kap. De bouwhoogte en de maat van de brink zorgen voor een plezierige ruimte.

Zuidakker (8)
De aan de grote groene ruimte en de doorgaande weg gelegen woningen zijn inmiddels gesloopt. Ze waren uitgevoerd in een zeer sobere traditionele stijl. Belangrijk is de opbouw van twee gemetselde bouwlagen met een kap en de materialisering passend bij het dorp. De korrelgrootte van telkens vier aaneengeschakelde woningen past bij de maat van de groene ruimte.

Creil

Even voorstellen

Creil ligt in het noordwesten van de Noordoostpolder, aan de Westerringweg. Op ongeveer gelijke afstand liggen Rutton, Bant en Espel. Bij Creil komt een aantal polderwegen vanuit verschillende richtingen samen met de Westerringweg. Langs de zuidgrens van het dorp ligt de Creilervaart. Langs deze vaart ligt het bedrijventerrein met zijn eigen loswal.

Creil is genoemd naar De Kreil, een vroegere ondiepte ten zuidwesten van Staveren. In de twintigste eeuw is men de naam met een "C" gaan schrijven, daarvoor consequent met een "K". De straatnamen in Creil verwijzen naar een ruzie in de twaalfde eeuw tussen de Friese heer Galo Iges Galama, eigenaar van het Kreilerbos, en de Hollandse graaf Floris II. Floris II was ervan overtuigd dat het bos aan West-Friesland, dus aan hem, toebehoorde.

Luchtfoto Creil, 2007

Historie tijdsbeeld

Kerken

Met name de beeldbepalende Protestantse kerk is veelvuldig in beeld. In mindere mate, maar toch zeer prominent, is de Rooms-katholieke kerk in beeld.

Wonen

Nette woonstraten met geschakelde woningen en hier en daar een auto geven een goed beeld van Creil in de jaren vijftig en zestig.

Diepe tuinen

Opvallend zijn de tuinderwoningen met diepe achtertuinen ten behoeve van de eigen moestuin. Hoewel de diepe tuinen in alle polderdorpen voorkomen, heeft Creil in verhouding tot de andere dorpen diepere tuinen.

Kerken

Ook later zijn de verschillende, levensbeschouwelijke zuilen zichtbaar; elke kerk heeft zijn eigen Ansichtkaart.

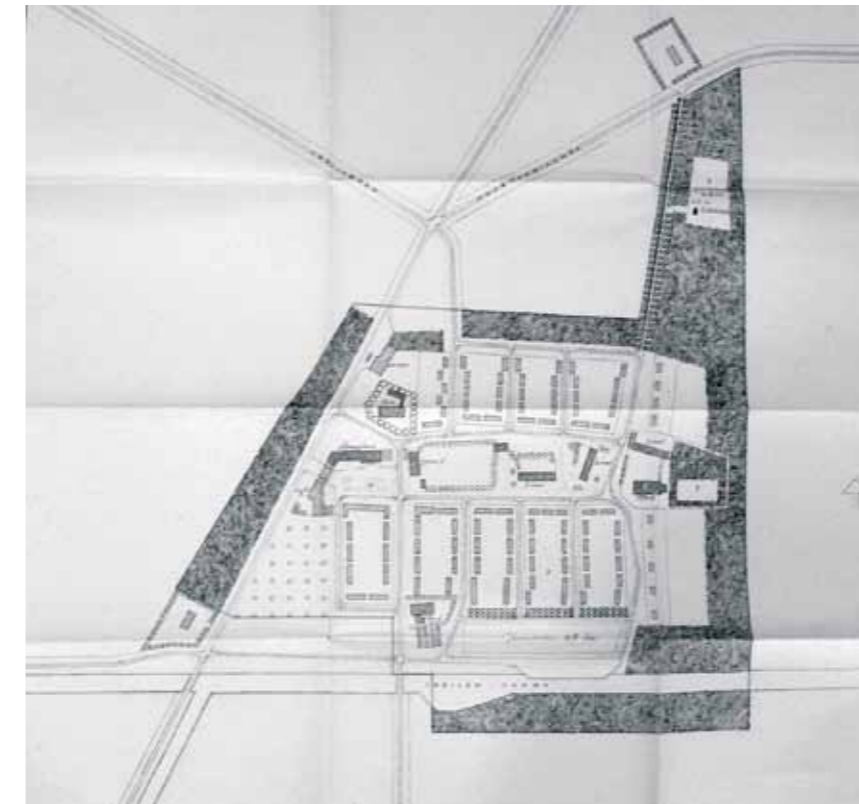
Dorpsleven

De kerken maken nog steeds nadrukkelijk deel uit van het dorpsbeeld, maar zijn nu onderdeel van een groter geheel. Ook het wonen en de openbare ruimte krijgen een plek op de Ansichtkaart.

Historie ontwerpgedachten

In het oorspronkelijke plan van Verlaan ligt Creil langs de dorpenring. Opvallend in dit eerste plan is de centraal gelegen groene ruimte met de scholen en kerken.

In de latere ontwerptekeningen is Creil een kruiswegdorp: de dorpenring doorkruist Creil midden op de brink. De centrale groene ruimte is in dit tweede en goedgekeurde ontwerp, teruggebracht tot een kleinere brink.

Verlaan 1952, oorspronkelijk ontwerp

Verlaan, 1953, tweede ontwerp

Typisch Creil

Dankzij de dorpenring die het dorp doorsnijdt is Creil een typisch kruiswegdorp. De dorpenring doorkruist de brink centraal in het dorp. Dit kruispunt geeft het dorp zijn dynamiek. Alle woonbuurten liggen door de centrale ligging van de brink dichtbij het centrum.

Historie ontwikkeling

Creil is het laatste dorp dat door de Directie van de Wieringermeer (Verlaan) is ontworpen. Er zouden ongeveer 275 woningen in Creil komen.

Het bedrijventerrein van Creil was aanvankelijk binnen de groene mantel aan het water gepland. Recentere uitbreidingen hebben echter buiten de kern en de mantel plaatsgevonden aan de noordzijde van Creil, op de locatie van een boerenerf.

Uitbreidingen van woningbouw aan de noordzijde zijn relatief kleinschalig en hebben binnen de groene mantel plaatsgevonden. Aan de oostzijde van Creil ligt een recentere nieuwbouwwijk relatief 'los' van het dorp.

1953

1995

1974

2006

Dorps-DNA

Wat maakt Creil Creil?

groen	
	groene mantel
	groene polderstraat
	dorpsveld
blauw	
	vaart
	loswal / waterfront
	haven
grijs	
	brink, zijbrink
	hoofdwegen
	wegen dorpsstraten
	dorpspad / ommetje
rood	
	beeldbepalend
	structuurbepalend
	begeleidend
Polder DNA	
	vizier naar het landschap
	de dorpenring

Identiteit landschap

Kruiswegdorp

De dorpenring (groene lijn) gaat door Creil, over de brink. De ring maakt ter hoogte van de brink een kleine knik.

Dorp volgt verkaveling

Creil ligt op een kruispunt van twee polder-richtingen.

Groene mantel

De groene mantel rondom Creil is met name in het westen fors. Dit in verband met de wind die overwegend uit deze richting komt.

De begraafplaats, aanvankelijk onderdeel van het groen rondom de kern, is door uitbreidingen van woningbouw, als groen 'park' in het dorp komen te liggen.

Vizier naar landschap (1)

De brink van Creil heeft een besloten karakter. Er is vanaf de brink geen vizier naar het landschap. De ontwerper van Creil, Verlaan, omschreef Creil als een 'gesloten' dorp.

Duidelijke dorpsgrens (2)

Bij de zuidtree van Creil wordt de dorpsgrens bepaald door water en een singel.

Functioneel groen (3)

Aan de westzijde bestaat de groene mantel uit sportvelden en een ommetje. Aan de oostzijde ligt de begraafplaats in de groene mantel.

Twee voordeuren, een zijdeur
Creil heeft drie dorpsentrees, waarvan twee op de dorpenring (groene lijn). Van oudsher hebben de entrees een groen karakter, de entrees worden gemarkeerd door de groene mantel.

Kerken aan de brink, scholen in de buurt
De twee kerken (rood omcirkeld) staan elk op een prominente plek, de één niet belangrijker dan de ander, zoals het bedoeld is. De scholen (geel omcirkeld) zijn in Creil niet verspreid over het dorp, zoals gebruikelijk was in de Noord-oostpolder, maar staan naast elkaar. De scholen zijn gesitueerd aan de rand van het dorp, nabij de groene mantel.

Compact in de kern
Creil bestaat uit compacte, parallel lopende woningblokken in noord zuid richting. Deze oriëntatie en de diepe tuinen maken dat alle woningen evenveel zon krijgen.

De brink, een omsloten dorpsruimte (1)
De brink in Creil is grotendeels omsloten, met een groene centrale ruimte. De grote bomen zijn karakteristiek. In Creil loopt de dorpenring over de brink.

Voorzieningen aan de brink (2)
Aan de zuidzijde van de brink liggen de meeste voorzieningen. Goed bereikbaar met de auto. Op een markante hoek aan de dorpenring ligt een horecagelegenheid. Op beide koppen van de brink staan de kerkgebouwen. Op de foto is de protestantse kerk te zien.

Water bepaalt dorpsentree (3)
Het water volgt de zuidgrens van het dorp en markeert de overgang van buitengebied naar dorpskom. Bovenstaande foto is genomen vanaf de Westerringweg (de zuidentree) richting het dorp (Galamalaan).

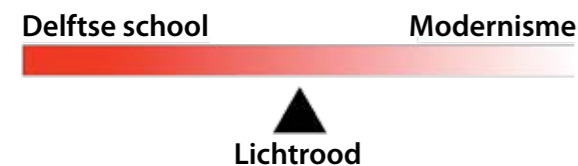

Schuine lijn bij benaderen dorp
Bijna alle dorpen hebben ter hoogte van de dorpsentree een schuine lijn. In Creil ligt de knik in de dorpenring aan de noordzijde, om de overgang van buitengebied naar dorpskom te markeren en als afgeleide van een overgang in de polderverkaveling.

Identiteit architectuur

Creil: lichtrood dorp

De bebouwing volgt de stedenbouwkundige ruimte, maar reageert hier niet sterk op; het zijn stroken zonder bijzondere hoekoplossingen. Bijzondere gebouwen (bijvoorbeeld de kerken) hebben een bijzondere plaats aan de brink, maar bepalen het dorpsbeeld niet alleen. In uitvoering zijn ze hoewel duidelijk gebaseerd op de Delftse School, op een eigentijdse wijze uitgewerkt met een vrij sobere detaillering en materialisatie. De woningen zijn vrij traditioneel uitgewerkt met bakstenen gevels en orangerode pannendaken, maar soms met een meer moderne, horizontale, gevelindeling.

Ruimtevormende wanden en autonome gebouwen

In geel worden de belangrijkste ruimtevormende wanden aangegeven. Deze wanden bestaan merendeels uit woningen en winkels en zijn uitgevoerd in een terughoudende, sobere architectuur. Rood omcirkeld zijn de autonome en voor de gemeenschap onderscheidende gebouwen.

Door de dikte van de gele lijn en het gebruik van de stippellijn en ononderbroken lijnen wordt onderscheid gemaakt in het belang van de wanden. De dikste lijnen geven de belangrijkste wanden aan; eventuele stippellijnen de minst belangrijke.

Opvallend is dat Creil van oorsprong slechts twee kerken telt, waar de meeste andere dorpen er drie hebben. De gereformeerde kerk huisvestte eerst in een noodkerk.

Protestante kerk (1)

Deze kerk heeft een prominente plaatsing aan de Ringweg. De kerk is beeldbepalend in het silhouet van Creil. Op de brink neemt de kerk een ruimtebepalende positie in. De architectuur is informeel.

Rooms-katholieke kerk (2)

De Rooms-katholieke kerk heeft een ondergeschikte plaatsing aan brink. Vanwege de formele, zware architectuur; onderscheidt de kerk zich van het algemene bebouwingsbeeld.

Horeca (3)

De horecagelegenheid van Creil kent een prominente plaatsing aan de brink. Deze locatie is beeldbepalend voor het dorp, ook bij het passeren. De architectuur van het gebouw kenmerkt zich door pragmatiek en is enigszins gedateerd.

Scholen (4)

De scholen kenden een eenvoudige maar sympathieke architectuur. De twee scholen zijn inmiddels samengevoegd tot een nieuwe.

Brinkwanden (5)

Ringweg en brink worden gevormd door eenduidige, sobere Delftse-Schoolarchitectuur. Hier en daar is er inmiddels enigszins afwijkende vervangende nieuwbouw.

Garagebedrijf (6)

Het garagebedrijf ligt aan de brink en de ringweg. De ligging is historisch begrijpelijk, maar minder wenselijk. De architectuur is informeel. Door aanpassingen aan het bedrijf is inmiddels een verrommeld beeld ontstaan.

Nieuwbouw (7)

Aan de ringweg is prominent nieuwbouw aanwezig in een afwijkende vormgeving. Dit terwijl juist de meest openbare delen van het dorp worden gevormd door ondergeschikte en éénvormige (de openbare ruimte dienende) architectuur.

Ens

Even voorstellen

Ens is ontwikkeld langs de weg Kampen-Emmeloord, daar waar de Schokkerringweg en de Zuiderringweg hierop aansluiten. Door het regelmatige kavelpatroon lag het voor de hand om Ens een rechthoekige vorm te geven. Ens ligt ten oosten van de hoofdverkeersverbinding naar Emmeloord, de Kamperweg. De minder drukke ring naar Kraggenburg loopt door het dorpscentrum. Ens ligt ook aan de Enservaart, die bij Ens eindigt met een zwaaihoek en een loswal. Ten zuiden van het dorp ligt een tuinbouwgebied. Ens is het derde dorp waaraan begonnen is, dicht bij het 'oude land'.

Ens is genoemd naar de zuidelijke helft van Schokland. De straatnamen in Ens herinneren aan notabelen die op Schokland heer, schout, burgemeester, pastoor of dominee waren.

Luchtfoto Ens, 2007

Historie tijdsbeeld

Ned. Herv. Kerk te Ens

Kerken

De drie levensbeschouwelijke zuilen zijn duidelijk zichtbaar in Ens, waarvan twee heel prominent in het dorp. Juist de hier getoonde Nederlands-hervormde kerk is bescheiden van vorm en achteraf gelegen.

Wegrestaurant

Ook andere dorpen hebben een restaurant aan de toegangsweg, maar zelden zo prominent als in Ens. Het restaurant is bovendien gelegen aan één van de toegangswegen tot de polder.

ENS (N.O.P.), Waterkant

Bedrijvigheid

Aan de doorgaande weg bevindt zich naast het wegrestaurant ook het bedrijventerrein aan de vaart. Hier toont Ens zich als ondernemend en welvarend dorp.

Wonen

Ook in Ens wordt het wonen getoond; hier een voor de polder relatief bijzonder beeld van twee-onder-één-kap-woningen. Over het algemeen kennen we de Delfts rode woningen in rijtjes van de ansichtkaarten. De afgebeelde woningen zijn zogenaamde Oostenrijkse houten woningen van net na de oorlog.

Dorpsleven

Ook in de jaren zeventig en tachtig blijft het wegrestaurant het visitekaartje van Ens en tegelijk spil in het dorpsleven.

Schokland

Al vroeg is er het besef dat de nabijheid van Schokland (nu zelfs met dorpsstatus) belangrijk is en grote historische betekenis heeft voor de polder.

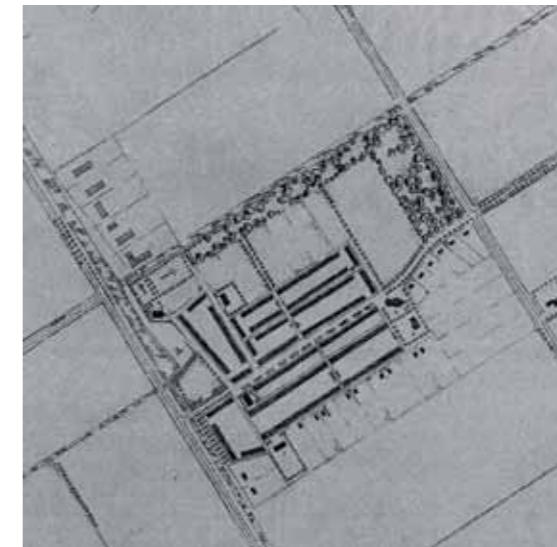
Historie ontwerpgedachten

Voor Ens zijn door verschillende ontwerpers plannen gemaakt. In de eerste plannen voor Ens was het waterfront van groot belang. In de latere plannen is water minder prominent geworden.

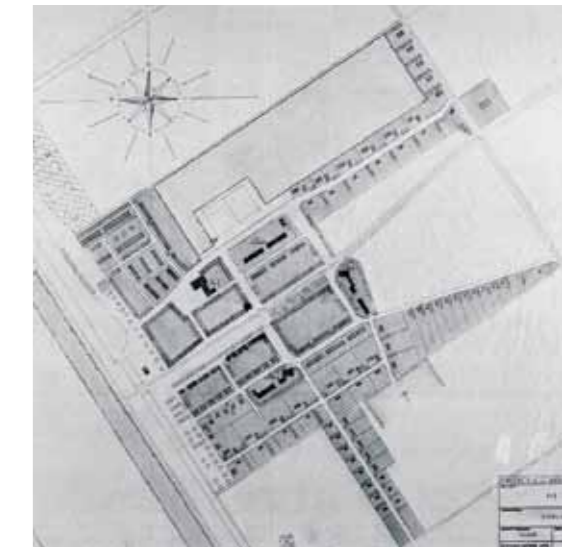
Het dorpsplan van Verhagen laat woningen zien, die vrijwel geheel uit lange rijen bestaan. In de latere plannen zijn deze rijen opgeknipt tot kleinere blokken.

Typisch Ens

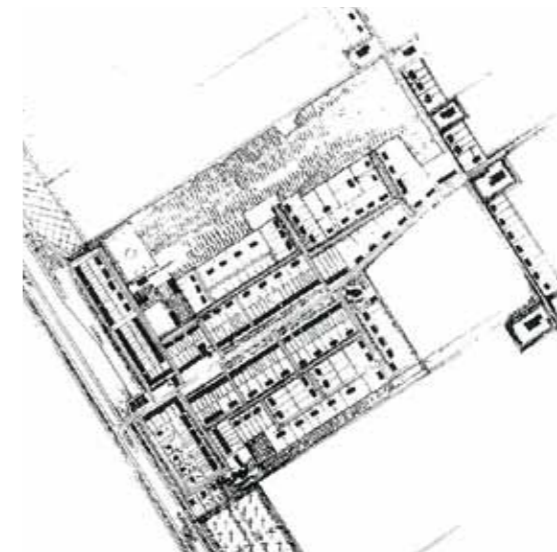
Ens herken je aan het waterfront en de groene baan, de brink van Ens. Ook de bedrijven liggen van oudsher aan het water, waar de loswal een belangrijke functie had voor de aan- en afvoer van goederen. Aan de zuidzijde van Ens liggen uitgestrekte kassencomplexen. Ens was en is een dorp van land- en tuinbouw.

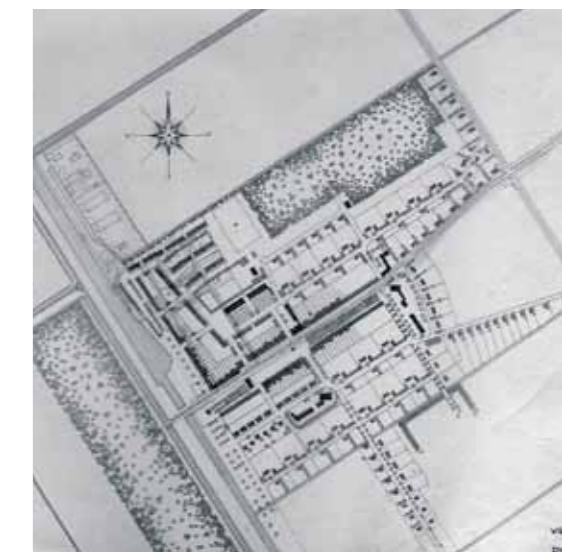
Verhagen 1938, oorspronkelijk ontwerp

Verlaan 1948, derde ontwerp

Pouderoyen 1943, tweede ontwerp

Komter 1954, vierde ontwerp

Historie ontwikkeling

Ens is het derde dorp dat in de Noordoostpolder werd ontworpen. Ens is gesitueerd aan de 'spaaak' van Emmeloord richting Kampen. De polderring kruist het dorp.

De eerste permanente woning was in 1949 klaar. Toch werd er al in 1943 bij Ens gewoond: er stond toen een barakkenkamp. Dit kamp was opgezet om de polderwerkers onderdak te verschaffen. Het kamp is later gebruikt door bouwvakkers bij de bouw van Ens. Nog later is het kamp gesloopt.

Het bedrijventerrein van Ens en de woningbouw hebben zich met name de laatste tien jaar flink uitgebreid. Het bedrijventerrein heeft zich uitgebreid langs de weg. De woningbouw aan de noordoost-kant van Ens.

1953

1995

1974

2006

Dorps-DNA

Wat maakt Ens Ens?

- groen
  - groene mantel
  - groene polderstraat
  - dorpsveld

- blauw
  - vaart
  - loswal / waterfront

- grijs
  - brink, zijbrink
  - hoofdwegen
  - wegen dorpsstraten
  - dorpspad / ommetje

- rood
  - beeldbepalend
  - structuurbepalend
  - begeleidend

- Polder DNA
  - vizier naar het landschap
  - de dorpenring

Identiteit landschap

Kruiswegdorp

Ens is een kruiswegdorp. De dorpenring gaat door Ens, over de brink.

Dorp volgt verkaveling

De structuur van Ens volgt exact het verkavelingsgrid van de polder.

Groene mantel

De groene mantel lag oorspronkelijk om het dorp. Door nieuwe uitbreidingen van Ens heeft een deel van het groen de mantelfunctie verloren. Het groen is nu onderdeel van de groenstructuur in het dorp.

Vizier naar het landschap (1)

Vanaf de brink is er een vizier op het omliggende open polderlandschap.

Ieder dorp zijn eigen gezicht (3)

Ieder dorp presenteert zich op een eigen manier. In Ens bestaat het gezicht uit het waterfront met de loshaven.

Duidelijke dorpsgrens (2)

Ens wordt aan de zijde van de hoofdentree begrensd door een groene strook bestaande uit gras en bomen.

Functioneel groen (4)

De groene mantel heeft een functionele inrichting. De begraafplaats en sportvelden zijn onderdeel van het groen.

Twee voordeuren, twee zijdeuren
De hoofdentrees van het dorp liggen op de dorpenring (groene lijn), de zijentrees ontsluiten het kassengebied (ten zuiden) en de nieuwbouw (ten noorden).

Kerken aan de brink, scholen in de buurt
In Ens gaat deze regel niet helemaal op. Eén kerk staat niet op de brink of zijbrink, maar in het buurtje ten noorden van de brink. Waarom is niet duidelijk, maar het bepaalt mede de identiteit van Ens. De kerken zijn rood omcirkeld, de scholen geel omcirkeld. Met gele lijnen is de brink aangegeven.

Compact in de kern, los langs de dorpsrand
In Ens liggen de compacte woonblokken dicht tegen en in de kern, de vrijstaande woningen staan aan de dorpsranden. Vooral de zogenaamde Oostenrijkse woningen, zichtbaar vanaf de Kamperweg, zijn karakteristiek voor de dorpsrand.

Voorzieningen aan de brink (3)
In Ens liggen meerdere voorzieningen aan de brink. Zowel aan de kop bij de dorpsentree als langs de Baan. Alle voorzieningen zijn goed zichtbaar en bereikbaar met de auto.

Het waterfront met kop bepaalt de dorpsentree
Ens heeft een waterfront nabij de dorpsentree. Het gebouw aan de kop (rood omcirkeld) maakt de dorpsentree nog karakteristieker.

De brink; een omsloten dorpsruimte (1)
Ens heeft een prachtige brink, de Baan genaamd, met pleinvormende wanden, een centrale groene ruimte met flinke bomen. In Ens loopt de dorpenring over de brink. Aan het eind van de brink staat een kerk net naast en gedraaid ten opzichte van de centrale as van de brink.

Zijbrink; groene ruimte aan de brink (2)
Haaks op de brink ligt een groene ruimte, deze ruimte hoort bij de brinkruimte, maar ligt zijdelings aangehaakt. Ook hier zijn pleinvormende wanden en een kerk, prachtig zichtbaar vanaf de brink en ruimtevormend van de zijbrink.

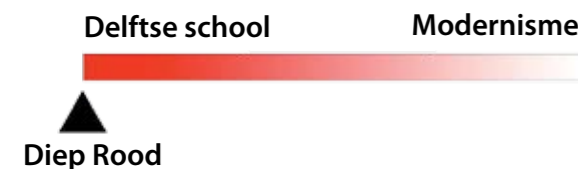

Schuine lijn bij benaderen dorp
Bijna alle dorpen hebben ter hoogte van één van de dorpsentrees een schuine lijn. In Ens heeft de dorpenring twee lichte knikken aan de oostzijde (witte lijn). Eén ter hoogte van de overgang van buitengebied naar dorpskom. De andere ter hoogte van de kerk, het moment dat de bezoeker de brink oprijdt.

Identiteit architectuur

Ens: dieprood dorp

De openbare ruimte is allesbepalend, de bebouwing voegt zich hieromheen. Alleen de meest openbare gebouwen (de kerken) hebben een autonome en belangrijke plaats. De Rooms-katholieke kerk bepaalt het centrum door de prominente situering aan de kop van de zijbrink. De hoeken van de meest belangrijke openbare ruimten (met name de hoek van de brink en zijbrink) zijn bijzonder vormgegeven en benadrukken de openbare ruimte en het belang hiervan in het dorp. De architectuur is zeer traditioneel; de kerken zijn gebaseerd op de middeleeuwse voorgangers en de woningen hebben een traditionele massa en gevelindeling.

Ruimtevormende wanden en autonome gebouwen

In geel worden de belangrijkste ruimtevormende wanden aangegeven. Deze wanden bestaan merendeels uit woningen en winkels en zijn uitgevoerd in een traditionele, aan het geheel ondergeschikte, architectuur. Rood omcirkeld zijn de autonome en voor de gemeenschap onderscheidende gebouwen.

Door de dikte van de gele lijn en het gebruik van de stippellijn en ononderbroken lijnen wordt onderscheid gemaakt in het belang van de wanden. De dikste lijnen geven de belangrijkste wanden aan; eventuele stippellijnen de minst belangrijke.

Gereformeerde kerk (1)

De gereformeerde kerk is informeel geplaatst, zijdelings aan de uitvalsweg. Deze locatie vormt een afsluiting van de hoofdbrink (Baan). De architectuur is van een minder formeel karakter.

Rooms-katholieke kerk (2)

Deze kerk heeft een zeer formele plaatsing en architectuur. In het silhouet van Ens is de Rooms-katholieke kerk overheersend. De kerk is ruimtebepalend voor de zijbrink.

Hervormde kerk (3)

De hervormde kerk heeft een secundaire plaatsing, verstopt op een kerkpleintje in een buurtje. De kerk kent een ingetogen en bescheiden architectuur en hoogte. Door de ligging en de architectuur speelt het een kleine rol in de beleving van het dorp. De kerk is niet meer in gebruik en is in 2007 verbouwd tot woonhuis met werkruimte.

Houten noodkerk (4)

Het oudste bouwwerk van Ens dat nog overeind staat, is de houten noodkerk. De kerk kent een ondergeschikte plaatsing op de zijbrink, naast de Basiliek. De architectuur is ingetogen en pragmatisch. De kerk heeft een nieuwe betekenis als dorps huis gekregen.

Horeca (5)

De horecagelegenheid van Ens heeft een prominente plaatsing aan de entree van het dorp. De architectuur is pragmatisch en verrommeld. De horecagelegenheid is vanwege zijn ligging beeldbepalend voor het dorp, ook bij het passeren.

Bijzondere hoeken (6)

De belangrijkste hoeken op de Baan (onder andere tussen brink en zijbrink) kenmerken zich door een bijzondere vormgeving en massawerking; hier bevinden zich ook de winkels.

Ruimtevormende wanden met een eenduidig beeld (7)

Hoofd- en zijbrink worden gedefinieerd door de openbare ruimte vormende, dieprode Delftse-Schoolarchitectuur. Hier en daar is er inmiddels vervangende nieuwbouw. Niet alle vervangende nieuwbouw is in staat gebleken een nieuwe, pleinvormende wand te creëren. Het hofje van Ens slaagt hier bijvoorbeeld onvoldoende in. Het hofje heeft afwijkende architectuur en maakt daarom niet samen met de overige bebouwing een samenhangende pleinvand. Met name de afwijkende kleur van het metselwerk het ontbreken van een kap en goot dragen hiertoe bij. Van grotere afstand zijn de verschillende functies (wonen en winkels) ondergeschikt aan het totaalbeeld; woningen en winkels hebben een vergelijkbare uitstraling.

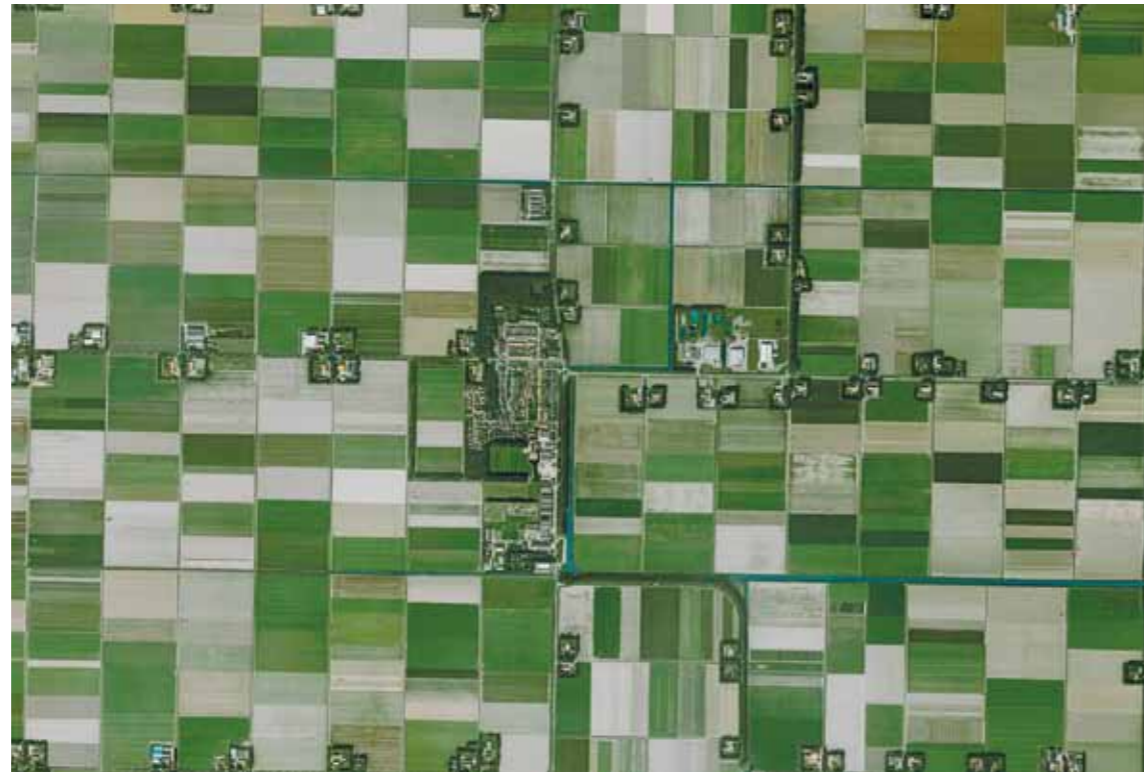

Espel

Even voorstellen

Espel ligt in het westen van de gemeente Noordoostpolder, tussen Creil en Tollebeek aan de Westerringweg. De doorgaande weg loopt hier evenwijdig aan de richting van de verkaveling. Het dorp heeft oorspronkelijk de afmetingen van een landbouwkavel (300 x 800 meter). De begrenzing is daardoor rechthoekig. Ten oosten van de Westerringweg ligt langs de Espelervaart een loswal. Aan de westkant van deze weg ligt het bedrijventerrein.

De naam Espel is afgeleid van Espelo, Espel of Espelbergh, een plaatsje dat lang geleden ten noorden van Urk lag en door de Zuiderzee werd weggevaagd.

Luchtfoto Espel, 2007

Historie tijdsbeeld

Het begin

In de begindagen van Espel wordt met name de noeste arbeid op het land getoond. De pioniersgeest en opbouw worden benadrukt.

Kerken

Met name in de jaren vijftig en zestig (ook landelijk de tijd van de verzuiling) wordt de eigen identiteit van de verschillende levensbeschouwelijke zuilen nadrukkelijk getoond.

Middenstand

Ook de middenstand is in de jaren vijftig en zestig een geliefd onderwerp om Espel te presenteren.

Het dorpsleven

In de jaren zeventig en tachtig verdwijnt de verzuiling naar de achtergrond en wordt de nadruk gelegd op het bloeiende dorps- en verenigingsleven.

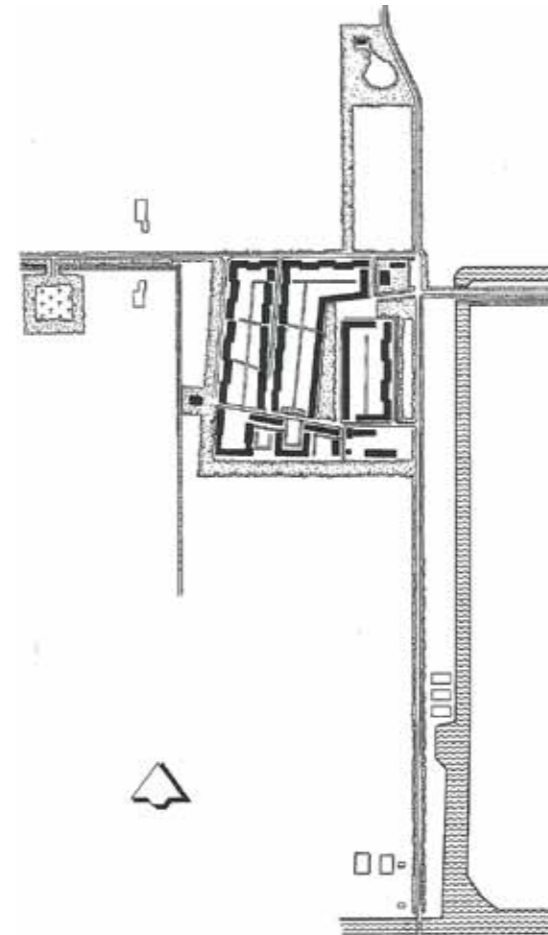
Historie ontwerpgedachten

Architect M. Duintjer kreeg de opdracht het ontwerp van Espel voor zijn rekening te nemen. Op 2 mei 1952 werd zijn eerste plan in de Planologische Commissie gepresenteerd. Duintjer werd gevraagd zijn plan te herzien. Het aangepaste plan kwam verder naar het noorden te liggen. Duintjer ontwierp een taps toelopende ruimte met aan het eind een kerk. Ook ontwierp hij een langgerekt noord-zuid gericht plein. De westzijde van dit plein wordt begrensd door in zaagtand gedraaide woningen.

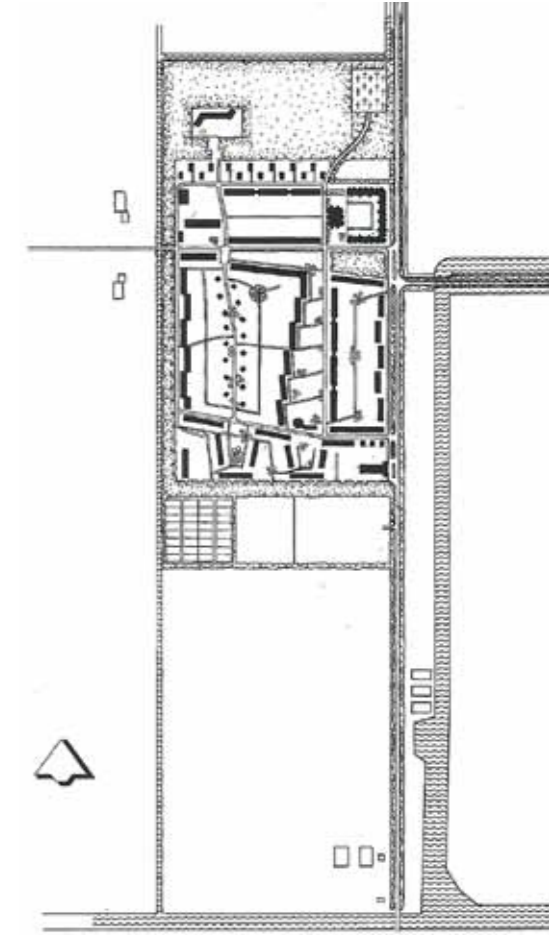
In het ontwerp voor Espel had de auto geen hoge prioriteit. Op diverse plaatsen was de woning niet of moeilijk per auto bereikbaar. In 1952 werd het plan door de minister goedgekeurd. In 1956 startte de bouw.

Typisch Espel

De zijbrink van Espel maakt indruk als gerende ruimte, die ontstaat door de verspringende bebouwingsstroken. Hieruit spreekt de visie van de architect Duintjer. Dit bebouwingpatroon is uniek in de polder. Maar Espel is ook het dorp waar de polder het sterkst beleefd wordt vanaf de brink.

Espel, Duintjer 1952, eerste ontwerp

Espel, Duintjer 1952, tweede ontwerp

Historie ontwikkeling

Espel is één van de latere dorpen die in de Noordoostpolder is ontworpen. Espel ligt langs de polderring. De beperkte groei van Espel heeft langs de ring plaatsgevonden, in de lengterichting van het dorp. Recentere uitbreidingen van woningbouw vinden plaats aan de westkant (in de breedterichting) van het dorp. De oorspronkelijke groene mantel is aan deze zijde verdwenen ten behoeve van woningbouw. Wel is op de luchtfoto (zie volgende pagina) te zien dat een nieuwe groenstrook is gerealiseerd aan de westzijde, op enige afstand van de huidige dorpsgrens. Toekomstige uitbreidingen aan deze zijde van het dorp, zouden dan binnen deze nieuwe groene mantel kunnen plaatsvinden.

1953

1995

1974

2006

Dorps-DNA

Wat maakt Espel Espel?

- groen
  - groene mantel
  - groene polderstraat
  - dorpsveld

- blauw
  - vaart
  - loswal / waterfront
  - haven

- grijs
  - brink, zijbrink
  - hoofdwegen
  - wegen dorpsstraten
  - dorpspad / ommetje

- rood
  - beeldbepalend
  - structuurbepalend
  - begeleidend

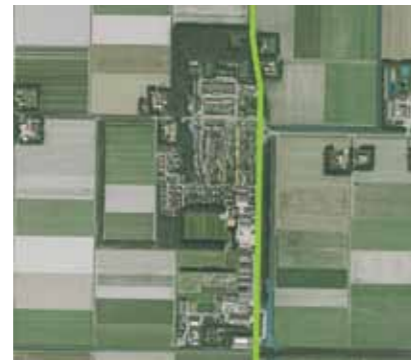
- Polder DNA
  - vizier naar het landschap
  - de dorpenring

Identiteit landschap

Langswegdorp

Espel ligt ten westen van de polderring (groene lijn). De ring loopt langs de kern. Espel is een langswegdorp.

Dorp volgt verkaveling

Espel past exact in het verkavelingspatroon van de omgeving.

Groene mantel

De groene mantel van Espel is met name aan de noordkant en zuidkant stevig. In het westen is de groene mantel opgeschoven voor eventuele toekomstige dorpsuitbreidingen.

Vizier naar het landschap (1)

Vanaf de brink is er goed zicht op het omringende polderlandschap.

Duidelijke dorpsgrens (2)

Bij de hoofdentree, aan de zijde van de poldering, is de dorpsgrens helder gemarkeerd door bomen.

Ieder dorp zijn eigen gezicht (3)

Espel presenteert zich naar buiten door woningen aan de doorgaande weg met daarvoor een bomenrij.

Voorkanten aan het groen (4)

De woningen aan de brink en aan het dorpsveld zijn met de voorkanten georiënteerd op de groene, openbare ruimte.

Functioneel groen

De sportvelden, het dorpsommetje en de begraafplaats zijn onderdeel van de groene mantel.

Twee voordeuren
De dorpenring (groene lijn) loopt langs Espel. Vanaf de dorpenring is er één hoofdentree.

Kerken aan de brink, school in de buurt
Oorspronkelijk had Espel meerdere scholen in de buurt, nu één school in de noordelijke flank van het dorp (geel omcirkeld). Twee kerken flankeren de brink, één markeert de dorpsentree, de andere staat net uit het midden van de kop van de brink (rood omcirkeld).

Compact in de kern
Espel heeft een bijzondere dorpskern, want de compacte blokken zijn in Espel ontworpen als een ensemble. Zowel de brink als de zijbrink zijn schuin toelopende ruimtes met lange blokken. Rond de zijbrink is zelfs sprake van een getande verkaveling.

De brink; een groene, schuin toelopende ruimte (1)
De brink van Espel (Keggehof) is minder omsloten dan andere brinken in de polder. Hierdoor is het contact met het landschap groot.

Groene, schuin toelopende zijbrink (2)
De zijbrink van Espel (Bredehof) is een royale groene ruimte, waaromheen gewoond wordt. De verspringende strokenbouw versterkt de ruimte. Deze zijbrink is bijzonder karakteristiek.

Voorzieningen aan de brink (3)
In Espel liggen de voorzieningen aan de brink.

Schuine lijn bij entree dorp
Espel heeft net als veel andere dorpen een knik in de dorpenring. Hier wordt de overgang van buitengebied naar de dorpskom gemarkeerd.

Waterfront bij dorpsentree
Espel heeft een bescheiden waterfront bij de dorpsentree. De loswal ligt ten zuiden van het dorp.

Identiteit architectuur

Espel: lichtrood dorp

Delftse school Modernisme

De plaatsing van de verschillende bouwstroken vormt de openbare ruimte. De openbare ruimte is wel duidelijk afgebakend en bepaald. De bouwblokken reageren zelf niet op de openbare ruimte: de hoek tussen brink en zijbrink bijvoorbeeld is niet bijzonder vormgegeven en wordt gevormd door een open ruimte tussen twee bouwblokken. De kerken zijn modernistisch vormgegeven. De woningen zijn traditioneel met een gemetselde gevel en een pannenkoep. De gevelindeling toont de achterliggende functie en is daarmee minder traditioneel.

Ruimtevormende wanden en autonome gebouwen

In geel worden de belangrijkste ruimtevormende wanden aangegeven. Deze wanden bestaan merendeels uit woningen en winkels en zijn uitgevoerd in een informele en eenvoudige Delftse-Schoolarchitectuur. Rood omcirkeld zijn de autonome en voor de gemeenschap onderscheidende gebouwen. Deze zijn verwant aan het modernisme.

Door de dikte van de gele lijn en het gebruik van de stippellijn en ononderbroken lijnen wordt onderscheid gemaakt in het belang van de wanden. De dikste lijnen geven de belangrijkste wanden aan; eventuele stippellijnen de minst belangrijke.

Protestante kerk (1)

De kerk heeft een prominente maar informele plaatsing aan het eind van de hoofdbrink. De architectuur van de kerk is modernistisch en informeel. De kerk is beeldbepalend in het silhouet van Espel.

Rooms-katholieke kerk (2)

De voormalige Rooms-katholieke kerk heeft een ondergeschikte en informele plaatsing aan de zijkant van de hoofdbrink. Net als de protestantse kerk kent de kerk een modernistische informele architectuur. De kerk is ondergeschikt in het dorpsilhouet. De kerk is momenteel in gebruik als kunstatelier.

Brink (Keggehof) (3)

De hoofdbrink heeft twee gesloten wanden en twee open einden. De wanden bestaan uit eenvoudige en 'lichtrode' Delftse-School-bebouwing.

Duplexwoningen (4)

Aan de noordzijde bevinden zich voormalige zogenaamde Duplexwoningen; twee appartementen, samen te voegen tot een eengezinswoning.

Hoek brink-zijbrink (5)

De hoek naar de zijbrink wordt gevormd door ondergeschikte laagbouw; de gesloten wanden gaan hier over in strokenbouw.

Zijbrink (Bredehof) (6)

De zijbrink wordt gevormd door een gesloten oostwand en westelijk door verspringende bouwstroken, in een simpele 'lichtrode' architectuur.

Open hoeken (Bredehof)

De door de verspringende stroken ontstane 'hoeken' zijn opengelaten. Hierdoor gedragen de bouwblokken zich als autonome stroken.

Bouwblokken (Bredehof)

De bouwblokken met woningen zijn uitgevoerd in een zeer eenvoudige, eenduidige, maar vriendelijke architectuur, die mede hierdoor kwetsbaar is.

Kraggenburg

Even voorstellen

Kraggenburg ligt aan de weg tussen Ens en Vollenhove en ten noorden van een groente- en fruitteeltgebied. Kraggenburg ligt aan de Leemvaart, die eindigt ten noorden van de Leemringweg. Aan de Leemvaart bevindt zich het bedrijventerrein van Kraggenburg.

Kraggenburg is op een onregelmatig stuk, een restant van de landbouwverkaveling, gebouwd.

Kraggenburg was de naam van de noodhaven aan het eind van de leidammen, die in 1845 in de Zuiderzee werden aangelegd om een vaargeul naar het Zwarte Water open te houden. Van het voormalige Kraggenburg, nu Oud Kraggenburg genoemd, bestaat nog een klein deel met een woning en een vuurtoren.

Luchtfoto Kraggenburg, 2007

Historie tijdsbeeld

Kerken

Kraggenburg toont in de jaren vijftig de verschillende zuilen in het dorp. De kerken zijn prominent aanwezig, zowel in het dorp als op de kaarten uit die tijd.

Wonen

Eenduidige woningen en voortuinen bepalen het beeld. Hoewel de afzonderlijke woningen door de dakkapellen en schoorstenen van elkaar te onderscheiden zijn, wordt het straatbeeld bepaald door de rijtjes aaneengeschakelde woningen.

Recreatie

Het recreatiegebied de Voorst is vanaf het allereerste begin bepalend voor de identiteit die Kraggenburg uitdraagt.

Kraggenburg (N.O.P.) Chr. School

Voorzieningen

Niet alleen de kerken, maar ook het sociaal-culturele leven en het onderwijs worden belangrijk.

N.O.P. Luchtvaart Laboratorium

Bedrijvigheid

Kraggenburg heeft instellingen van nationaal belang in huis en toont deze bedrijven met trots. Naast het Luchtvaart Laboratorium was er het Waterloopkundig Laboratorium.

Recreatie

De Voorst ontwikkelt zich sterk nu ook de recreatie een steeds belangrijker deel van het leven wordt.

EM. SCHRIJUNG, Noorder Maat

Wonen

Vanaf eind jaren zestig wordt de kwaliteit van het wonen, de toegenomen welvaart en de individualiteit van groter belang.

SEM. N.O.P., Kraggenburg

Kerken en voorzieningen

Kraggenburg toont in de jaren zestig en zeventig naast de kerken nadrukkelijk de aanwezige voorzieningen.

Totaalbeeld

Een zelfbewust Kraggenburg toont ook de band met het verleden: Oud Kraggenburg. Recreatie, geestelijk leven en wonen completeren het beeld. Opvallend is wel het ontbreken van de sfeerbepalende tuinderijen in de omgeving.

Historie ontwerpgedachten

Het ontwerp van Kraggenburg is van ir. P.H. Dingemans. Deze architect had in Delft lessen gevolgd van Granpré Molière, maar zijn visie op de ideale nederzetting was niet gebaseerd op ideeën van de Delftse School. Het ideaal-schema van Dingemans werd vertaald naar een veelhoek, waar de verschillende functies werden geordend in een hiërarchisch systeem. Het dorp lag prominent aan het bos en het water. Naarmate de discussies vorderden en meerdere varianten de Planologische Commissie passeerden, kreeg het water een minder belangrijke rol in de openbare ruimte van het dorp. Het dorp kreeg een groene dorpskern in plaats van een dorpskern op een kruispunt van hoofdwegen en water.

Typisch Kraggenburg

De brink en het groene dorpsveld met kerken en scholen bepalen de identiteit van Kraggenburg. Rond het dorpsveld liggen de woongebieden. De haven en het bos liggen in het eindontwerp los van het dorp.

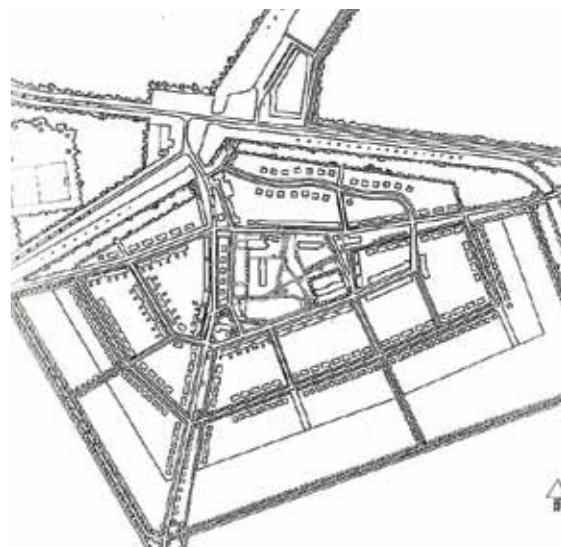
Oorspronkelijk ontwerp (Dingemans, 1947)

Derde ontwerp (Dingemans, 1948)

Tweede ontwerp (Dingemans, 1947)

Definitief ontwerp, 1949

Historie ontwikkeling

Kraggenburg is het eerste dorp in de Noordoostpolder dat niet door de Bouwkundige afdeling van de Directie van de Wieringermeer werd ontworpen. Kraggenburg is in de jaren concentrisch uitgebreid. De brink met de scholen en kerken vormen de centrale ruimte in het dorp. Daaromheen zijn nieuwe 'schillen' van woningbouw gerealiseerd.

1953

1995

1974

2006

Dorps-DNA

Wat maakt Kraggenburg Kraggenburg?

- groen
  - bos
  - groene mantel
  - groene polderstraat
  - dorpsveld
- blauw
  - vaart
  - loswal / waterfront
  - haven
- grijs
  - brink, zijbrink
  - hoofdwegen
  - wegen dorpsstraten
  - dorpspad / ommetje
- rood
  - beeldbepalend
  - structuurbepalend
  - begeleidend
- Polder DNA
  - vizier naar het landschap
  - de dorpenring

Identiteit landschap

Langswegdorp

Kraggenburg is een langswegdorp. De dorpenring (groene lijn) doet Kraggenburg even aan en buigt dan af.

Dorp volgt verkaveling

Het dorp volgt grotendeels het grid van de polderstructuur. Aan de noordoostkant takt Kraggenburg aan op Overijssel.

Groene mantel

Rondom Kraggenburg ligt de groene mantel. Kraggenburg wordt verder omsloten door een relatief besloten landschap bestaande uit bos en boomgaarden.

Duidelijke dorpsgrens (1)

Kraggenburg wordt bij de hoofdentree begrensd door een strook bestaande uit water en een boomweide.

Verbinding naar landschap (3)

De brink en de zijbrink vormen een groene verbinding tussen dorp en landschap.

Ieder dorp zijn eigen gezicht (2)

Het dorpsgezicht van Kraggenburg wordt bepaald door het water in combinatie met een stenen toegangsbrug.

Voorkanten aan het groen (4)

In Kraggenburg kijkt nagenoeg elke woning uit op het groen. De woningen liggen aan de dorpsweide, de groene zijbrink, een groene straat, de groene mantel of aan het landschap.

Tuindersdorp (5)

Aan de westzijde, tussen de bebouwing en de groene mantel in, liggen de volkstuinen.

Functioneel groen (6)

Het zuidelijk deel van de groene mantel bestaat uit functioneel groen met sportvelden en een begraafplaats.

Twee voordeuren, twee zijdeuren

Kraggenburg heeft vier dorpsentrees, ter plaatse van de grens van de groene mantel. De dorpsentrees benadrukken de overgang buitengebied–dorpskom. De groene lijn geeft de dorpenring aan.

Kerken en scholen in groen dorpsveld

Kraggenburg heeft een brink en een dorpsveld, dit maakt het dorp bijzonder. Hier staan zowel de kerken (rood omcirkeld) als de scholen (geel omcirkeld).

Compact in de kern

Rond het dorpsveld is de bebouwing compact. Dit versterkt het veld als centrale dorpsruimte.

Groene zijbrink (2)

In het verlengde van de brink loopt de ruimte vloeiend door in een groene zijbrink. Aan de groene zijbrink is op natuurlijke wijze nieuw gebouwd.

Voorzieningen aan de brinken en op het dorpsveld (4)

De voorzieningen liggen centraal in het dorp, winkels aan de brink, kerken, scholen en dorps huis op het dorpsveld.

De brink, een halfomsloten ruimte (1)

Kraggenburg heeft een groene brink met aan één zijde doorgaande bebouwing en aan de andere zijde de kerken en de scholen.

Waterfront bij dorpsentree (3)

Kraggenburg heeft een bijzonder waterfront, dat net los ligt van het dorp. Kraggenburg heeft hier een jachthaven, die een verbinding heeft met open water.

Schuine lijn bij entree dorp

Bij het binnengaan van het dorp heeft de weg ten noorden en ten zuiden van de brink een knik. Deze benadrukt de overgang naar de dorpskern.

Identiteit architectuur

Kraggenburg: rood dorp

Delftse school Modernisme

In Kraggenburg is het 'kleurverschil' tussen de stedenbouw en de architectuur opvallend. De opzet met de dorpsweide met daarin de openbare gebouwen is verwant aan Nagele. De straatprofielen zijn weer traditioneel, waarbij de bebouwing het verloop braaf volgt. De architectuur is zeer traditioneel. De Rooms-katholieke kerk is gemodelleerd naar de Middeleeuwse voorbeelden, de Nederlands-hervormde kerk naar de Hollandse renaissance architectuur. De woningen zijn veel soberder, met zware schoorstenen en prominente dakkapellen.

Ruimtevormende wanden en autonome gebouwen

In geel worden de belangrijkste ruimtevormende wanden aangegeven. Deze wanden bestaan uit woningen en zijn uitgevoerd in een eenvoudige Delftse-schoolarchitectuur. Rood omcirkeld zijn de autonome en voor de gemeenschap onderscheidende gebouwen. De twee kerken zijn zeer uitgesproken van vorm.

Door de dikte van de gele lijn en het gebruik van de stippellijn en ononderbroken lijnen wordt onderscheid gemaakt in het belang van de wanden. De dikste lijnen geven de belangrijkste wanden aan; eventuele stippellijnen de minst belangrijke.

Gereformeerde/Nederlands-hervormde kerk (1)
De kerk heeft een evenwichtige plaatsing in het dorp, zijdelings aan de hoofdbrink. Samen met de Rooms-katholieke kerk, is de kerk beeldbepalend in het dorp. Kenmerkend is de relatief overdadige en historiserende Hollandse renaissance architectuur.

Rooms-katholieke kerk (2)
De Rooms-katholieke kerk ligt nabij de Nederlands-hervormde kerk. Voor de plaatsing geldt dan ook dat deze evenwichtig is, zijdelings aan de hoofdbrink, welke onderdeel is van de grotere groene ruimte. De architectuur kenmerkt zich door een historiserende naar Romaanse bouw neigende architectuur en een eenvoudige klassieke massaopbouw. De constructie en de muren van het gebouw lijken zwaar en massief.

Hotel (5)

De horecagelegenheid van Kraggenburg heeft een prominente plaatsing aan de hoofdentree. De architectuur is ondergeschikt en onopvallend.

Autobedrijf (6)

Het autobedrijf heeft historisch gezien een logische plek: opvallend geplaatst bij de hoofdentree en met name langs de dorpenring. Door uitbreidingen en aanpassingen in omvang, massaopbouw, kleurgebruik en reclame is het bedrijf nu zeer prominent aanwezig. Ruimtelijk gezien is dergelijke bedrijvigheid niet wenselijk in het dorpsbeeld.

Scholen (3 en 4)

Samen met de twee kerken maken de scholen een brink binnen de grotere groene ruimte. Vriendelijke, terughoudende architectuur, inmiddels enigszins aangetast door afwijkend materiaal- en kleurgebruik.

Dorpsweide (7)

Rondom de dorpsweide staan eenvoudige Delftse School woningen, aaneengeschakeld in stroken van vier. De afzonderlijke woningen zijn afleesbaar door de schoorstenen, de gevelindeling en met name door de omlijstingen van de voordeuren. (Foto is gemaakt aan de Zuidermeent).

Finsestraat (8)

Met name in de Finsestraat wordt het beeld bepaald door het particulier eigendom van geschakelde woningen. De eenheid is aangetast door een zeer diverse inrichting van voortuinen, veel verschillende voordeuren en dakkapellen.

Luttelgeest

Even voorstellen

Luttelgeest is gesitueerd op een onregelmatige kavel langs de dorpenring (Oosterringweg). Het dorp ligt in een hoek tussen de vaart en de naar het zuiden afbuigende weg. De Luttelgeestervaart eindigt hier aan de Oosterringweg.

Hoewel behorend tot de kleinste dorpen, kent het plan voor Luttelgeest vele voorgangers. Uiteindelijk is de beschikbare driehoekige ruimte opgevuld met woonbebouwing, waarbij de kerken aan de invalswegen liggen.

Luttelgeest was een nederzetting in de buurt van Kuinre. De naam komt men al tegen in een stuk uit 1379 waarin de Heer van Urk toestemming wordt gevraagd een versterking te bouwen ter bestrijding van de Friese zeeroverij. De Kamplaan herinnert aan het voormalige kamp Oostvaart, dat met deze weg aan het midden van het dorp verbonden was.

Luchtfoto Luttelgeest, 2007

Historie tijdsbeeld

Kerken

In de jaren vijftig zijn de verschillende levensbeschouwelijke zuilen herkenbaar; de kerken zijn op afzonderlijke Ansichtkaarten in beeld gebracht.

Ontzuiling

Hoewel nog aanwezig worden de verschillen in levenbeschouwelijke zuilen na de jaren zestig minder relevant en toont het dorp zich als geheel.

Sociaal leven

In de jaren zeventig raken de zuilen meer naar de achtergrond. Het sociaal-culturele leven komt dan meer op de voorgrond.

Kassen en tuinbouw

Luttelgeest profileert zich als belangrijk tuindersdorp. De kassen zijn ook beeldbepalend voor het dorp.

Historie ontwerpgedachten

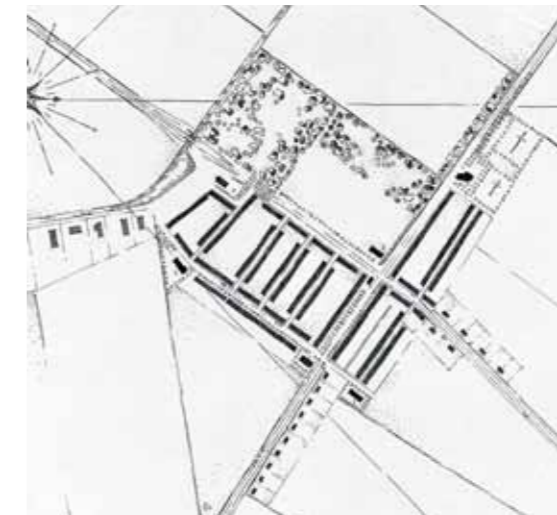
Bij de ontstaansgeschiedenis van het dorp Luttelgeest is veel discussie geweest. Luttelgeest mocht geen concurrentie betekenen voor Kuinre als verzorgingskern en moest daarom klein blijven.

Ook de ligging van de dorpenring ten opzichte van het dorp leidde tot discussie. Men was het lange tijd niet eens of Luttelgeest een langs- of een kruisdorp moest worden. Het ontwerp van Luttelgeest als kruiswegdorp van De Rijk en De Vries (extern architectenbureau) werd afgewezen. In 1948 nam de bouwkundige afdeling van de dienst de taak over. Verlaan maakte vele varianten, die om verschillende redenen werden afgewezen door de Planologische commissie.

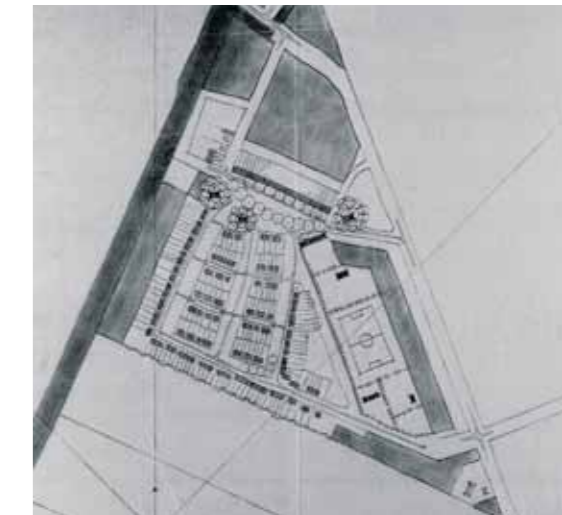
Luttelgeest werd in het definitieve ontwerp gepland voor maximaal 1.000 inwoners. Het dorp werd voornamelijk gebouwd voor land- en tuinbouwwerkers, met een beperkt voorzieningenniveau. Marknesse lag immers 3,5 kilometer verderop. Een klein plein zou de karakteristiek van het dorp moeten vormen. Er ontstonden twee verschillende dorpsentrees om beide hoeken van het dorp goed uit te laten komen.

Typisch Luttelgeest

De driehoekige plattegrond, de noordelijke dorpsentree en de dorpsbrink zijn karakteristiek voor Luttelgeest.

Luttelgeest door Verhagen, voor 1940, eerste schets

Luttelgeest door Verlaan, 1948-1949

Luttelgeest door De Rijk en De Vries, 1947, eerste ontwerp

Historie ontwikkeling

Luttelgeest werd uiteindelijk een langswegdorp aan de westzijde van de ring. De groene mantel ten zuiden en ten westen leverde een goede beschutting tegen de zuidwesterwind. De groene mantel omvatte scholen, een gymnastieklokaal, een sportveld en een begraafplaats.

Luttelgeest is een van de kleinere dorpen van de Noordoostpolder. De kaartbeelden uit de verschillende perioden laten zien dat Luttelgeest een geringe groei van woningbouw heeft gekend. Het dorp is nog steeds compact, de groene mantel omsluit nog vrijwel het gehele dorp.

Recente uitbreidingen vinden plaats aan de zuidzijde van het dorp. Hier maakt de oorspronkelijke groene mantel plaats voor een nieuwe woningbouwlocatie met een nieuw aangeplante groene mantel.

De omgeving van Luttelgeest is wel flink veranderd. Open polderlandschap en verre doorzichten hebben plaats gemaakt voor de snel groeiende glastuinbouw en boomgaarden.

1954

1974

1995

2006

Dorps-DNA

Wat maakt Luttelgeest Luttelgeest?

- groen
  - groene mantel
  - groene polderstraat
  - dorpsveld
- blauw
  - vaart
  - loswal / waterfront
  - haven
- grijs
  - brink, zijbrink
  - hoofdwegen
  - wegen dorpsstraten
  - dorpspad / ommetje
- rood
  - beeldbepalend
  - structuurbepalend
  - begeleidend
- Polder DNA
  - vizier naar het landschap
  - de dorpenring

Identiteit landschap

Langswegdorp

De polderring (groene lijn) raakt Luttelgeest aan de westzijde.

Dorp volgt verkaveling

Luttelgeest is gesitueerd op het raakvlak van verschillende polderkavelrichtingen en heeft daardoor een onregelmatige kavelvorm (een driehoek).

Groene mantel

Rondom het dorp ligt de groene mantel, behalve daar waar het bedrijventerrein van Luttelgeest aan het water ligt. De zuidelijke groene mantel maakt plaats voor woningbouw met een nieuw aangeplante groene mantel.

Functioneel groen (1)

In de groene mantel bevinden zich de publieke voorzieningen, zoals de scholen en de kerken.

Groene straten (2)

De straten van Luttelgeest hebben een groen profiel: een middenberm bestaande uit gras en bomen. Richting de nieuwbouwwijk is dit principe doorgetrokken.

Twee voordeuren
Luttelgeest wordt aan twee kanten ontsloten naar de dorpenring (groene lijn). Daardoor is het dorp voorzien van twee dorpsentrees. Beide entrees leiden naar een gemeenschappelijk punt, de brink.

Kerken en scholen op hoekpunten in het dorp
De kerken (rood omcirkeld) liggen aan de invalswegen van Luttelgeest, op de hoekpunten van de belangrijkste openbare ruimtes: de brink en zijbrink. Scholen (geel omcirkeld) bevinden zich op de hoekpunten van het dorp, in de groene mantel.

Compact in de kern
Luttelgeest heeft een compacte dorpskern, waardoor brink en zijbrink als omsloten groene ruimtes worden beleefd.

De brink; omsloten dorpsruimte (1)
Luttelgeest heeft één centraal gelegen groene brink. De bebouwing ligt aaneengesloten en op een relatief kleine afstand vanaf de brink. Hierdoor voelt de brink knus aan en heeft de dorpskern een aangename maat en schaal gekregen.

Twee zijbrinken (2)
Haaks op de brink liggen een groene en een stenige zijbrink. Deze laatste is de belangrijkste dorpsentree. Aan en in het verlengde van de groene zijbrink is op natuurlijke wijze nieuwbouw aangesloten.

Schuine verkaveling (3)
In één straat (de Tuinstraat) zijn de woonblokken schuin ten opzichte van de straat geplaatst. Dit maakt de straat bijzonder en uniek.

Schuine lijnen bij benaderen dorp
De twee dorpsentrees maken een knik waar de brink en zijbrink beginnen. Hierdoor wordt de overgang naar de dorpskern gemarkeerd.

Identiteit architectuur

Luttelgeest: rood dorp

Delftse school Modernisme

De drie kerken zijn beeldbepalend en zeer prominent geplaatst. De Rooms-katholieke kerk is beeldbepalend bij de entree van het dorp, de twee anderen aan weerszijden van de brink. Hierdoor is de brink vrij formeel. De hoek met de Kamplaan is door verdraaiing van het hoekpand stedenbouwkundig verbijzonderd, de architectuur volgt de overige bebouwing. Opvallend is de losse plaatsing (in een zaagtandvorm) van de bouwstroken aan de meer achteraf gelegen Tuinstraat. Dit is te zien als een modernistisch accent. De Rooms-katholieke kerk is bijna Middeleeuws vormgegeven, de woningen zijn uitgevoerd in een traditionele eenvoudige architectuur.

Ruimtevormende wanden en autonome gebouwen

In het geel worden de belangrijkste ruimte-vormende wanden aangegeven. Deze wanden bestaan merendeels uit woningen en een enkele winkel of bedrijf en zijn uitgevoerd in een eenvoudige Delftse-Schoolarchitectuur. Rood omcirkeld zijn de autonome en voor de gemeenschap onderscheidende gebouwen. Twee kerken zijn zeer uitgesproken van vorm, de Nederlands-hervormde kerk en de Rooms-katholieke kerk. De laatste fungeert als beeldmerk voor het dorp.

Door de dikte van de gele lijn en het gebruik van de stippellijn en ononderbroken lijnen wordt onderscheid gemaakt in het belang van de wanden. De dikste lijnen geven de belangrijkste wanden aan; eventuele stippellijnen de minst belangrijke.

Gereformeerde kerk (1)

Deze kerk heeft een prominente plaatsing aan de kop van de brink. Door de bescheiden massawerking, gootlijn en dakhelling onderscheidt de kerk zich nauwelijks van de omringende woon-bebouwing. De klokkentoren is bescheiden. De kerk is niet meer als kerkgebouw in gebruik en heeft momenteel een sociaal-culturele bestemming.

Rooms-katholieke kerk (2)

De Rooms-katholieke kerk met haar ronde toren en spitse dak is beeldbepalend en een beeldmerk voor Luttelgeest. De kerk heeft een zeer prominente plaatsing aan de hoefdentree van het dorp. De architectuur kent een fantasievolle historische referentie: de klokkentoren als kasteeltoren.

Nederlands-hervormde kerk (3)

Deze kerk heeft een prominente plaatsing aan de brink. De kerk is zo georiënteerd dat deze zich afkeert van de entree. Door de hoge gevel en het lessenaarsdak, gericht naar de brink, toont het gebouw zich als grootste gebouw in het dorp.

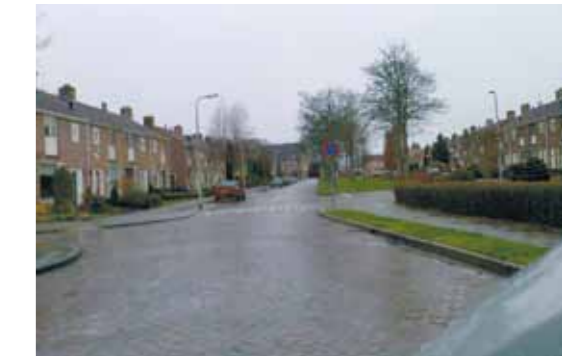
Horeca/sociaal-cultureel (4)

Café-restaurant 't Trefpunt heeft een prominente locatie aan één van de toegangswegen van het dorp. De architectuur is eenvoudig en pragmatisch.

Scholen (5)

De scholen zijn rustig gelegen aan de randen van het dorp, in of nabij de groene mantel. De architectuur is enigszins streng en terughoudend.

Brink (Lange Brink) (6)

De wanden van de brink herbergen met name woningen, uitgevoerd in een vaalrode/lichtbruine steen in combinatie met donkergrijze pan. In de gevelcompositie worden de kenmerken van de Delftse School toegepast.

Hoeken van de brink (7)

De hoekpunten zijn verbijzonderd in vormgeving en functie (winkelfunctie).

Marknesse

Even voorstellen

Marknesse ligt tussen Emmeloord en Vollenhove aan één van de eerst gerealiseerde invalswegen in de polder. Al in de eerste plannen lag de weg aan de noordkant buiten de dorpsbebouwing. De zuid- en de oostkant worden gevormd door de Zwolsevaart en de Marknesservaart, met een sluis als scheiding tussen de verschillende waterpeilen. De weg naar het zuidelijker gelegen Kraggenburg gaat met een brug over de sluis. Aan de Marknesservaart ligt een loswal; aan deze vaart ligt tevens het bedrijventerrein.

Marknesse wordt al in 1132 genoemd op de bezittingenlijst van het Staverse klooster Sint Odulf. Waarschijnlijk lag het bij Urk en Schokland.

Luchtfoto Marknesse, 2007

Historie tijdsbeeld

Kerken

De verschillende levensbeschouwelijke zuilen in Marknesse staan op afzonderlijke ansichtkaarten afgebeeld.

Wonen

Marknesse is vanaf het begin één van de grotere dorpen, een dorp met een centrumfunctie.

Het boerenbedrijf

Ook Marknesse profileert zich als dorp in een agrarische omgeving.

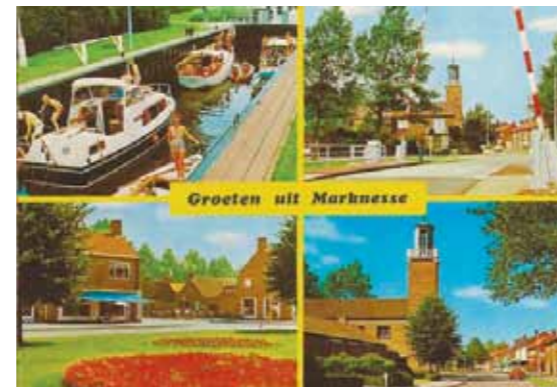
Bedrijvigheid

Marknesse presenteert zich als modern dorp met bedrijvigheid en voorzieningen.

Kerken

Ook in latere jaren toont Marknesse zich als gelovig dorp. De kerken staan nu gezamenlijk afgebeeld op één ansichtkaart.

Dorpsleven

Later wordt naast de bedrijvigheid ook het toerisme getoond.

Historie ontwerpgedachten

Marknesse was bedoeld voor maximaal 1900 tot 2400 inwoners. Het dorp zou een dorps huis, kerkgebouwen, scholen, winkels en cafés krijgen. De oostelijke loswal werd gepland voor beperkte bedrijvigheid. Markten konden worden gehouden op het centrale plein, de dorpsbrink.

Het eerste ontwerp van Verhagen dateert van voor 1940. Dit was in de periode waarin het water, de wegen en bruggen moesten worden vastgelegd. Pouderoyen maakte het tweede ontwerp, maar ook zijn plan haalde het niet.

Verlaan werd de opvolger van Pouderoyen en maakte een niet minder markant ontwerp, een dorpsplan in cirkelvorm. Dit had alles te maken met de polderverkaveling. Marknesse ligt net als Creil en Kraggenburg op het kruispunt van wegen, waar verschillende richtingen in de polderverkaveling bijeenkomen. Deze gaf Verlaan door haar complexiteit geen aanleiding tot een heldere orthogonale vorm, zoals Ens. Uiteindelijk wist hij dit ontwerp-probleem om te buigen tot een harmonieus ontwerpschema. In 1949 kwam het definitief plan waarin de oostwest richting (groene lanen) en de noordzuid richtingen (brink, dorpenring en singel) verschillend zijn uitgewerkt. De langgerekte brink (noordzuid) was onderdeel van de route van de sluis naar de aansluiting op de weg Emmeloord-Vollenhove. De sluis werd een beeldbepalend element. De oost-westelijk gerichte grachtas kwam aan de westzijde uit op de begraafplaats, die door zijn situering een belangrijk ruimtelijk element in het dorp is geworden.

Typisch Marknesse

Marknesse is een typisch kruiswegdorp. De dorpenring doorkruist twee ruimtes en geeft het dorp haar dynamiek en herkenbaarheid. Marknesse heeft een stevige dorpsmantel aan de westzijde met recreatieve en sportfuncties. Door nieuwbouw ligt de begraafplaats - net als in Creil - nu centraler in het dorp, omringd door het groen van de mantel. Ook is de waterloop een karakteristiek element.

Marknesse door Verhagen, voor 1940, eerste ontwerp

Marknesse door Pouderoyen, 1943, tweede ontwerp

Marknesse door Verlaan, 1947, goedgekeurd eindontwerp

Historie ontwikkeling

Na Emmeloord is Marknesse de tweede nederzetting waaraan in de Noordoostpolder begonnen is. In 1949 leverde men de eerste woning op. De eerste bewoning in 'Dorp B' dateert van 1944 toen er barakken gebouwd werden als onderdak voor de polderwerkers. Een van de barakken bestaat nog.

Marknesse is het grootste dorp van de Noordoostpolder. Van oorsprong heeft Marknesse een verzorgingsfunctie op sociaal, economisch en cultureel terrein voor de bewoners uit het dorp en de omgeving. Door de jaren heen is Marknesse sterk gegroeid. De 'natuurlijke' begrenzing van het dorp aan de oost- en zuidkant (het water) is reeds overgestoken. Door de gekozen uitbreidingsrichting (richting het zuiden) is de noordwest kant van de groene mantel helemaal intact gebleven.

1953

1974

1995

2006

Dorps-DNA

Wat maakt Marknesse Marknesse?

groen		groene mantel
		groene polderstraat
		dorpsveld
blauw		vaart
		loswal / waterfront
		haven
grijs		
		brink, zijbrink
		hoofdwegen
		wegen dorpsstraten
		dorpspad / ommetje
rood		
		beeldbepalend
		structuurbepalend
		begeleidend
Polder DNA		
		de dorpenring

Identiteit landschap

Kruiswegdorp

Marknesse is een kruiswegdorp. De dorpenring (groene lijn) slingert door Marknesse.

Dorp volgt verkaveling

De structuur van Marknesse heeft verschillende richtingen uit de omliggende verkavelingsstructuur opgepakt. Door onder andere de afgeronde vorm en de vorm van de dorpenring, onderscheidt Marknesse zich van de andere dorpen.

Groene mantel

De groene mantel ligt aan de westzijde van Marknesse. Hier bevinden zich de sportvelden. Door nieuwbouw die heeft plaats gevonden in de mantel is de begraafplaats meer centraal in de kern komen te liggen.

Vizier naar het landschap (1)

Marknesse ligt aan het water. Vanaf het water heeft men een vrij vizier op het open polderlandschap (en op Emmeloord).

Ieder dorp een eigen gezicht (2)

Het dorpsgezicht van Marknesse wordt bij de zuidentree bepaald door het water met de sluis.

Functioneel groen (3)

Het groen heeft veelal een functionele betekenis. In Marknesse is de begraafplaats een garantie voor groen in de kern.

Water in de kern (4)

Marknesse is, naast Nagele, het enige dorp met water in de kern.

Duidelijke dorpsgrens

Bij de noordentree van Marknesse wordt de toegang duidelijk gemarkeerd met bomen.

Identiteit stedenbouw

Twee voordeuren, twee zijdeuren

Marknesse heeft drie oorspronkelijke entrees (witte pijlen). De noord- en zuidentree zijn onderdeel van de dorpenring (groene lijn), die door het dorp voert en in de dorpskern verbreedt tot singel en brink. De recentere, vierde dorpsentree (gele pijl) is gekoppeld aan het bedrijventerrein.

Kerken en scholen verspreid in het dorp

Marknesse heeft drie scholen (geel omcirkeld) en vier kerken (rood omcirkeld), de vijfde kerk is een noodkerk. De noodkerk (rood gestippeld) is ooit gebouwd als voorlopige voorziening, toen een definitief kerkgebouw nog ontbrak. Twee kerken staan aan de brink en zijbrink, twee kerken in de woonwijken. De scholen liggen ruimtelijk verspreid over het dorp.

Compact in de kern

Rond de brink is de bebouwing compact. Dit versterkt de brink als centrale dorpsruimte.

De brink: groene omsloten dorpsruimte met dorpsplein aan de kop (1)

De brink is een grote centrale dorpsruimte met gesloten bebouwingswanden rondom. Hier liggen de dorpsvoorzieningen. De dorpenring voert over de brink. De brink eindigt aan de zuidzijde met een parkeerplein.

Zijbrink; groene singel (2)

De dorpenring doorkruist het dorp. Op de plek waar de brink begint, haakt ook een groene singel aan die naar de begraafplaats leidt.

Voorzieningen aan de brink (3)

Rond de brink is de bebouwing compact. Dit versterkt de brink als centrale dorpsruimte. De grootste concentratie winkels ligt aan de zuidzijde rond het parkeerplein.

Waterfront bepaalt dorpskarakter (4)

Marknesse heeft een royaal waterfront, met de sluis als meest markante moment. Aan de noordzijde leidt een wandelroute langs het water, door een brede parkachtige oever. Vanaf de brug is in de verte de toren van Emmeloord te zien.

Dorpenring slingert door het dorp, kromming in de centrale openbare ruimte (5)

Veel dorpen in de polder hebben een knik in de dorpsentree. Marknesse heeft een kromming in de weg. De slingerende beweging van de weg door het dorp maakt de route interessanter en markeert de hoofdstraat.

Identiteit architectuur

Marknesse: rood dorp

Delftse school Modernisme

Marknesse wordt bepaald door de brink en de gracht die door een groot deel van het dorp loopt. Het verloop en de vorm van de brink lijken bijna natuurlijk gevormd en zijn daardoor minder formeel dan bijvoorbeeld in Ens het geval is. De architectuur is historiserend, met een zware romaanse architectuur van de Rooms-katholieke kerk en de in de Hollandse traditie passende woningen langs de brink. Aan de noordzijde van de gracht is de vormgeving van de woningen moderner en de plaatsing lossier.

Ruimtevormende wanden en autonome gebouwen

In geel worden de belangrijkste ruimtevormende wanden aangegeven. Deze wanden bestaan merendeels uit woningen en aan de brink (Breestraat) uit winkels en woningen. Ze zijn uitgevoerd in een eenvoudige Delftse-Schoolarchitectuur. Rood omcirkeld zijn de autonome en voor de gemeenschap onderscheidende gebouwen. Twee kerken (de Rooms-katholieke en de gereformeerde kerk) zijn prominent in het dorp aanwezig.

Door de dikte van de gele lijn en het gebruik van de stippellijn en ononderbroken lijnen wordt onderscheid gemaakt in het belang van de wanden. De dikste lijnen geven de belangrijkste wanden aan; eventuele stippellijnen de minst belangrijke.

Nederlands-hervormde kerk (1)

De Nederlands-hervormde kerk heeft een prominente plaatsing aan de kop van de hoofdbrink en bij de toegang tot het dorp via de sluis. Samen met de Rooms-katholieke kerk is deze kerk beeldbepalend. De architectuur kenmerkt zich door een historiserende Hollandse-renaissancestijl.

Rooms-katholieke kerk (2)

Ook de Rooms-katholieke kerk heeft een prominente plaatsing in het dorp. De kerk staat zijdelings aan de groene singel en is onderdeel is van de grotere groene ruimte. De kerk heeft een historiserende naar Romaanse bouw neigende architectuur. De massaopbouw is klassiek. Het bouwwerk wekt de suggestie van zware muren en constructie te zijn.

Kerken (3 en 4)

Daarnaast zijn er twee kerken minder opvallend uitgevoerd. De ligging is minder prominent en buiten de hoofdstructuur. De kerk ten noorden van de singel heeft een herkenbare romaanse architectuur.

Scholen (5)

De oorspronkelijke schoolgebouwen zijn nog goed te herkennen. Door uitbreiding, onderhoud en vervanging is het oorspronkelijke beeld wel in meer of mindere mate aangetast.

Barakken (6)

De barakken voor de polderwerkers behoren tot de oudste gebouwen van de polder. Hierboven staat één van de bewaarde exemplaren afgebeeld.

Noodkerk (7)

Dit kerkgebouw nabij de barakken bestaat uit een hoofdmassa met zijbouw. Het eenvoudige gebouw is gedekt met zadeldaken en de voorgevel is bekroond met een betonnen ornament. Aan het exterieur is in de loop der jaren weinig gewijzigd.

Brink (Breestraat) (8)

De woningen en winkels zijn vormgegeven in een sobere en doelmatige Delftse School-architectuur.

Nagele

Even voorstellen

Nagele ligt aan de doorgaande weg tussen Ens, Tollebeek en Urk. De Nagelerweg verbindt Nagele met Emmeloord. De Nagelervaart eindigt aan de westzijde van het dorp. Aan de verbreding van de vaart is een loswal gesitueerd.

Nagele is een opmerkelijk dorp. Functioneel modern ontworpen, terwijl de resterende dorpen van de Noordoostpolder vooral een traditionalistische opzet vertonen. Vele (inter)nationale toeristen en studenten komen naar Nagele toe voor onder andere inspiratie op het gebied van stedenbouw, landschap en architectuur. De 'ingrediënten' van het moderne 'Nieuwe Bouwen' in landschappelijk, stedenbouwkundig en architectonisch opzicht zijn intact gebleven.

Het dorp bestaat vooral uit niet bebouwde ruimte. Nagele is genoemd naar het eiland Nagele, dat tussen Urk en Schokland heeft gelegen. Het wordt al in 1138 genoemd. Het is zelfs mogelijk dat de naam teruggaat tot het Romeinse Nabalía, door Tacitus genoemd in zijn Historiën.

Luchtfoto Nagele, 2007

Historie tijdsbeeld

Kerken

Zoals in alle polderdorpen zijn in eerste instantie de verschillende levensbeschouwelijke zuilen elk apart goed zichtbaar.

Kerken

De kerken in Nagele zijn architectonische topwerken, waarbij het opvalt dat de identiteit per zuil minder herkenbaar is; het zijn vooral modernistische gebouwen.

Scholen

Overeenkomende architectonische stijlkenmerken komen bij verschillende zuilen terug, zo ook bij de scholen.

Middenstand

Nagele wordt afgebeeld als modern dorp, met het daarbij horende winkelcentrum.

Landbouw en veeteelt

Op de overzichten wordt ook de agrarische sector niet vergeten; het gaat hier wel om boerderijen in de stijl van de 'Delftse School'.

Dorpsleven

In latere jaren focust het beeld zich op het moderne dorp en het dorpsleven; de kwaliteit van wonen in het groen en de voorzieningen.

Historie ontwerpgedachten

Nagele, een wit dorp

Over de ontstaansgeschiedenis van het dorp Nagele is veel geschreven. Nagele is het unieke dorp waar de ideeën van 'Het Nieuwe Bouwen' ver zijn doorgevoerd. 'Licht, lucht en ruimte' was het adagium. Lichte constructies met grote ramen waardoor binnen- en buitenruimte met elkaar verbonden werden. Dit sloot aan bij de ideeën over gezondheid; een mens had veel zonlicht en frisse lucht nodig om gezond te leven.

Nagele, eerste ontwerpen voor een dorp met verzorgingsfunctie

Nagele behoorde tot de zes dorpen, die voor 1940 al op tekening werden gezet door Verhagen hagen van het Bouwbureau (Directie van de Wieringermeer). Nagele kreeg een verzorgingsfunctie voor het gebied ten westen van Schokland en omvatte in verhouding tot de andere dorpen een ruime hoeveelheid winkels, bedrijven en voorzieningen. In het eerste ontwerp was Nagele gedacht als een langswegdorp, met een lange dorpsbrink, een compacte kern en aan de randen vrijstaande of dubbele woningen. Het ontwerp had nog alle kenmerken van de Delftse School. In 1945 maakte Pouderoyen een tweede ontwerp, nog altijd in de traditionele stijl, maar hij koos ervoor van Nagele een kruiswegdorp te maken. In beide ontwerpen loopt het water centraal door het dorp.

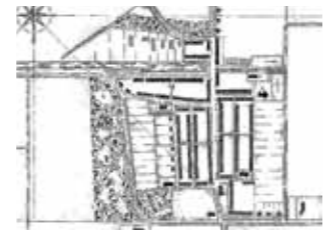
Nagele en CIAM

In Nederland vormen twee architectenverenigingen het brandpunt van het Nieuwe Bouwen.

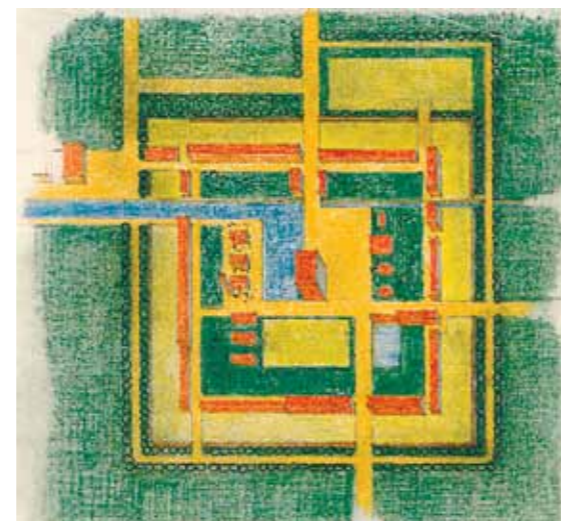
'De Opbouw' in 1920 opgericht in Rotterdam en 'De 8' in 1927 opgericht in Amsterdam. Onder andere Gerrit Rietveld, Aldo van Eyck, Van de Broek en Bakema en Mien Ruys maakten deel uit van deze moderne ontwerpverenigingen. Internationaal vonden architecten van Het Nieuwe Bouwen in het CIAM (Congres Internationaal d'Architecture Moderne, opgericht in 1928) een uitlaatklep. Een van de belangrijkste ideeën die uit het CIAM voortkwamen was het idee van 'De functionele stad', waarbij de functies als wonen, werken en recreëren van elkaar gescheiden zijn. Deze gedachte wordt in het Nederlands ook wel de CIAM-gedachte genoemd.

Nagele als ontwerpexperiment

In 1947 wendde de architectenverenigingen 'de 8' zich tot de Directie van de Wieringermeer met de vraag of zij het programma voor Nagele mochten gebruiken om een ontwerp te maken voor een eigentijds dorp. Het ontwerp diende als Nederlandse bijdrage voor het zevende congres van het CIAM in 1949. Van Eck, hoofd van het Bouwbureau, gaf te kennen dat een levensvatbaar ontwerp kans maakte te worden gerealiseerd. Het eerste ontwerp van 'De 8' omvatte 270 woningen. Later groeide de omvang naar 400 woningen. De Directie gaf precieze randvoorwaarden ten aanzien van de aantallen en typen winkels, bedrijven en woningen, net als bij de andere polderdorpen. Alle leden van de groep 'de 8' hebben in de loop van het proces ontwerpen aangeleverd. De eerste tekeningen voor Nagele omvatten al een groene mantel. Bijzonder was echter de keuze om een groene ruimte centraal in het dorp te leggen.

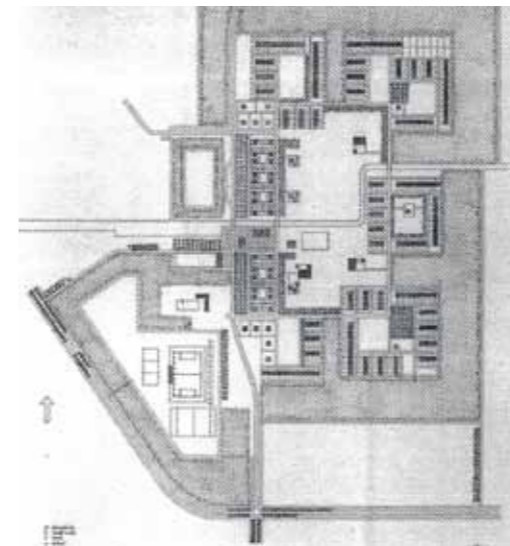
Nagele, Verhagen, voor 1940

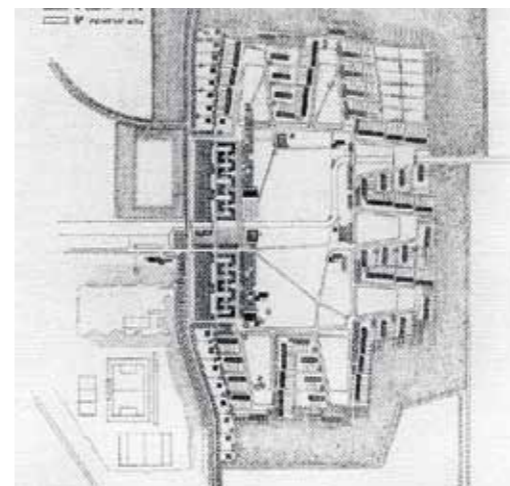
Nagele, een van de schetsen door Rietveld van 1948 met vierkant schema

Nagele, ontwerp van Kamerling, gepresenteerd in Bergamo, CIAM-bijeenkomst 1949

Nagele, ontwerp Van Eyck, Van Ginkel, ringweg door woonhoven, 1953

Nagele, ontwerp Van Eyck, Van Ginkel, woonhoven achter ringweg, 1953

Uniek was het idee niet, want in Kraggenburg had Dingemans dit concept ook toegepast. In Nagele was de centrale groene ruimte bedoeld om vrijheid te bieden aan de bewoners van het dorp, als tegenwicht tegen de rigide wegen waaraan men buiten het dorp was gebonden. Winkels werden geclusterd naast het dorpsveld en voorzieningen lagen verspreid op het dorpsveld. Kamerling leidde de eerste jaren van het ontwerpproces en presenteerde Nagele op het CIAM congres in Bergamo.

Nagele, langswegdorp

Nagele werd uiteindelijk een langswegdorp, met de kern aan de oostzijde van de Nagelerweg. Al in 1948 werd het plan door de Planologische Commissie goedgekeurd, maar 'De 8' bleef het plan bijschaven tot goedkeuring door minister Algra in 1954.

Nagele, definitief ontwerp door Van Eyck, 1954

Typisch Nagele

Nagele is gebouwd in een periode dat men sterk geloofde in de ruimtelijke ordening als instrument om mensen gelukkig te maken. De behoeften van een nieuwe samenleving stonden centraal in het ontwerp. Dit socialistische uitgangspunt is terug te vinden in de uiteindelijke ruimtelijke opzet van Nagele, al viel het soms niet mee om het ambitieuze gedachtegoed over 'De functionele stad' toe te passen in een dorp van een paar honderd woningen. De bijzondere stedenbouwkundige opzet wordt uiteindelijk bepaald door het grote open groene hart (met daarin de openbare functies) en de woonhoven met veelal op de zon georiënteerde woningen, eromheen. De 'doorzonwoningen' zijn veelal noord-zuid georiënteerd. Naast de open groene ruimte is er het compacte winkelcentrum. Het dorp wordt doorsneden door de dorpenring door de polder en loodrecht daarop de vaart. Tenslotte is er de groene omzoming door bomen.

Nagele werd uniek doordat 'De 8' in 1954 ook de opdracht kreeg de architectuur te ontwerpen. Dit geschiedde in samenwerking met het Bouwbureau. De vooruitstrevende en modernistische architectuur van 'De 8' toont zich in de toepassing van enkel platte daken, simpele rechthoekige vormen, industriële materialen en geveldelen en natuurlijk de witte kleuren. Naast meer anonieme voorbeelden van modernistische architectuur zijn er in Nagele enkele erkende meesterwerken, die inmiddels een monumentenstatus hebben gekregen. De scholen van Aldo van Eyck en de kerk van Van de Broek en Bakema springen met name in het oog.

Historie ontwikkeling

In 1954 werd het definitieve plan voor Nagele goedgekeurd. Binnen de contouren van een (later) stevige groene mantel heeft Nagele zich vervolgens ontwikkeld. Het bedrijventerrein aan de westzijde van Nagele was reeds buiten de groene mantel gepland. Dit terrein is in omvang flink toegenomen.

De bevolkingssamenstelling in Nagele is in de tijd veranderd. Nagele, ooit gebouwd voor een handvol landarbeiders en middenstanders is de laatste tijd ontdekt door renteniers, gepensioneerden en forensen. Dit laatste mede door de ligging direct na de Ketelbrug. Tussen 1982 en 1989 is het dorp aan de zuidzijde uitgebreid met honderdvierentwintig woningen. Hierdoor is een deel van de bestaande groene mantel aangetast. Bij de uitbreiding is op zorgvuldige wijze een nieuwe groene mantel gerealiseerd.

1953

1995

1974

2006

Dorps-DNA

Wat maakt Nagele Nagele?

- groen
  - groene mantel
  - groene polderstraat
  - hof
  - dorpsveld
- blauw
  - vaart
  - loswal / waterfront
  - ★ haven
- grijs
  - brink, zijbrink
  - wegen dorpsstraten
  - dorpspad / ommetje
- rood
  - beeldbepalend
  - structuurbepalend
  - begeleidend
- Polder DNA
  - vizier naar het landschap
  - de dorpenring

Identiteit landschap

Langswegdorp

Nagele is een langswegdorp. De dorpenring (groene lijn) doorkruist weliswaar de groene mantel en koppelt de begraafplaats en de sportvelden los van de bebouwingkern, de ring doorkruist niet de dorpskern.

Dorp volgt verkaveling

De structuur van Nagele volgt grotendeels het poldergrid, zoals deze is aan de zuid- en oostzijde van Nagele. De structuur van Nagele reageert niet op de polderrichting aan de noord-westkant.

Groene mantel

Rondom Nagele ligt een stevige groene mantel.

Vizier naar het landschap (1)

Vanaf het centrale dorpsveld is er een kenmerkend, bijna 'oneindig' polderuitzicht. Over het water is zicht op een strak geordend, rechtlijnig landschap.

Duidelijke dorpsgrens (2)

Nagele wordt aan alle zijden begrensd door een stevige groene mantel. De groene mantel is intact gehouden.

Water in de kern (3)

Het polderwater loopt door de kern van Nagele heen.

Dorpsveld (4)

Nagele heeft een centraal gelegen, groen dorpsveld met voorzieningen.

Functioneel groen (5)

Er is een dorpsommetje in de groene mantel.

Drie voordeuren
De dorpenring (groene lijn) kruist de mantel van Nagele, maar voert grotendeels langs de bebouwing. Het dorp heeft drie entrees (witte pijlen) ter plaatse van de groene mantel. Twee van de dorpsentrees liggen op de dorpenring.

Kerken en scholen verspreid op het dorpsveld
Alle maatschappelijke functies zijn verspreid geconcentreerd over de centrale groene ruimte. Nagele had oorspronkelijk drie scholen (geel omcirkeld) en drie kerken (rood omcirkeld). Een van de kerken is nu in gebruik als museum.

Dorpsveld met groene hoven
Nagele heeft een heldere opbouw van woonhoven rond een centraal groen dorpsveld (donkergroen vlak). Elk hof heeft opnieuw een centrale groene ruimte (lichtgroene vlakken). Alle hoven liggen tussen het dorpsveld en de groene mantel, waardoor bijna elke woning aan het groen ligt. Deze opbouw onderscheidt zich van de andere dorpen in de polder.

Water als belangrijke structuurdrager
Water (blauwe lijn) heeft een bijzondere plaats gekregen in het dorpsontwerp van Nagele. Het loopt niet langs, maar door het dorp en heeft hier als centraal element in het dorpsveld een prominente plek gekregen. Het water legt de verbinding met het polderlandschap, door het zicht op de polder vanaf de bruggen.

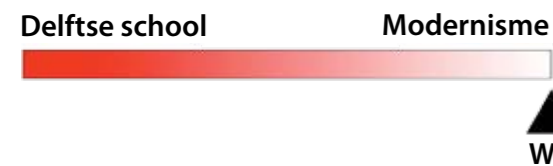

Schuine lijnen bij benaderen dorp
Ook Nagele heeft de knikken in de dorpsentrees. Mede hierdoor wordt de passant of bezoeker zich bewust van de overgang van buitengebied naar het dorp en van dorprand naar dorpskern. Ook de groene mantel speelt hierin een belangrijke rol.

Identiteit architectuur

Nagele: wit dorp

Allesbepalend voor Nagele is de in het centrum gelegen dorpsweide met daarin de openbare gebouwen. Deze gebouwen zijn modernistisch, zonder veel referenties naar het verleden, en alzijdig gericht. Het zijn gebouwen in een open ruimte, die dan ook niet ruimtevormend zijn. Rondom deze centrale open ruimte zijn de woonhoven gegroepeerd. Ook hier zijn woningstroken alzijdig, op de zon georiënteerd en geplaatst in de open ruimte. Hoeken zijn open gelaten. De bebouwing is plat afgedekt, fabrieksmatig gebouwd en vaak wit van kleur.

Ruimtevormende wanden en autonome gebouwen

In geel worden de belangrijkste ruimtevormende wanden aangegeven. Deze wanden bestaan uit modernistische woningen in stroken en het winkelcentrum. De stroken kunnen zowel met de voor- als achterzijde naar de groene dorpsweide zijn gekeerd. Ook bij het winkelcentrum is er de confrontatie met de bevoorradingszijde. Rood omcirkeld zijn de autonome en voor de gemeenschap onderscheidende gebouwen. De kerken en scholen zijn deels van groot architectonisch belang.

Door de dikte van de gele lijn en het gebruik van de stippellijn en ononderbroken lijnen wordt onderscheid gemaakt in het belang van de wanden. De dikste lijnen geven de belangrijkste wanden aan; eventuele stippellijnen de minst belangrijke.

Gereformeerde kerk (1)

Voormalige Rooms-katholieke kerk (2)

Nederlands-hervormde kerk (3)

In de dorpsweide staan zowel de kerken als de scholen. Het zijn autonome alzijdige en modernistische gebouwen, in metselwerk, glas en beton, soms voorzien van sculpturen. Het gebruik is inmiddels in enkele gevallen gewijzigd, in andere gevallen kan dit binnenkort gaan gebeuren. Dit kan een bedreiging zijn voor de architectonische kwaliteit. De gereformeerde kerk van de architecten Van den Broek en Bakema en de scholen van Aldo van Eyck zijn architectonisch van (inter)nationaal belang.

Scholen (4)

De drie basisscholen, één voor elke zuil, zijn alle drie gelijkvormig en ontworpen door Aldo van Eyck. Het zijn architectonisch zeer waardevolle gebouwen, elk in goede staat. Hergebruik op termijn, bij het vrijkomen van een of meerdere scholen, vraagt bijzondere aandacht.

Winkels (5)

Het wonen en de winkels zijn van elkaar gescheiden. De winkels grenzen aan alle kanten aan de openbare ruimte. Er is geen sprake van een duidelijke voor- en achterzijde. Met name de bevoorrading van de winkels zorgt daardoor voor verrommeling. Er is sprake van achterstallig onderhoud van de winkelpanden. De technische en economische staat is verslechterd.

Sociaal-cultureel (6)

Op het groene dorpsveld is ook een aantal andere, meer ondergeschikte bouwwerken te vinden. Het gebouw op de foto is momenteel in gebruik door de gereformeerde kerk.

Wonen (7)

Losse stroken woningen zijn in woonclusters gegroepeerd. Fabrieksmatige bouw en prefabelementen maken het gevelbeeld. Hier en daar is er sprake van een confrontatie tussen openbaar en privé. Individuele kleurstellingen, goedkopere materiaaltoepassingen zorgen voor verrommeling van het ruimtelijk beeld.

Rutten

Even voorstellen

Rutten is het meest noordelijk gelegen polderdorp in de Noordoostpolder. Het ligt bij de bocht van de Ruttensevaart. Het ontwerp van Rutten heeft zich gericht op het kruispunt tussen de weg Creil-Lemmer en een in oost-westrichting lopende polderweg. Er ligt een loswal aan de zuidkant van het dorp. Het bedrijventerrein ligt echter niet (meer) aan het water, maar aan de polderweg (Ruttensepad) aan de westzijde van het dorp.

De naam Rutten komt van een dorp, Ruthne, dat in de veertiende eeuw ten noorden van Urk moet hebben gelegen.

Luchtfoto Rutten, 2007

Historie tijdsbeeld

Kerken

In de jaren vijftig zijn de verschillende levensbeschouwelijke zuilen in het dorp van belang. De kerken (met name de Hervormde en de Katholieke) zijn bepalend voor het beeld dat wordt uitgedragen.

Wonen

Propere woonstraten en nijvere, hardwerkende middenstanders; de pioniersgeest komt tot uiting in de ansichtkaarten.

Het boerenbedrijf

Rutten profileert zich als dorp in een agrarische omgeving. Ook de bedrijvigheid in het dorp is direct verbonden aan de veehouderij en landbouw.

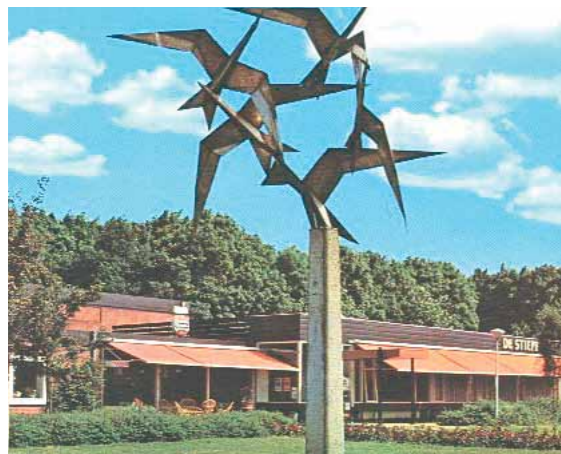

Kerken

Ook in de jaren zestig en zeventig blijven de verschillende zuilen duidelijk aanwezig.

Voorzieningen

Vanaf de jaren zeventig verschuift het beeld van een agrarisch pioniersdorp naar een woondorp, met de daarbij behorende sociaal-culturele voorzieningen en verenigingsleven.

Wonen

Wel wordt een breder palet aan eigenschappen getoond. Nog steeds zijn de agrarische sector en het kerkelijk leven van belang, maar ook cultuur, voorzieningen en de moderniteit spelen een rol.

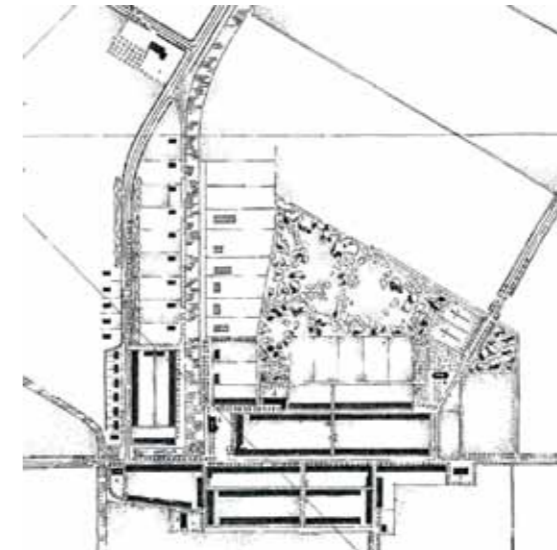
Historie ontwerpgedachten

Ruten is in 1949 ontworpen door prof. ir. W. de Bruin, die ook al woningen in Slootdorp en Kreileroord (Wieringermeer) ontwierp. Ruten werd een kruiswegdorp met een woon- en verzorgingsfunctie. De bouw startte in 1952.

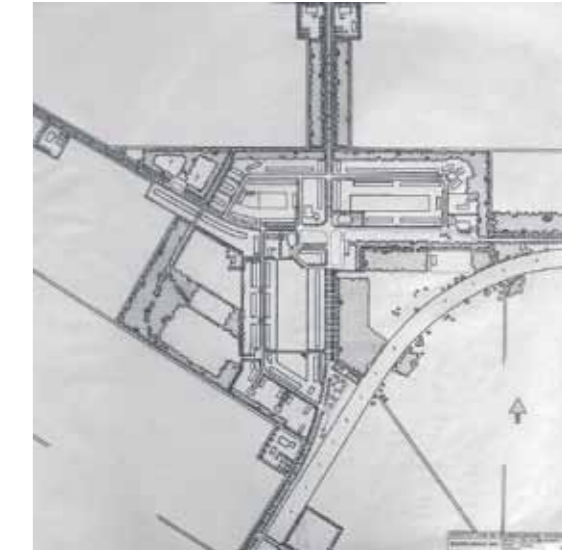
De Bruin, ooit begonnen als kunstenaar, ontwikkelde zich vervolgens van architect tot stedenbouwkundige. Zijn visie op de beleving en inrichting van dorpen en steden kwam overeen met die van Granpré Molière. Ook hij vond dat autoverkeer door een dorp hoorde te rijden. Dit verklaart waarom Ruten rond een kruispunt van wegen ligt. De vierkante dorpsbrink ligt rond dit kruispunt. Aan één zijde loopt de brink door in een oost-west gerichte groene dreef. Rond het plein en de dreef liggen kerken en winkels. Direct aan het plein werd een café met busstation gebouwd. Langs de hoofdstraten werden winkels en ambachtsbedrijven gepland. Andere publieke voorzieningen, zoals scholen werden gepland op de hoekpunten van de woonkwadranten. De Bruin liet bewust een kwadrant van het dorp open, gericht op de polder en het water.

Typisch Ruten

Ruten herken je aan het kruispunt en de opbouw in kwadranten, waarvan één een groen kwadrant, oorspronkelijk open naar het landschap.

Ruten door Verhagen, voor 1940, een eerste schets

Ruten door De Bruin, 1950, goedgekeurd plan

Ruten door Pouderoyen, 1945

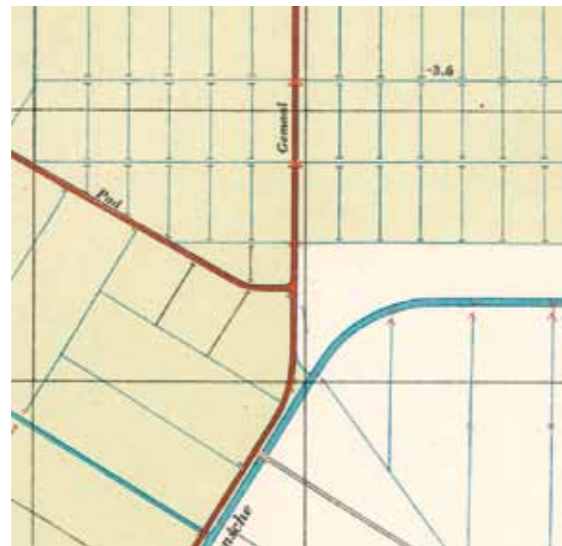

Historie ontwikkeling

Het dorp Rutten is in grote lijnen conform het laatste plan verlopen en kent een eenvoudige en heldere opbouw. Rutten bestaat uit vier kwadranten rondom een kruispunt. Het kruispunt vormt het middelpunt van het dorp. Hier is een plein gecreëerd, waaraan de winkels en enkele openbare gebouwen liggen.

Rutten is het enige dorp dat strikt genomen niet direct aan de dorpenring ligt. Het dorp ligt als het ware aan een noordelijke uitloper van de ring.

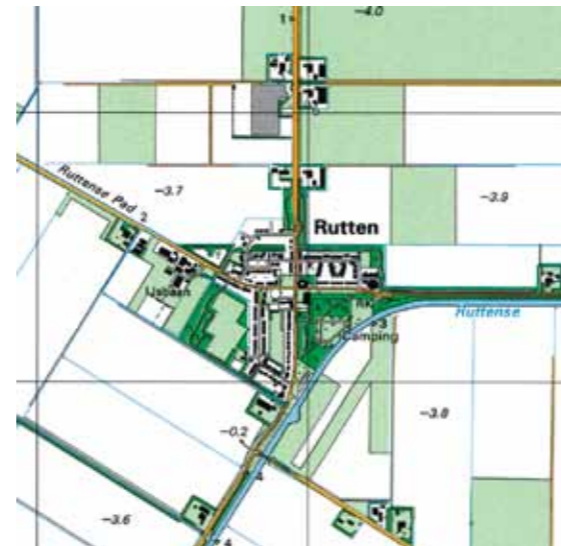
Door de gelijkmatige groei van de twee noordelijke kwadranten, is de structuur van Rutten in stand gebleven en zelfs versterkt. Het oorspronkelijke groene kwadrant (zuidoost) is door uitbreidingen in recreatieve sfeer verdicht.

1953

1974

1995

2006

Dorps-DNA

Wat maakt Rutten Rutten?

- groen
  - groene mantel
  - groene polderstraat
  - dorpsveld
- blauw
  - vaart
  - loswal / waterfront
  - haven
- grijs
  - brink, zijbrink
  - hoofdwegen
  - wegen dorpsstraten
  - dorpspad / ommetje
- rood
  - beeldbepalend
  - structuurbepalend
  - begeleidend
- Polder DNA
  - vizier naar het landschap
  - de dorpenring

Identiteit landschap

Kruiswegdorp

Rutten ligt strikt genomen niet aan de poldering, maar aan een noordelijke uitloper van de ring (groene lijn). Deze uitloper definieert, samen met de andere drie toegangswegen, de 'vier kwadranten' waaruit Rutten is opgebouwd.

Dorp volgt verkaveling

Rutten ligt op een onregelmatig verkavelde locatie. Verschillende polderrichtingen komen hier samen.

Groene mantel

De groene mantel is nog grotendeels rondom het dorp aanwezig. Door dorpsuitbreidingen in het noorden is een deel van de groene mantel in de kern komen te liggen.

Duidelijke dorpsgrens (1)

De grens tussen het dorp en het open polderlandschap wordt duidelijk gemarkeerd door de groene mantel, zoals hier bij de zuidentree.

Dorpsveld (2)

In Rutten ligt een groot groen binnenhof aan de achterzijde van de woningen. De entrees tot deze speelruimte zijn verdekt. Dit vergroot het 'verrassingseffect'.

Functioneel groen (3)

De groene mantel die Rutten omsluit bestaat uit sportvelden, een begraafplaats en biedt mogelijkheden voor het maken van een ommetje.

Identiteit stedenbouw

Vier entrees, twee hoofdentrees

In Rutten loopt de 'dorpenring' van zuid naar noord en eindigt in het hart van het dorp (groene lijn). De hoofdroute loopt van noord naar zuid, waardoor de hoofdentrees ook aan de noord- en zuidzijde liggen (witte pijlen). De gele pijlen geven de zijentrees weer.

Kerken aan de brink en scholen in de buurt

Elke buurt is anders en is voorzien van een eigen school (geel omcirkeld). De kerken (rood omcirkeld) zijn gesitueerd aan de brink en aan de zijbrink en zijn qua situering en vormgeving gelijkwaardig aan elkaar. Er is geen sprake van dominantie.

Compacte kern met groen kwadrant

Rutten heeft een compacte bebouwing in de kern en een groen kwadrant aan de zuidoost zijde van de brink.

De brink; een kruispunt van wegen (1)

In Rutten loopt de dorpenring naar het hart van het dorp.

Curve in de weg en rooilijn (3)

De Meerweg is een groene polderstraat met lichte curve. Een typische Delftse school karakteristiek. De bocht markeert de overgang tussen polder en dorpskern. Doordat de rooilijn van de bebouwing de bocht in de weg volgt, ontstaat een karakteristiek straatbeeld.

Voorzieningen aan de brink (5)

Net naast de brink ligt het dorpshuis van Rutten in het groen.

Zijbrink; groene ruimte (2)

De zijbrink is een langgerekte groene ruimte, tevens dorpsentree vanuit het oosten. De weg met bebouwing vormt een lange lijn door het dorp.

Waterfront bij dorpsentree (4)

In Rutten loopt een lus van de dorpenring door het dorp. Aan de zuidzijde loopt de vaart parallel aan de dorpsentree. De haven ligt net voor het dorp, goed zichtbaar vanaf de lus.

Schuine lijn bij entree dorp

De schuine lijnen (witte lijnen) van de dorpsentrees koppelen het dorp aan de polderverkeveling.

Identiteit architectuur

Rutten: rood dorp

Delftse school Modernisme

Het beeld van Rutten wordt bepaald door het centraal in het dorp gelegen plein. Hieraan staat ook de blikvanger van het dorp, de Nederlands-hervormde kerk. Deze is eigentijds uitgevoerd in traditionele materialen. Het plein wordt gekenmerkt door de kruising, de door het dorp lopende dorpenring en een meer secundaire polderweg. Het plein heeft aan drie zijden een bebouwde wand. De bebouwing volgt de openbare ruimte, de straathoeken zijn verbijzonderd. Langs de plantsoenweg, met op het uiteinde de zeer traditionele Rooms-katholieke kerk, staan aan één zijde woningen met een oud-Hollands karakter.

Ruimtevormende wanden en autonome gebouwen

In geel worden de belangrijkste ruimtevormende wanden aangegeven. Deze wanden bestaan merendeels uit woningen en een enkele winkel of bedrijf en zijn uitgevoerd in een informele en eenvoudige Delftse-schoolarchitectuur. Rood omcirkeld zijn de autonome en voor de gemeenschap onderscheidende gebouwen. Hier is een breder beeld te zien; van de traditionele Rooms-katholieke kerk naar de meer moderne Nederlands-hervormde kerk.

Door de dikte van de gele lijn en het gebruik van de stippellijn en ononderbroken lijnen wordt onderscheid gemaakt in het belang van de wanden. De dikste lijnen geven de belangrijkste wanden aan; eventuele stippellijnen de minst belangrijke.

Nederlands-hervormde kerk (1)

De Nederlands-hervormde kerk is het meest prominente gebouw van Rutten; door plaatsing, hoogte en massa-opbouw. Het gebouw is nadrukkelijk gekoppeld aan de kruising van hoofdwegen (nu rotonde). Kenmerkend is de informele architectuur, de sobere detaillering en materialisering.

Rooms-katholieke kerk (2)

De Rooms-katholieke kerk heeft eveneens een opvallende verschijning, maar is door de plaatsing aan een zijde minder prominent. De architectuur is formeel met relatief zware detaillering en kleurgebruik.

Gereformeerde kerk (3)

De gereformeerde kerk (links op de foto) kent een ondergeschikte plaatsing en architectuur. De kerk kent geen dominantie in relatie tot de pleinwand.

Mechanisatiebedrijf (4) (rechts op de foto)

Het mechanisatiebedrijf heeft een, voor de functie relatief prominente plaatsing in de kern van het dorp.

De architectuur volgt het bebouwingsbeeld van de woningen met hier en daar bescheiden verbijzonderingen.

Stiepe (5)

Het cultureel centrum van Rutten kent een ondergeschikte en onopvallende architectuur met een zijdelingse plaatsing aan de hoofdas van het dorp (lus van dorpenring).

Plantsoenweg, zijbrink

De eenzijdige bebouwing zorgt voor een oriëntatie op het groen en is uitgevoerd in een sobere en eenvoudige architectuur. De woningen zijn afzonderlijk herkenbaar door de gevelindeling en de prominente schoorstenen.

Het traditionele idioom is toegepast: rode steen en orangerode pannen, gescheiden door een helder witte getimmerde goot met klossen. De voordeur is voorzien van een lijst.

Meerweg

Ook aan de Meerweg is een vergelijkbaar beeld te vinden. Hier zijn aan beide zijden bebouwde wanden, die meelopen in de kromming van de weg. Hierdoor is geen zicht op het achterliggende polderland.

Lemsterpoort

Langs de toegangsweg vanuit Lemmer is een latere variant van het traditionalistische idioom te vinden. Nog steeds gemetselde wanden met een kap, maar hier uitgevoerd in een gele steen en donkergrijze pannen.

Tollebeek

Even voorstellen

Tollebeek ligt aan de Urkerweg halverwege tussen Emmeloord en Urk. Het dorp ligt bij de kruising van de Urkerweg met de Westerringweg en Zuiderringweg, die Espel, Tollebeek en Nagele met elkaar verbindt. De Urkerweg buigt bij Tollebeek iets van de vaart af om plaats te maken voor de loswal. Tollebeek is het laatst uitgevoerde dorp van de Noordoostpolder. Tollebeek werd voor het eerst genoemd in de geschriften van 1364. Het was een landgoed in bezit van de heren van Kuinre.

Luchtfoto Tollebeek, 2007

Historie tijdsbeeld

Kerken

De gereformeerde en de hervormde kerk zijn direct al gehuisvest in één gebouw. De Rooms-katholieke kerk heeft een eigen gebouw.

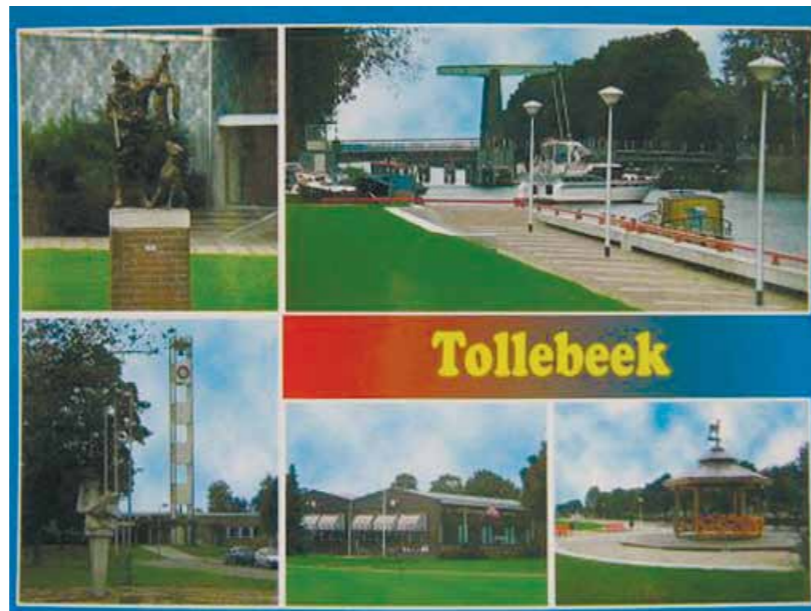
Wonen

Tollebeek presenteert zich als compleet woondorp voor de pioniers aan de Urkervaart.

Bedrijvigheid

Hoewel dit beeld later niet verandert, wordt het wel verbreed met de bedrijvigheid en de middenstand.

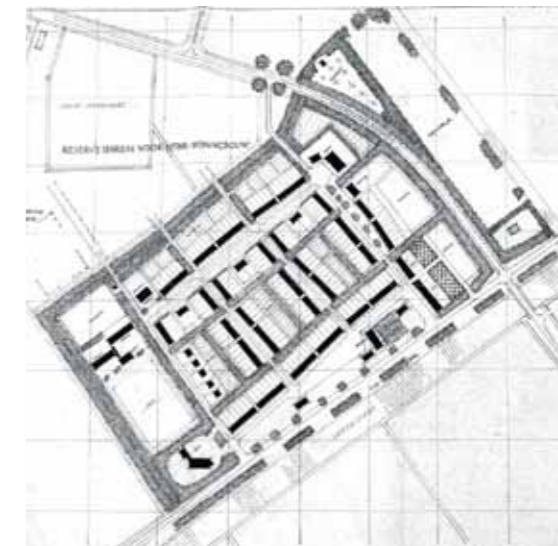
Historie ontwerpgedachten

In de vroeg vijftiger jaren is er nog sprake van geweest om Tollebeek niet te bouwen. De reden was onder andere de trage groei van de reeds gerealiseerde dorpen en de situering op slechts enkele kilometers van Urk en Emmeloord. Niettemin werd de beslissing gehandhaafd om de dorpenring rond Emmeloord af te maken. De architect dr. Ir. Thomas Nix werd in 1951 gevraagd om een ontwerp voor dit late dorp te maken. Nix was een leerling van Granpré Molière. Volgens sociografische ramingen uit die tijd, zouden er ongeveer 175 woningen gerealiseerd moeten worden. Daarmee zou Tollebeek het kleinste dorp van de Noordoostpolder worden. Uiteindelijk is besloten de arbeiderswoningen, die buiten het dorp waren gepland, naar binnen te halen. Nix maakte daarom een definitief ontwerp voor 350 woningen.

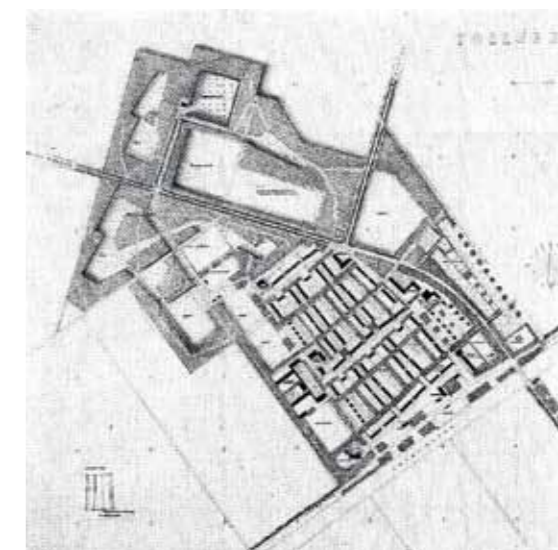
Nix maakte in de jaren vijftig twee ontwerpen. Bij het tweede ontwerp plaatste hij de dorpsbrink aan de waterkant naast de loswal. Tollebeek had daarmee een langgerekt front naar het landschap. Bijzonder zijn de groene hoven, geïnspireerd door de groene erven van de polder. Deze waren ontworpen als groene kamers om in te wonen. De groenstructuur van deze hoven en de oostwest gerichte verbindingspaden zijn steviger aangezet in het ontwerp, dan de noord-zuidverbindingen.

Typisch Tollebeek

Tollebeek is het enige dorp in de polder met een breed waterfront. De dorpsbrink is hier niet omsloten zoals elders in de polder. De beslotenheid van de rest van het dorp sluit aan op het dorpsbos ten noorden van Tollebeek. De groene kamers, of binnenhoven zijn typisch voor dit polderdorp.

Tollebeek door architect Nix, oorspronkelijk ontwerp voor 150 woningen, 1952

Tollebeek door architect Nix, uitbreidingsplan voor 350 woningen, 1956

Historie ontwikkeling

In de eerste 40 jaren van het bestaan is de groei van Tollebeek zeer beperkt gebleven. Pas recent is Tollebeek begonnen met uitbreiden. Tollebeek breidt zich uit in zuidwestelijke richting.

Opvallend is dat het bestaande dorpsbos van Tollebeek nog vrijwel geheel intact is gebleven. Dit in tegenstelling tot de andere kernen, waar delen van de groene mantel veelal zijn 'opgeofferd' voor dorpsuitbreidingen.

Tollebeek heeft een klein bedrijventerrein aan de noordzijde, in de groene mantel.

1953

1995

1974

2006

Dorps-DNA

Wat maakt Tollebeek Tollebeek?

- groen
  - groene mantel
  - groene polderstraat
  - dorpsveld
- blauw
  - vaart
  - loswal / waterfront
  - haven
- grijs
  - brink, zijbrink
  - hoofdwegen
  - wegen dorpsstraten
  - dorpspad / ommetje
- rood
  - beeldbepalend
  - structuurbepalend
  - begeleitend
- Polder DNA
  - vizier naar het landschap
  - de dorpenring

Identiteit landschap

Langswegdorp

Tollebeek is een langswegdorp. Hoewel de polderring (groene lijn) het dorpsbos doorsnijdt en het bedrijventerrein loskoppelt van het woongedeelte, doorkruist de dorpenring niet de dorpskern. De polderring raakt Tollebeek aan de noordoost zijde.

Dorp volgt verkaveling

De ligging van Tollebeek volgt de noordwest-zuidoost richting van het poldergrid. In het noordwesten is het poldergrid diffuser: meerdere richtingen komen hier samen. Hier ligt het dorpsbos van Tollebeek.

Groene mantel

In tegenstelling tot de andere polderdorpen is Tollebeek niet geheel omsloten door een groene mantel. Tollebeek heeft de groene mantel vooral geconcentreerd aan de noordzijde. In dit 'dorpsbos' bevinden zich de groene voorzieningen (begraafplaats, sportvelden, moestuinen).

Vizier naar het landschap (1)

Tollebeek heeft, in vergelijking met de andere polderdorpen, meer direct contact met het landschap. Er is dan ook vanaf verschillende plekken in het dorp zicht op de polder. Met name vanaf de brink en de straten die op de brink uitkomen is dit het geval.

Elk dorp zijn eigen gezicht (2)

In Tollebeek wordt het dorpsgezicht bepaald door het waterfront.

Dorpsvelden (3)

Tollebeek kent aan de randen van de kern dorpsvelden. Hier bevinden zich de publieke voorzieningen (school en kerk).

Groene kamers

Karakteristiek voor Tollebeek zijn de zogenaamde 'groene kamers' waarbinnen de bebouwing is gesitueerd. Er staan geen bomen in de straten, maar langs de achterpaden van de woningen. Op die manier ontstaan 'groene kamers' die ruimte bieden voor spelende kinderen, voetgangers en fietsers.

Vier dorpsentrees

De dorpenring (groene lijn) voert grotendeels langs het dorp. Op de dorpenring ligt één dorpsentree (witte pijl). De drie andere entrees (gele pijlen), waarvan één nieuwe dorpsentree ter plaatse van de nieuwbouwwijk, ontsluiten het dorp vanaf de doorgaande weg naar Urk (weg parallel aan de vaart).

Twee kerken, drie scholen in de buurt

Tollebeek heeft twee kerken (rood omcirkeld), één aan de brink en één op het groene dorpsveld. Dit dorpsveld was ooit gepland als nieuwe dorpskern op het moment dat Tollebeek verder naar het noorden zou uitbreiden. De scholen staan in de buurt, twee op de overgang naar de nieuwbouw in het groen van de voormalige groene mantel en één aan de noordzijde, eveneens in het groen.

Compact in de kern

De compacte bebouwing aan de brink maakt het contrast met het waterfront en het open polderlandschap groter. In de compacte kern is door groene hoven en lanen een voor Tollebeek typerende, parkachtige sfeer ontstaan.

Dorpsbrink met waterfront (1)

De brink van Tollebeek ligt aan het water. Aan één zijde staat de bebouwing en liggen de voorzieningen. Aan de andere zijde, de weg naar Urk, het water en de polder.

Groene inpassing bedrijven (2)

Tollebeek heeft zijn bedrijventerrein ingepast in het groen. Er ontstaat een groene overgang naar het landschap.

Openbare oever met wandelpad (3)

Tollebeek heeft een waterfront, met groene oevers en wandelpad. Een markante plek van het dorp.

Voorzieningen op en aan de brink (4)

De voorzieningen liggen op en aan de brink, goed bereikbaar met de auto en zichtbaar vanaf de weg.

Identiteit architectuur

Tollebeek: roze dorp

Delftse school

Modernisme

Roze

Tollebeek combineert modernistische kenmerken met traditionele. Stedenbouwkundig is de dorpsweide (oorspronkelijk groter) rondom drie woonblokken opvallend. De dorpsweide met daarin scholen en kerken (uitgesproken modernistisch) is een open parkachtige zone met alzijdig georiënteerde gebouwen. De woonblokken vormen, meer traditioneel, woonstraten. De architectuur van de woningen is enerzijds traditioneel (gemetselde gevels met pannendaken), maar de bijna abstracte gevelindeling geeft hier een modernistische draai aan. Horizontale kozijnen, een terugliggende entree en zelfs een door de goot zakkende moderne dakkapel.

Ruimtevormende wanden en autonome gebouwen

In geel worden de belangrijkste ruimtevormende wanden aangegeven. Deze wanden bestaan uit woningen (en winkels aan de brink) in een stijl die zowel kenmerken van de Delftse School heeft als van het modernisme. Rood omcirkeld zijn de autonome en voor de gemeenschap onderscheidende gebouwen. De twee kerken zijn uitgesproken modern te noemen.

Door de dikte van de gele lijn en het gebruik van de stippellijn en ononderbroken lijnen wordt onderscheid gemaakt in het belang van de wanden. De dikste lijnen geven de belangrijkste wanden aan; eventuele stippellijnen de minst belangrijke.

Protestante kerk (1)

De protestantse kerk is prominent geplaatst aan zowel de hoofdbrink als aan het kanaal. De kerk kent een modernistische massaopbouw, materialisering en gevelbehandeling. De verschillende functies zijn duidelijk te herkennen en verschillend vorm gegeven. Deze kerk is kenmerkend in het silhouet van Tollebeek en te zien als het beeldmerk voor het dorp.

Rooms-katholieke kerk (2)

Evenals de Protestante kerk heeft ook de Rooms-katholieke kerk modernistische kenmerken. De plaatsing aan de groene mantel is minder prominent.

Horeca/sociaal-cultureel (3)

Het restaurant De Goede Aanloop staat prominent midden op de brink en aan het kanaal. Het gebouw is terughoudend vormgegeven en niet kenmerkend voor het dorp.

Wonen (4)

Opvallend aan de woningen in Tollebeek is dat ze veel minder kenmerken van de pure Delftse School-architectuur dragen als elders in de polderdorpen. Veel kenmerken van de modernistische architectuur zijn hier te vinden, zoals bijvoorbeeld de dakramen die door de dakgoot breken.

Woordenlijst

- Assenkruis 144
- Beeldbepalende bebouwing 145
- Begeleidende bebouwing 146
- Classicistisch 147
- Delftse School 148
- Delfts Rood 149
- Delfts lichtrood, roze of wit 150
- Dorpenring 151
- Dorpsbrink 152
- Dorpsveld 153
- Formele architectuur 154
- Functionalisme, Modernisme of Het Nieuwe Bouwen 155
- Informele architectuur 156
- Kruiswegdorp 157
- Langswegdorp 158
- Orthogonaal 159
- Strokenbouw 160
- Structuurbepalende bebouwing 161
- Zadeldak 162

Assenkruis

Vanuit Emmeloord lopen vier hoofdwegen in stervorm naar buiten richting de dorpen. Deze vier wegen noemen we de spaken of het assenkruis.

Beeldbepalende bebouwing

Beeldbepalende gebouwen zijn de gebouwen die een plek een eigen karakter geven. Vaak hebben ze een maatschappelijke betekenis. Ook herbergen ze bijzondere functies; het gemeentehuis, een museum of kerk. Meestal zijn het architectonisch opvallende gebouwen, in enkele gevallen zelfs van grote kwaliteit, maar dit is niet noodzakelijk. Soms is de locatie bepalend; een horecagelegenheid bij de entree van het dorp is beeldbepalend, een vergelijkbare onderneming in een achterafstraat niet. In het algemeen gaat het om gebouwen die benoembaar zijn; zo kun je zonder straatnaam en huisnummer te weten, afspreken bij bijvoorbeeld de katholieke kerk.

De gereformeerde kerk in Nagele van de architecten Van den Broek en Bakema is een van de architectonische topstukken van het dorp en daarmee medebepalend voor het dorpsbeeld.

De Rooms-katholieke kerk in Luttelgeest is door haar bijzondere architectuur en de ligging aan de entree van het dorp kenmerkend voor het dorp.

Begeleidende bebouwing

Rutten

Luttelgeest

Begeleidende bebouwing is bebouwing die een beweging begeleidt op een belangrijke plek in het dorp. Het gaat dan met name om de bebouwing die langs de toegangswegen staat. Het door deze bebouwing gevormde straatprofiel is minder kenmerkend dan de structuurbepalende bebouwing rond de meest prominente verblijfsruimten in het dorp. Zaken als korrelmaat (zijn het vrijstaande woningen of rijen van geschakelde woningen?), massa, plaats van de rooilijn zijn van belang, maar minder absoluut dan het geval is bij de structuurbepalende bebouwing.

Classicistisch

Architectuur die vaak sterk symmetrisch is en die teruggrijpt op de klassieke oudheid. Rust, evenwicht en symmetrie zijn belangrijke uitgangspunten.

Delftse School

Emmeloord, Koningin Julianastraat

De Delftse School is een architectuurstroming waarvan de Delftse hoogleraar ir. Marinus Jan Granpré Molière de grondlegger was. Van ongeveer 1925 tot 1955 was deze, op de traditionele Hollandse architectuur gebaseerde stijl, op zijn hoogtepunt. Ook het hoogleraarschap van Granpré Molière bestreek deze periode.

Het behoud van de Nederlandse bouwtraditie was niet het enige doel van de Delftse School. Direct hiermee verbonden was een visie op de maatschappij. De hiërarchie in de samenleving kwam nadrukkelijk tot uiting in de gebouwen. Er was een groot verschil tussen de architectuur van woonhuizen en publieke gebouwen zoals kerken en gemeentehuizen. Woningen waren vaak informeel, sober en eenvoudig, gebaseerd op eenvoudige plattelandshuizen. Openbare gebouwen daarentegen waren juist formeel, monumentaal en refereerden aan het classicisme, romaanse stijl of de Hollandse renaissance.

Espel, Bredehof

De Delftse School 1930 - 1960 was zowel een reactie op de Amsterdamse School, die als te decoratief werd gezien, als op het Functionalisme 1920 - 1930, waar de vorm een direct gevolg was van functie en constructie. Men zocht juist naar universele waarden (vaste opvattingen over hoe een huis, een hof of dorp er uitzag) en schoonheid door het gebruik van de 'juiste' verhoudingen, harmonie en licht. Ook dienden zeker de niet-openbare gebouwen bescheiden te zijn en hun functie te tonen door de gekozen vorm, terwijl openbare gebouwen een zekere monumentaliteit kregen door bepaalde verhoudingen en materiaalgebruik. De Delftse School en het Modernisme hebben lange tijd als stromingen naast elkaar bestaan.

Delfts Rood

De basiliek van Ens (voorbeeld openbaar gebouw)

Architectuur in de stijl van de Delftse School wordt Delfts Rood genoemd, dit vanwege de rode bakstenen en de orangerode pannen. Voor zowel woningen als openbare gebouwen geldt dat ze meestal zijn uitgevoerd in rode of roodbruine baksteen en zijn voorzien van zadeldaken afgedekt met orangerode pannen, bij openbare gebouwen soms donkergrijze pannen of leisteen. Met name bij woningbouw wordt het Hollands idioom gebruikt; een helder witte grafiek van goten en kozijnen en ambachtelijke maar sobere details. Bij openbare gebouwen wordt daarnaast gebruik gemaakt van meer luxe materialen als koper en natuursteen, het laatste vaak mede om de constructie te verduidelijken.

Delfts rode woningen in Espel (voorbeeld woningbouw)

Delfts lichtrood, roze en wit

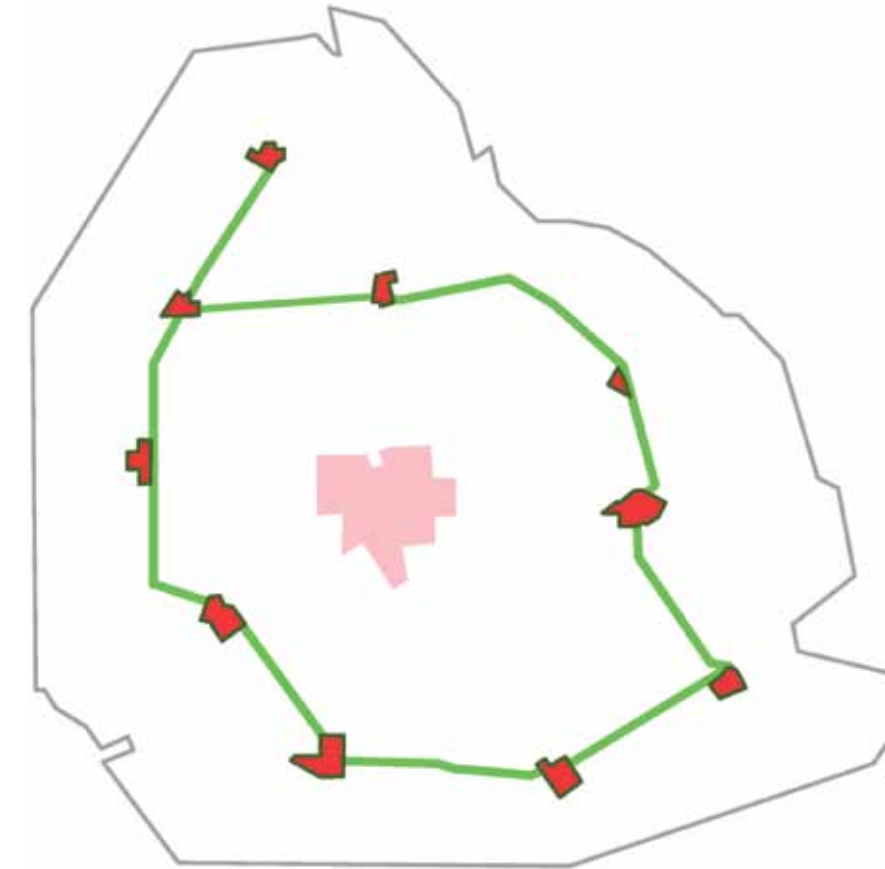

Voorbeeld van een 'overgangstype' in Tollebeek

In de jaren vijftig raakte Het Nieuwe Bouwen of Modernisme in zwang. De uitgangspunten van de Delftse School werden in deze ontwerpstroming aan de kant gezet en nieuwe ideeën over wonen en stedenbouw wonnen terrein. Het ontwerp voor Nagele, uit 1954 markeert de overgang naar een nieuwe tijd. Het dorp Nagele is het unieke dorp waar de ideeën van 'Het Nieuwe Bouwen' ver zijn doorgevoerd. In de andere dorpen zijn soms al kleine ingrepen en veranderingen te zien ten opzichte van de Delftse School. Het gaat dan om de eerste vormen van op de zon georiënteerde 'strokenbouw', een meer horizontale en minder formele architectuur. De kleur rood wordt minder prominent (in Nagele maakt de kleur definitief plaats voor wit). De gebouwen die zijn te herkennen als 'overgangstypes' van rood naar wit, hebben bijvoorbeeld gevels die zijn voorzien van horizontale ramen en ramen die door de dakgoot steken. Om de 'tussenstijlen' in dorpen te duiden, is gekozen voor een kleurschakering van dieprood naar wit, met daartussen 'Delfts lichtrood' en 'Delfts roze'.

Dorpenring

Alle dorpen liggen aan de dorpenring, de rondweg door de polder.

Dorpsbrink

Pleinachtige centrale dorpsruimte, waaromheen de maatschappelijke en winkelvoorzieningen zijn gegroepeerd.

De dorpsbrink van Bant

Dorpsveld

Groene open dorpsruimtes, waaromheen woonfuncties liggen. Dorpsvelden zijn soms centrale dorpsruimtes (Kraggenburg, Nagele), vaak ook groene open (gebruiks)ruimtes, waar ruimte is voor sport- spel en bijvoorbeeld volkstuinen. Rond de dorpsvelden wordt gewoond, vaak lopen dorpsstraten langs of door dorpsvelden.

Het dorpsveld van Tollebeek

Formele architectuur

De Basiliek van Ens domineert de Baanhoek. Door de ligging en de statige architectuur is deze kerk het belangrijkste gebouw in het dorp.

Enkele kenmerken van 'formele architectuur' zijn:

- Formele architectuur drukt door de plaatsing en massa hiërarchie en machtsverhouding uit; het gebouw is hierdoor vaak beeldbepalend voor het dorp of de stad.
- De plaatsing van het bouwwerk is bepalend voor de stedenbouwkundige ruimte.
- Formele architectuur is bij oplevering een af geheel en volmaakt in vorm.
- De vorm dwingt het gebruik.
- De massa-opbouw is vaak symmetrisch.
- De materialisering en detaillering is vaak rijk en overvloedig.
- Tradities worden meest historisch geïnterpreteerd.
- Gebouwen kunnen zwaar en serieus zijn.
- Veel symbolische betekenis, meestal religieus.

Functionalisme, Modernisme of Het Nieuwe Bouwen

Rietveld-Schröderhuis Utrecht, Gerrit Rietveld, 1924

Van Nellefabriek Rotterdam, Brinkman en Van der Vlugt, 1926

Het Functionalsme vindt zijn oorsprong in de negentiende eeuw, met als pioniers de theoreticus Viollet-le-Duc en onder anderen de Amerikaanse architect Sullivan. Zij spreken het eerst over de vorm die door de functie wordt bepaald. Sullivan's leerling Frank Lloyd Wright verkorte deze zienswijze tot het gevleugelde 'Form follows function'. In het begin van de twintigste eeuw werd deze opvatting overgenomen door de architecten van de Moderne Beweging en in Nederland door de architecten van het Nieuwe Bouwen. Een gebouw werd alleen bepaald door de functie en techniek, decoraties waren uit den boze.

Ook was het Nieuwe Bouwen een uiting van de moderniteit; nieuwe bouwtechnieken en materialen maakten het mogelijk nieuwe vormen te realiseren. Ontwerpen werden afgestemd op fabrieksmatige productiemethodes en rationele maatsystemen. Werden in het verleden de verschillende functies van een gevel van één enkel materiaal voorzien (bijvoorbeeld baksteen), nu werden deze functies gescheiden. Betonnen of stalen draagconstructies werden ingevuld met bandramen, gevelvullende elementen en grote puien. Traditionele pannendaken werden niet meer toegepast; daken waren vanaf nu plat.

Informele architectuur

Deze kerk in Tollebeek is een voorbeeld van informele architectuur

Enkele kenmerken van 'informele architectuur' zijn:

- Informele architectuur drukt door de plaatsing of massa geen hiërarchie of machtsverhouding uit.
- De plaatsing van het bouwwerk is ondergeschikt aan en volgt de stedenbouwkundige ruimte.
- Informele architectuur is niet af en volmaakt.
- De uiterlijke vorm volgt het gebruik.
- De massaopbouw is vaak asymmetrisch.
- De materialisering en detaillering is meestal sober en doelmatig.
- Tradities worden enkel hedendaags geïnterpreteerd.
- Gebouwen kunnen elegant en lichtvoetig zijn.
- Indien er symbolische betekenissen in het gebouw zijn gelegd, zijn deze vaak modern en soms humanistisch.

Kruiswegdorp

Marknesse, de dorpenring doorkruist de dorpsbrink

Polderdorp op een kruising van wegen. Kenmerkend voor de kruiswegdorpen is de dorpenring, die het dorp doorkruist.

Langswegdorp

Polderdorp waar de dorpenring niet door, maar langs de dorpskern loopt.

Espel, de dorpenring loopt langs de dorpsrand

Orthogonaal

Twee objecten zijn orthogonaal (van het Griekse orthos [recht] en gonia [hoek]) zijn, als zij ten opzichte van elkaar een rechte hoek vormen, of anders gezegd loodrecht op elkaar staan.

Strokenbouw

Nagele

Espel

Strokenbouw is een stedenbouwkundig verkavelingsprincipe, waarbij de bebouwing in parallelle rijen wordt geordend. Een voordeel van strokenbouw is dat alle woningen dezelfde oriëntatie hebben, waardoor theoretisch voor een hele wijk slechts één woningtype ontworpen hoefde te worden. Bij gebruik van passieve zonne-energie betekent dit dat alle woningen even optimaal ten opzichte van de zon kunnen worden gerealiseerd.

Structuurbepalende bebouwing

Ens

Espel

Structuurbepalende bebouwing is de bebouwing die de openbare ruimte vormgeeft. Een plein wordt bepaald door zijn wanden. Goothoogte, massaopbouw en materiaal zijn bepalend voor de identiteit. De korrelmaat (zijn het vrijstaande woningen of rijen van geschakelde woningen?) en de mate van transparantie tussen de bebouwing is van belang. Het is dus niet zo dat deze bebouwing op zichzelf bepalend of onvervangbaar is, maar de karakteristiek is dat wel.

Zadeldak

Een zadeldak is een dak met twee tegen elkaar geplaatste hellende dakschilden. Dit type dak is, vanwege zijn eenvoud, het meest voorkomende type dak in Nederland, met name in de traditionele bouw.

Bronnen

De Velde Architecten,
Herontwikkeling Zuidakker Zuidwend, Bant i.o.v. Mercatus, 2008.

Gemeente Noordoostpolder,
Structuurplan, 1992.

Gemeente Noordoostpolder,
Woningmarktanalyse Noordoostpolder, 2003.

Gemeente Noordoostpolder,
Visie woonplanning Noordoostpolder.

Gemeente Noordoostpolder,
Bestemmingsplan Bant, herontwikkeling Zuidakker/Zuidwend 2007, 2008.

Gemeente Noordoostpolder,
Bestemmingsplan Kraggenburg-West 2006, 2007.

H+N+S landschapsarchitecten,
Toekomstvisie gemeente Noordoostpolder 2030. Ruimte voor kwaliteit, 2003.

H+N+S landschapsarchitecten en Beek en Kooiman Cultuurhistorie,
Kaartenset Cultuurhistorie en Behoud door ontwikkeling, 2004.

KAW,
'Probleemanalyse Middenmeer', Ruimtelijke analyse, woningmarktanalyse en bouwtechnische opname, 2005.

Mercatus Woondiensten.
Concept strategisch voorraadbeleid.

Wal, C. van der,
In praise of common sense, 1997.

Wal, C. van der, et al.
De ruimtelijke opbouw van de Noordoostpolder. De jongere bouwkunst en stedenbouw in de Noordoostpolder, 1992.

Woensel, J.T.W.H. van,
Nieuwe dorpen op nieuw land, 1999.

Nieuw Land,
Lelystad, archief Dienst der Zuiderzeewerken, kaartencollectie

Colofon

Dit boek

Dit boek is onderdeel van het project 'de Noordoostpolder-dorpen: DNA van een dorp als bouwsteen voor de toekomst'. Het Oversticht nam samen met Gemeente Noordoostpolder en de woningcorporatie Mercatus het initiatief om onderzoek te doen naar de dorpskernen in de Noordoostpolder om inspiratie en kaders te geven voor herstructurering van de dorpen. Het onderzoek is mede mogelijk gemaakt door het Stimuleringsfonds voor Architectuur. Naast dit boek is ook een website gerealiseerd. Webadres www.polderdorpen.nl.

Auteurs

Het Oversticht stelde voor dit onderzoek een team van deskundigen samen. Het team bestond uit Niels Tienstra, projectleider (Het Oversticht); Tamara Ekamper, landschapsarchitect (Het Oversticht); Sandra van Assen, zelfstandig stedenbouwkundige (Sterke stedenbouw) en Bauke Tuinstra, architect (TWA architecten). Namens de opdrachtgevers namen Jildou Bijlsma en Zemira Rexha Maroslic (gemeente Noordoostpolder) en Marcella van Wagenveld (Mercatus) deel aan het team.

De vormgevers en drukkers

Grafische vormgeving: Escapement Design, Wijhe
Drukwerk binnenwerk en transparant deel omslag: drukkerij De Kroon, Olst
Drukwerk karton omslag: Oziprint, Deventer

Met dank aan

Ronald Zeilstra (ZN Design & Visualisation)

maart 2010

isbn 978-90-5953-029-4

STERKESTEDENBOUW
www.sterkestedebouw.nl

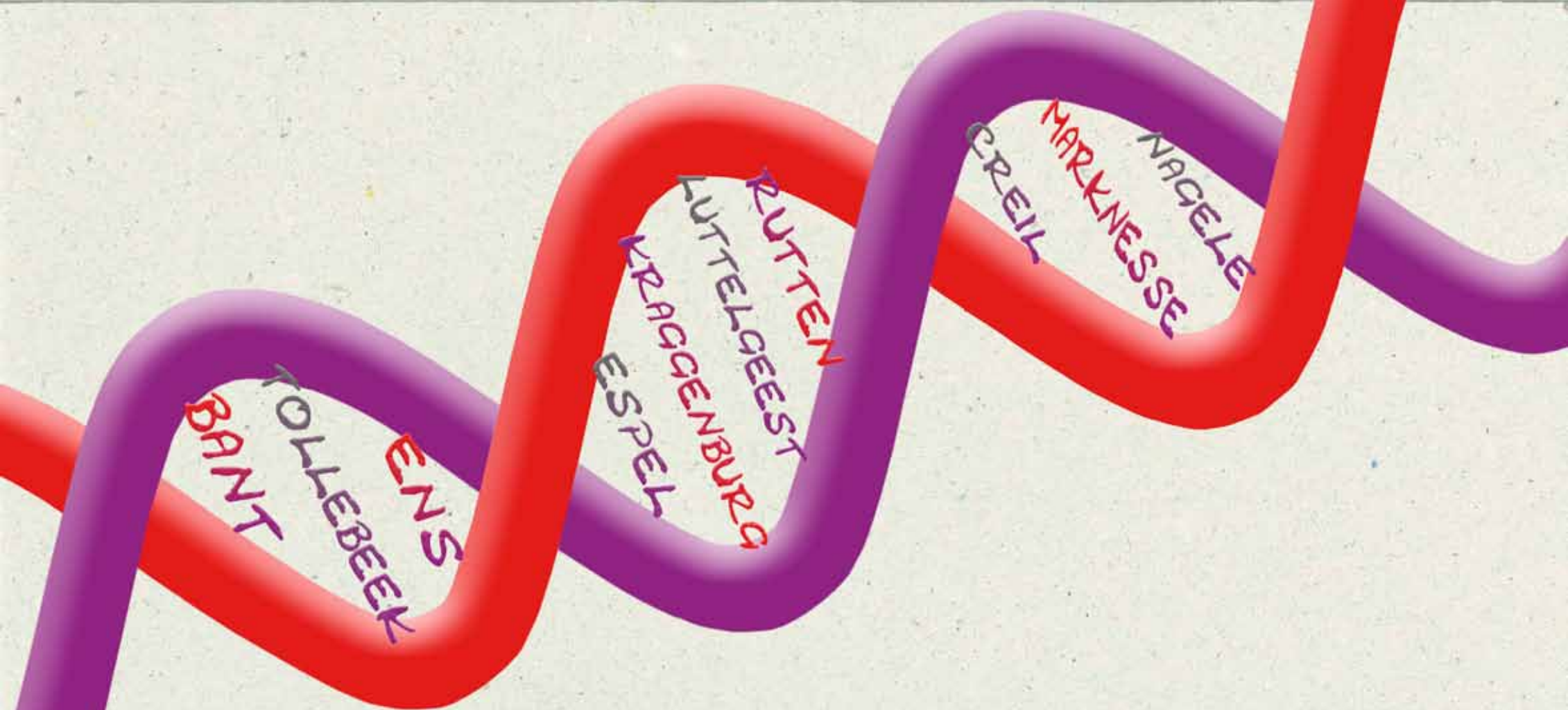
HET OVERSTICHT

Stimuleringsfonds
voor Architectuur
the Netherlands
Architecture Fund

de Noordoostpolder-dorpen 2

DNA VAN EEN DORP ALS BOUWSTEEN VOOR DE TOEKOMST

de Noordoostpolder-dorpen 2

DNA VAN EEN DORP ALS BOUWSTEEN VOOR DE TOEKOMST

HET OVERSICHT

Stimuleringsfonds
voor Architectuur

the Netherlands
Architecture Fund

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 3. De opgaven en oplossingsrichtingen 171

De opgaven

1. Restaureren, renoveren of vervangen van woningen in de kern 174
2. Voorkomen van verrommeling bij particulier eigendom 182
3. Herinrichting van de brink tot een levendig groen dorpsplein 186
4. Aanhaken van nieuwbouw op de kern 193
5. Vizier naar het open polderlandschap versterken of herstellen 197
6. Betere plaatsing of inpassing van bedrijven en bedrijventerreinen 204
7. Herstel van de groene mantel 209
8. Water inzetten als kwaliteitsdrager 215
9. Aanpak van diepe tuinen en achterpaden 221
10. Versterken van de dorpsentree 227
11. Behoud en herstel van de groene polderstraat 233

De opgaven per dorp 237

Bronnen 248

Colofon 249

De opgaven en oplossingsrichtingen

Gereedchapskist herstructurering

De uitvoerige analyse van de tien dorpen in de Noordoostpolder, zoals zichtbaar in deel 1 van deze publicatie, laat de grote samenhang tussen de kernen zien. De dorpen horen als een familie bij elkaar en bij het polderlandschap. De bestaande kwaliteiten in de dorpen zijn mede door hun eenheid bepalend voor de identiteit van de polder. Het niet voortbouwen op deze kwaliteiten tast de identiteit van de polder aan.

De vraag is op welke wijze de kwaliteit te versterken. Waar zet je op in? Deze gereedchapskist herstructurering biedt daarvoor de handvatten. De opgaven die we in deze gereedchapskist herstructurering hebben opgenomen, zijn niet per se concreet en acuut. De opgaven zijn geformuleerd vanuit de gedachte dat je hiermee vanuit het oorspronkelijke gedachtegoed de identiteit van de polder kan versterken. Uitgangspunt daarbij is dat de stedenbouw van Granpré Molière en het Modernisme sterk genoeg zijn en voldoende kwaliteiten bevatten om op voort te bouwen. Bovendien biedt deze stedenbouw voldoende ruimte om plaats te geven aan toekomstige gebruikswaarden en wensen.

Kwaliteit woonomgeving in dorpskernen gaat achteruit

Uit recente analyses die in opdracht van Mercatus en de gemeente Noordoostpolder zijn uitgevoerd, blijkt dat de dorpen in de Noordoostpolder op sommige punten versleten zijn. Een aantal ontwikkelingen is gaande:

- De (sociale) huurwoningen, in het hart van de dorpen, zijn gemiddeld 50 jaar oud. De technische staat gaat, ondanks de continue aandacht voor het onderhoud, in sommige gevallen achteruit. Daarnaast laat de energetische waarde te wensen over.*
- De woonwensen veranderen. Er is minder behoefte aan kleine woningen met diepe tuinen.*
- De doelgroepen veranderen. Voor senioren en starters is het aanbod onvoldoende. Er is met name behoefte aan seniorenwoningen in de nabijheid van de voorzieningen (in de kern). Er moet ruimte gemaakt worden in de kern om aan deze vraag te kunnen voldoen.*

Opgaven in de polderdorpen

Bovenstaande illustreert dat er met name een herstructureringsopgave ligt in de oude dorpskernen. In die kernen komen we tevens de volgende ontwikkelingen tegen die van invloed zijn op de kwaliteit van de leefomgeving:

- Verrommeling van de gevels, onder andere door particulier eigendom.
- Autonome ontwikkeling van nieuwbouw; onvoldoende aansluiting op de bestaande kern.
- Aantasting van de groenstructuur rondom de dorpskern.
- Bedrijvigheid in de kern leidt tot verrommeling.
- Nieuwe gebouwen op markante plekken aan de openbare ruimte verstoren het oorspronkelijke beeld.
- Toename infrastructuur door het dorp (verkeersveiligheid, rotondes).
- Dreigende leegstand bij bijzondere gebouwen in de kern (kerken, scholen).
- Ligging aan het water wordt onvoldoende benut als kwaliteit van het dorp.
- Achterkanten van woningen (schuttingen en dergelijke) doen afbreuk aan de kwaliteit van het openbaar groen.
- Onherkenbare dorpsentrees.

De oude dorpskernen vormen cultuurhistorisch waardevolle plekken in de Noordoostpolder. Het risico van ingrijpen is dat daarmee de bestaande kwaliteiten verloren gaan. Tegelijkertijd biedt ingrijpen een kans om de (bovenstaande) ontwikkelingen die van invloed zijn op de kwaliteit van de leefomgeving op te kunnen lossen. De uitdaging is om met respect voor de bestaande cultuurhistorische kwaliteiten de dorpskernen te herstructureren en nieuwe kwaliteit toe te voegen.

Kernvraag

Hoe kan herstructurering in de dorpen plaatsvinden op zo'n manier dat de leefomgeving wordt versterkt en concrete vraagstukken ten aanzien van leefbaarheid en levensloopbestendigheid kunnen worden opgelost? En dit alles met respect voor de bestaande cultuurhistorische kwaliteiten? Deze vragen worden per dorp beantwoord. We onderscheiden elf opgaven, die in meerdere dorpen voorkomen.

Opgaven en oplossingsrichtingen

Elk dorp kent meerdere opgaven. De opgaven verschillen per dorp. Daarom is voor alle dorpen een overzichtskaart gemaakt met urgente (grote cijfers) en minder urgente opgaven (kleine cijfers). Deze overzichtskaarten vindt u achterin de gereedheidskist. Voor de meeste urgente opgaven zijn oplossingsrichtingen opgenomen. Per opgave schetsen we meerdere oplossingsrichtingen ter inspiratie. Zodra in een dorp een herstructureringsopgave concreet wordt, kunnen deze ideeën worden gebruikt als bouwsteen voor de aanpak. De concrete aanpak zal vervolgens altijd maatwerk vereisen. Deze gereedheidskist biedt dus geen letterlijke antwoorden. Het is ten slotte een gereedheidskist. Niet elke klus kan met hetzelfde gereedschap worden geklaard, maar een goede gereedheidskist biedt altijd een oplossing.

Aangezien de tien dorpen van de Noordoostpolder grote overeenkomsten vertonen in hun opzet en architectuur, is het niet verwonderlijk dat er, zo'n vijftig jaar na het ontstaan van de dorpen, voor alle dorpen vergelijkbare opgaven aan de orde zijn.

De dorpen zijn ontworpen en ontwikkeld in de jaren veertig en vijftig, volgens de toen heersende opvattingen over wonen in onze samenleving. Nu vijftig jaar later, zijn deze opvattingen veranderd en onder andere de invloed van het verkeer is veel groter gebleken dan destijds gedacht. Het blijkt dat het wonen in de dorpen niet altijd meer aansluit bij de woonwensen van nu.

Uit een nadere analyse van de tien dorpen, zijn de volgende 'polderdorpen-opgaven' naar voren gekomen:

1. Restaureren, renoveren of vervangen van woningen in de kern p. 174
2. Voorkomen van verrommeling bij particulier eigendom p. 182
3. Herinrichting van de brink tot een levendig groen dorpsplein p. 186
4. Aanhaken van nieuwbouw op de kern p. 193
5. Vizier naar het open polderlandschap versterken of herstellen p. 197
6. Betere plaatsing of inpassing van bedrijven en bedrijventerreinen p. 204
7. Herstel van de groene mantel p. 209
8. Water inzetten als kwaliteitsdrager van het dorp p. 215
9. Aanpak van diepe tuinen en achterpaden p. 221
10. Versterken van de dorpsentree p. 227
11. Behoud en herstel van de groene polderstraat p. 233

Hierna worden deze herstructureringsopgaven toegelicht.

1 Restaureren, renoveren of vervangen van woningen in de kern

De opgave

Er is een eenzijdige voorraad van vrij kleine woningen. Daarnaast zijn de sobere woningen vrij slecht geïsoleerd en relatief onderhoudsgevoelig gedetailleerd.

De kracht van de bestaande architectuur zit in het ontwerp van het geheel. Niet op het bestaande aansluitende of niet binnen het kenmerkende idioom passende nieuwbouw tast de kwetsbare ingetogen kwaliteit van het bestaande aan. De vraag is dan ook:

Hoe kan het restaureren, renoveren en vervangen van woningen in de kern plaatsvinden zonder de bestaande kwaliteiten aan te tasten?

Espel

Nagele

Oplossingsrichting

Bepaal de 'kleur' van het dorp

De kleurbeplanning van een dorp is van belang bij het omschrijven van beeldrichtlijnen. Voor een 'rood' dorp bijvoorbeeld gelden onderstaande beeldrichtlijnen. Zo zul je voor elk kleur dorp andere beeldrichtlijnen moeten opstellen.

Plaatsing

De plaatsing van gebouwen is in de rooilijn en wordt bepaald door de stedelijke ruimte. De bebouwing is zo ruimtevormend. In de dorpskernen is de bebouwing uitgevoerd in bouwstroken, de vrijstaande gebouwen zijn geplaatst in de rooilijn en met naar verhouding kleine tussenruimten. Hoeken zijn open en worden niet benadrukt. Er is sprake van een lichte functionele hiërarchie. Bijzondere gebouwen en functies hebben meestal een prominente, maar niet monumentale plaatsing.

Massawerking

De woningen hebben een traditionele en eenvoudige massaopbouw met rechthoekige onderbouw en een pannendak, meestal uitgevoerd als zadeldak. Het gootdetail is ambachtelijk; de goot werkt als een duidelijk element tussen de gevel en de kap. Er is een sterke hiërarchie. De afzonderlijke woningen zijn vaak afleesbaar door de nadruk op voordeuren, dakkapellen en de toepassing van schoorstenen, die soms vanwege het beeld zelfs los zijn.

Gevels

De gevelindeling is traditioneel en passend bij gemetselde wanden; er zijn smalle hogere

kozijnen, die verdiept in het metselwerk zijn gedetailleerd. Er zijn grote vensters ter plaatse van de woonkamer. Ook zijn er bijzondere details ter plaatse van de voordeur. De gevelopeningen vertellen iets over de achterliggende functies en meestal weinig over de constructieve opzet. Metselwerkconstructies worden soms als ornament toegepast. De verschillende functies van de gevel worden meestal in een enkel materiaal en in een harde lijn bij elkaar gevonden.

Materialisering

Er worden traditionele, Hollandse materialen toegepast, zoals gemetselde gevels, daken bedekt met gebakken OVH-pannen (Opnieuw Verbeterde Hollandse pannen), houten kozijnen en getimmerde houten goten. Rond de voordeuren van woningen is er vaak afwijkend metselwerk of stucwerk.

Detailering

Het beeld en de uitvoering bepalen de detailering: ambachtelijke details, getimmerde goten met klossen, bijzondere details in metselwerk of afwijkend materiaal ter plaatse van voordeuren en schoorstenen.

Kleurgebruik

Gevels zijn meestal uitgevoerd in rode steen en pannendaken zijn meestal voorzien van natuurrode gebakken pannen, incidenteel donkergrijs. Het houtwerk is meestal wit, met uitzondering van de draaiende delen: die zijn vaak uitgevoerd in traditioneel groen of blauw.

Fictief voorbeeld van nieuwbouw in de oorspronkelijke kern

Voorbeeld 1

Voorbeeld 2

Fictieve opgave

Aan de hand van de beeldrichtlijnen die uit de kleurbepaling naar voren komen wordt hier een fictief gebouw getoetst. Duidelijk wordt dat op een groot aantal aspecten het gebouw niet voldoet aan de kenmerken zoals die passen bij een "rood" dorp. Vervolgens is er een alternatief gebouw getekend.

Bij elk kenmerk wordt aangegeven of het voorliggende voorbeeld voldoet (✓) of niet voldoet (X).

Plaatsing

- Plaatsing in de rooilijn en bepaald door de stedelijke ruimte. ✓
- Bouwstroken in kernen, plaatsing van vrijstaande gebouwen in de rooilijn en met naar verhouding kleine tussenruimten. ✓
- Hoeken zijn open en worden niet benadrukt. Lichte functionele hiërarchie. ✓

Massawerking

- Traditionele eenvoudige massaopbouw, rechthoekige onderbouw en pannenkop, meestal uitgevoerd als zadeldak. X
- Ambachtelijk gootdetail; goot werkt als duidelijk element tussen gevel en kap. X
- Afzonderlijke woningen afleesbaar. ✓

Gevels

- Traditionele gevelindeling, passend bij gemetselde wanden. ✓
- Grote vensters ter plaatse van de woonkamer. ✓
- Bijzondere details ter plaatse van de voordeur. X
- Gevelopeningen vertellen iets over de achterliggende functies en meestal niets over de constructieve opzet. ✓
- Metselwerk-constructies worden als ornament toegepast. X
- Verschillende functies van de gevel worden meestal in een enkel materiaal gemarkeerd. X

Materialisering

- Traditionele, Hollandse materialen. Gemetselde gevels, daken bedekt met gebakken OVH-pannen. X
- Houten kozijnen en getimmerde houten goten. X
- Rond de voordeuren van woningen afwijkend metselwerk of stucwerk. X

Detailering

- Het beeld en de uitvoering bepalen de detailering. Ambachtelijke details, getimmerde goten met klossen, bijzondere details in metselwerk of afwijkend materiaal ter plaatse van voordeuren en schoorstenen. X

Kleurgebruik

- Gevels in rode steen, pannen daken meest natuurrode gebakken pannen, incidenteel donkergrijs. ✓
- Houtwerk meest wit, draaiende delen in traditioneel groen of blauw. X

Het voorgestelde alternatief (voorbeeld 2) wijkt op een aantal wezenlijke zaken af van het getoetste voorbeeld (voorbeeld 1). Een aantal aspecten die nu voldoen aan de beeldrichtlijnen zijn:

- Het gebouw heeft een eenvoudige hoofdmassa.
- De goot werkt als heldere overgang tussen gevel en kap.
- De woningenentrees zijn afzonderlijk herkenbaar.
- De gevels bestaan uit een enkel materiaal, te weten metselwerk.
- De goot is traditioneel getimmerd en wit uitgevoerd.
- De gevelsteen is rood, de pannen oranje-rood, conform het overheersende beeld in het dorp.
- De kozijnen en het timmerwerk zijn wit uitgevoerd.

De prominente dakkapellen zijn een eigenwijze en eigentijdse ingreep, die echter wel de afzonderlijke woningen goed afleesbaar maken.

Voorbeelden

Voorbeeld 1 (fictieve opgave): renovatie

Wanneer wordt gekozen voor het verbeteren en bouwfysisch opwaarderen van bestaande woningen is een aantal zaken van belang.

De kwetsbare kwaliteit van de bestaande bouw gaat bij plaatsen van een nieuwe schil om de bestaande woning heen verloren. Nieuwe kozijnen hebben niet zonder meer de oorspronkelijke plaatsing in de gevel (negge-diepte). Ook de vaak fijne verdeling zal soms verloren gaan. Een dikker dakpakket en een nieuw gemetselde voorgevel zorgen voor een ander gootdetail; juist hier kan de ambachtelijke uitstraling verloren gaan. De combinatie van nieuwe materialen en een oude gevelindeling kan een onaantrekkelijk beeld opleveren.

Er zou daarom gekeken moeten worden naar bouwtechnische oplossingen van binnenuit. Indien dit niet mogelijk is zou er een nieuw architectonisch beeld ontworpen kunnen worden. Een nieuwe schil plaatsen biedt niet altijd een oplossing voor het bewaren van historische bouw.

*Afbeeldingen:
Woningen in originele
toestand.
Fictieve nieuwe
situatie: er is een nieuw
gemetselde schil om de
woning geplaatst, het
dak is geïsoleerd en de
goten zijn vervangen.*

Voorbeeld 2 (fictieve opgave): vervangende nieuwbouw

In de dorpen staat een groot aantal verouderde en typologisch eenzijdige woningen. De openbare ruimte wordt echter door deze woonstroken bepaald; vervanging of renovatie kan dus de hoge kwaliteit van deze openbare ruimte en daarmee de karakteristiek van het dorp ernstig aantasten. Nieuwbouw en renovatie op een beeldbepalende locatie zal dus met grote zorgvuldigheid moeten gebeuren.

Bij vervangende nieuwbouw kan een aantal kenmerken van de bestaande bouw worden overgenomen of als inspiratie worden gebruikt. De korrelmaat van de blokken is bepalend voor de brink en dient gerespecteerd te worden. Wel is een grotere hoogte denkbaar. Hierdoor wordt de brink meer geborgen en de verdichting in het centrum is passend bij een zich ontwikkelend dorp. Bovendien zijn op deze wijze andere typologieën in te passen; te denken valt aan bijvoorbeeld senioren-appartementen.

Ook de materialisering en hoofdvorm met zadeldak bepalen het beeld en zouden gehandhaafd dienen te blijven. Op andere niveaus, zoals bijvoorbeeld in details of kozijnindeling kan dan een afwijkende en meer eigentijdse invulling worden gekozen.

Bestaande bouw

Nieuwbouw: zelfde korrelmaat, hoogte en dakvorm

Nieuwbouw: zelfde korrelmaat en dakvorm, maar met grotere hoogte

**Voorbeeld 3 (fictieve opgave):
vervangende nieuwbouw (zie foto linksboven)**

De bestaande woningen aan een brink zijn deels aan renovatie of vervanging toe. Vervangende nieuwbouw zou eigentijds moeten zijn en moeten passen bij het dorp en de bestaande stedenbouwkundige structuur. Hier zou in materiaal en kleur kunnen worden aangesloten bij het bestaande. Enkele kenmerken zouden kunnen worden overgenomen, zoals het herkenbaar zijn van de afzonderlijke woningen, de wandvorming en korrelmaat van de blokken.

**Voorbeeld 4 (fictieve opgave):
vervangende nieuwbouw (zie overige foto's)**

Kenmerkend voor deze straat zijn de vertrapte geplaatste bouwstroken en de zeer eenvoudige, maar sympathieke en kwetsbare architectuur.

Modernisering van de woningen kan de fragiele detaillering aantasten. Bij vervangende nieuwbouw is het van belang de verkaveling te respecteren en de kenmerkende eenvoud opnieuw in te zetten.

Fictieve nieuwe situatie. Vervanging van de bebouwing door diepere en hogere woningen. De kenmerkende eenvoudige Delftse-Schoolarchitectuur is bepalend voor deze straat. De afzonderlijke woningen zijn herkenbaar in de repeterende architectuur. Structuurbepalend is de stedenbouwkundige korrelmaat.

Voorbeeld van mogelijke nieuwbouw

Fictieve nieuwe situatie. Handhaving van ritme en korrelmaat bij nieuwbouw.

Bestaande situatie. Ondiepe geschakelde woningen.

Voorbeeld 5: Delfts rode nieuwbouw

Langzamerhand zijn er meer voorbeelden te vinden van meer en minder geslaagde eigentijdse interpretaties van Delftse-Schoolarchitectuur. Ook in de polder zijn deze te vinden. Uiteraard blijft ook de grote rijkdom aan historische voorbeelden, ruim voorhanden in de polderdorpen, een rijke inspiratiebron. Wanneer vervangende nieuwbouw of bouw in uitbreidingen een Delftsrode signatuur zou moeten hebben, zijn er in de dorpen met name voorbeelden te vinden van rijwoningen. Elders zijn er bestaande en nieuwe voorbeelden van vrijstaande en twee-onder-een-kapwoningen ruim voorhanden. Gezien de markt en de noodzaak een meer gedifferentieerde woningvoorraad te krijgen is het onontkoombaar deze typen op ruimere schaal te introduceren. De aanwezige stijlkenmerken, materialen, kleuren en detailleringen zijn hierbij inzetbaar als referentie, dit alles conform de 'kleurbepaling' van het dorp.

Voorbeelden: Blokzijl (architect: TWA, Burdaard), Dokkum (architect: KAW, Groningen), Hijum (architect: TWA, Burdaard)

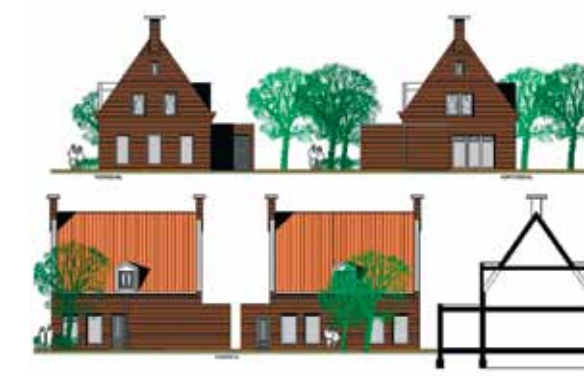
Arnhem, Menno van Coehoorn, Tweepool Projectontwikkeling

foto linksboven Luttelgeest

*foto linksonder Dokkum
(architect: KAW, Groningen)*

*foto rechtsonder Arnhem
(architect: Mulleners en Mulleners, Amsterdam)*

2 Voorkomen van verrommeling bij particulier eigendom

De opgave

Bij particulier woningbezit van rijtjeswoningen kan verrommeling van het totaalbeeld ontstaan door individueel kleurgebruik en het incidenteel toepassen van verschillende dakkapellen. Ook bouwkundige aanpassingen zoals uitbouw van erkers en het niet bloksgewijs vervangen van voordeuren, kozijnen en boeien zorgt voor een rommelig en armoedig beeld. Achterstallig onderhoud en verrommeling van de leefomgeving hebben direct invloed op de naastgelegen percelen.

De vraag is:

Hoe kan verrommeling worden voorkomen bij particulier eigendom?

Nagele

Espel

Kraggenburg

1. Bestaande bouw

Oorspronkelijk was er tussen de afzonderlijke woningen binnen een bouwblok een grote eenheid. Vaak was er een enkele eigenaar (bijvoorbeeld de corporatie) die onderhoud en aanpassingen eenduidig uitvoerde.

2. Verschillende voordeuren

Nu er meer sprake is van particulier eigendom ontstaan er meer verschillen tussen de afzonderlijke woningen. Bij de bouwmarkt is het eenvoudig een voordeur te kopen die voldoet aan de persoonlijke smaak.

3. Boeien in diverse kleuren

Ook bij het reguliere onderhoud van het schilderwerk ontstaan er verschillen. Soms door bewust een boei of goot in een afwijkende kleur te schilderen, maar ook al doordat zonder een duidelijk afgesproken kleurcode en verfmerk er vanzelf kleine maar ingrijpende verschillen ontstaan.

4. Afwijkende kleuren kozijnen

Hetzelfde geldt uiteraard voor de kozijnen. Hier kan bovendien individueel worden gekozen voor een afwijkende indeling of bijvoorbeeld het toepassen van kunststof kozijnen.

5. Dakkapellen zonder afstemming

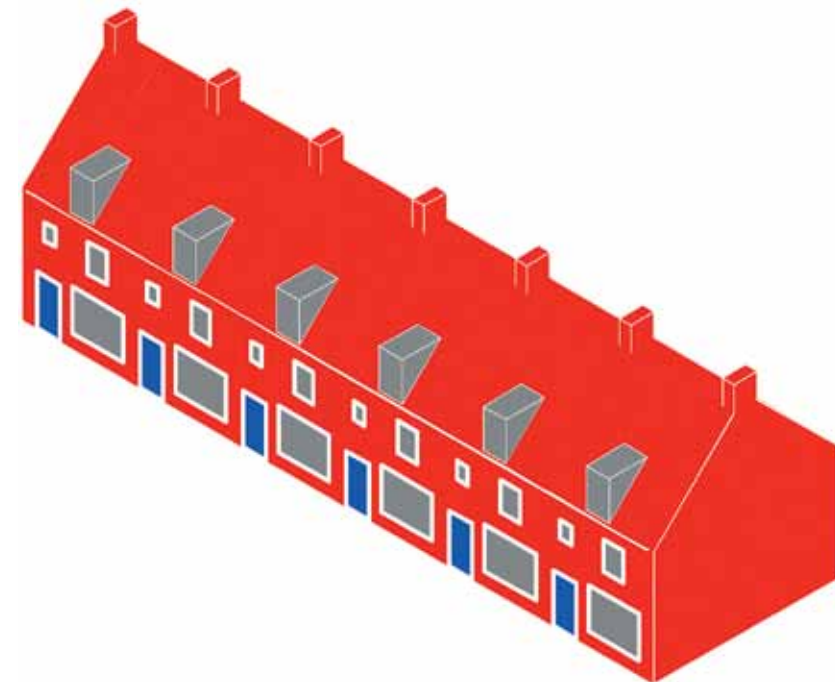
Grote diversiteit en ernstige verrommeling ontstaat bij het plaatsen van dakkapellen van verschillende vorm en afmeting en bovendien niet eenduidig geplaatst.

6. Gewenste vernieuwing met afstemming

Het tegengaan van verrommeling hoeft niet te betekenen dat aan particuliere wensen wordt voorbijgegaan. Onderlinge afstemming zorgt voor een rustig en eenduidig beeld.

Oplossingsrichtingen

Om verrommeling te voorkomen is het van belang allereerst de ernst van het probleem onder de aandacht te brengen en op deze wijze draagvlak te zoeken.

Voor het wijzigen van gevels is formeel vaak een vergunning nodig. In de praktijk worden de regels (beeldkwaliteitseisen, het voldoen aan redelijke eisen van welstand, het hebben van de juiste vergunning) niet altijd gehandhaafd. Deze handhaving zou strikter moeten.

Het is goed vooraf maatregelen te nemen tegen verrommeling. Bijvoorbeeld door bij verkoop van bestaande huurwoningen één en ander op te nemen in de contracten. Ook zijn er voorbeelden waarbij voor de buitenkant van grondgebonden woningen een Vereniging Van Eigenaren (VVE) is opgericht om het uiterlijk van het geheel in stand te houden. Dat zou hier bijvoorbeeld per bouwstrook een oplossing kunnen bieden.

Voorbeelden

Voorbeeld 1: Bredehof Espel

Er zijn in de polderdorpen diverse plekken te vinden die zeer gevoelig zijn voor verrommeling en bovendien een zeer openbaar karakter hebben. De Bredehof is stedenbouwkundig waardevol en architectonisch kwetsbaar.

Hoewel de verrommeling hier nog niet sterk heeft toegeslagen is er veel te verliezen. Duidelijk is welke woningen in particulier bezit zijn en welke niet; particulier bezit is vaak te herkennen aan de toepassing van meerdere voordeurtypes, het ontbreken van eenduidig kleurgebruik en verschillen in kozijnprofiel en -indeling.

De Bredehof: eenheid in vormgeving geeft een krachtig beeld

De eerste tekenen van verrommeling: verschillende voordeuren en vensters

Voorbeeld 2: Nagele (fictieve opgave)

De overgangen privé-openbaar zijn met name bij modernisme deels problematisch. Vanwege het doorslaggevend belang van de oriëntatie grenzen tuinen soms aan de belangrijkste openbare ruimten.

Het toepassen van uniforme erfscheidingen in combinatie met openbaar groen kan de confrontatie verzachten

Bestaande situatie: tuinen grenzen direct aan de dorpsweide (Ring Nagele).

Aangepast beeld: een groene afscheiding verzacht het beeld (Ring Nagele).

3 Herinrichting van de brink tot een levendig groen dorpsplein

Ens

Creil

Kraggenburg

De opgave

Behalve Nagele heeft elk polderdorp een dorpsbrink. Een pleinachtige, vaak groene omsloten ruimte waaromheen de dorpsvoorzieningen een plek hebben. De dorpenring van de polder doorkruist soms wel en soms niet de brink.

De brink is het dynamische hart van het dorp, al hebben de voorzieningen in de loop van de jaren een minder belangrijke plek gekregen en zijn ze deels verdwenen.

In de loop van de jaren is het gebruik van de brinken geleidelijk veranderd en wordt er op de groene brink geparkeerd of worden er borden, lichtmasten en bijvoorbeeld transformatorkasten geplaatst. Veel brinken kennen nog de oorspronkelijke inrichting of een inrichting uit de jaren zeventig. Nu de functie van de brink verandert en het verkeer en parkeren een steeds prominentere plek innemen, komt elk dorp voor de vraag te staan:

Hoe blijft de brink leefbaar en kan meer kwaliteit worden gegeven aan de inrichting van de brink?

Espel

Randvoorwaarden

De brinken zijn afgeleid van de dorpsbrinken in de Wieringermeer, ontworpen door Granpré Molière. Omdat in de Noordoostpolder elke brink anders is, terwijl de woonbebouwing veel gelijkertijd is, bepaalt de brink met de daaromheen liggende voorzieningen in grote mate de identiteit van een polderdorp. Een groter dorp, kreeg een grotere brink, hetgeen bijvoorbeeld de bescheiden brinken van Bant en Luttelgeest verklaart.

De gesloten bebouwingswanden en autonome gebouwen rond de brink bepalen sterk de kwaliteit van de brinkruimtes. Bij nieuwe ontwikkelingen zijn de pleinvormende wanden, de bebouwingshoogtes, hoekpanden en markante bebouwing beeldbepalend. Daarnaast is bijna altijd het polderlandschap te zien vanaf de brink.

Plaatsing van bebouwing rond de brink is meestal in de rooilijn en bepaalt zo de stedelijke ruimte. Hoeken zijn meestal gesloten en krijgen een bijzondere aandacht en rijke vormbehandeling en detaillering. Bijzondere gebouwen en functies hebben meestal een prominente plaatsing op de brink.

Ens

Oplossingsrichtingen

Oplossingsrichting 1: Vrijhouden van de brink

De kwaliteit van de brinken ligt in de langsricting. Door de brink vrij te houden in deze langsricting wordt de ruimte optimaal beleefd en kan ook het landschap worden ervaren aan het eind van de brink.

Dit sluit aan bij de oorspronkelijke opzet van de brink: een open veld met grote monumentale bomen. Bij een vrije, ruime brink komen de open brinkruimte, de bomen en een mooi bescheiden geplaatst kunstwerk (naast de as) dan beter tot hun recht.

Het vrijmaken en vrijhouden van de Brink heeft de voorkeur. Bij bijzondere objecten als kunst of bushokjes is ondergeschikte of nevenschikte plaatsing wenselijk.

Oplossingsrichting 2: Meer plein, minder verkeersruimte

Verkeer op de brink zou in veel gevallen een minder prominente plek kunnen verkrijgen.

Kraggenburg

Dit kan door letterlijk het verkeer om te leiden, door aan één in plaats van twee zijden te ontsluiten, door het parkeren anders op te lossen en vooral door de inrichting meer te richten op de voetganger en het groen.

Oplossingsrichting 3: De brink, een groener dorpsplein

De meeste dorpen in de Noordoostpolder hebben een groene brink als dorpsplein. De brinken zijn op hun mooist als de bomen hun volwassen grootte hebben bereikt. Grote bomen van de eerste orde passen goed bij de ruime polderpleinen, waar enige beschutting tegen de wind welkom is. Des te groener de centrale ruimte, des te parkachtiger het beeld. In bijna alle dorpen kan de brink groener worden gemaakt, door parkeren en stenige pleininrichting te vervangen door gras en bomen.

Oplossingsrichting 4: De brink, een meer omsloten pleinruimte

In sommige dorpen wordt de brink als winderig en te groot ervaren. Dit kan worden verbeterd door het plein meer te omsluiten of de wanden steviger en soms zelfs hoger te maken. Het is dan van belang de gebouwen niet te laag uit te voeren en vooral niet zonder kap.

Oplossingsrichting 5: Verkeer van de brink naar de nieuwe polderweg

Nu in meerdere dorpen het agrarisch en vrachtverkeer op de brink te veel overlast geeft, is het tijd voor een maatregel die past bij de polder. In plaats van een rondweg zou er een nieuwe polderweg kunnen komen.

Espel nu

Espel, brink minder verkeer op de prominente plekken, brink vrijgehouden

Voorbeelden

Voorbeeld 1: Keggehof, Espel

Oplossingsrichting 1: Vrijhouden van de brink

Door het verplaatsen van mogelijk verstorende functies, zoals parkeren, verlichting, kunstwerken, bushaltes etc. naar de zijkanten van de brink of naar minder prominente locaties in het dorp, kan de brink worden ervaren als een centrale, groene ruimte.

Oplossingsrichting 2: Meer plein, minder verkeersruimte

Verkeer op de brink zou in veel gevallen een minder prominente plek kunnen verkrijgen.

Dit kan door letterlijk het verkeer om te leiden, door aan één in plaats van twee zijden de brink te ontsluiten, door het parkeren anders op te lossen en vooral door de inrichting meer te richten op de voetganger en het groen.

Voorbeeld 2: Het Midden, Bant

Oplossingsrichtingen

- 1: Vrijhouden van de brink
- 2: Meer plein, minder verkeersruimte
- 3: De brink, een groener dorpsplein

Bant heeft misschien wel de mooiste brink van de Noordoostpolder, als het gaat om de maat en schaal. Het is een bescheiden, omsloten brink. Het blijkt dat de verkeersintensiteit maakt dat de brink niet als gezellig dorpsplein wordt ervaren. Er is al flink aandacht besteed aan de brink, door de aanplant van nieuwe bomen. Deze zijn nog jong. Er is aandacht besteed aan het ontwerp van een bijzondere zitplek.

Wat opvalt is dat de brink van Bant door alle inrichtingselementen en parkeerplaatsen midden op het plein rommelig overkomt. Dit kan worden verholpen door het midden vrij te houden en nog groener in te richten. Ook kan wellicht één zijde van de brink voor het verkeer worden benut, in plaats van twee zijden.

Bant nu

Bant, brink vrijhouden, minder verkeer en groener

Voorbeeld 3: Bredehof, Espel

Oplossingsrichtingen
2: Meer plein, minder verkeersruimte
3: De (zij)brink groener

Door het versmallen van het straatprofiel en het parkeren elders op te lossen (bijvoorbeeld aan de achterzijde van de woningen), krijgt de zijbrink van Espel een groener, minder verkeerskundig karakter.

Espe, zijbrink nu

Espe, zijbrink groener door groene voortuinen

Voorbeeld 4: Baan, Ens

Oplossingsrichting 3:
De brink, een groener dorpsplein

Het middelste gedeelte van de brink van Ens heeft een stenig karakter. Aan beide zijden van de brink ligt een weg. Bovendien is de brink ingericht als parkeerplaats. Door de brink groener in te richten, met bomen en brede bermen krijgt de brink al een minder stenige uitstraling. Door bovendien het parkeren meer te concentreren (bijvoorbeeld alleen langs de weg, of alleen op het plein) en de voetganger meer centraal te stellen in het ontwerp, kan de brink weer gaan functioneren als plein, in plaats van als parkeerplaats en weg.

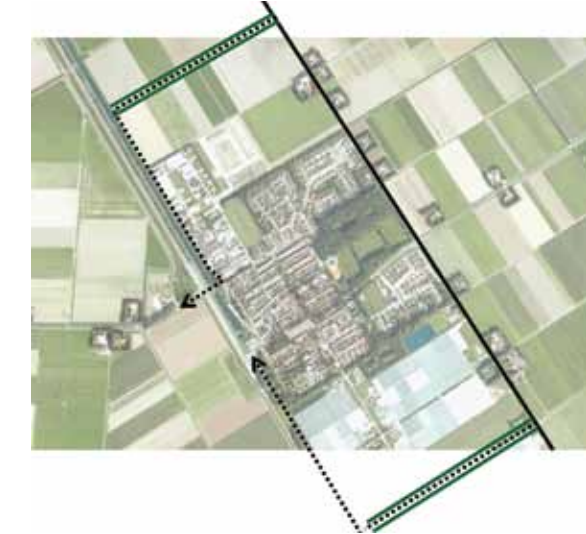
Ens, dorpsbrink nu

Ens, dorpsbrink groener

Oplossingsrichting 4:
De brink, een meer omsloten pleinruimte

In sommige dorpen wordt de brink als winderig en te groot ervaren. Dit kan worden verbeterd door het plein meer te omsluiten of de wanden steviger en soms zelfs hoger te maken. Het is dan van belang de gebouwen niet te laag uit te voeren en vooral niet zonder kap. Op de tweede foto is te zien hoe een wand meer stevigheid kan geven.

Een voorbeeld van een nieuwe polderweg

Ens, dorpsbrink nu

Ens, dorpsbrink meer omsloten

Oplossingsrichting 5:
Verkeer van de brink naar de nieuwe polderweg

Het is van belang de nieuwe polderwegen te voegen naar de verkaveling en deze niet te strak rond het dorp te leggen. Het gaat er ten slotte om vracht- en agrarisch verkeer te bedienen en niet om het probleem snel opnieuw te creëren.

Op deze wijze kunnen de nieuwe 'kortsluitingen' ook werkelijk als polderweg worden uitgevoerd, met bijbehorende functionele profielen, haakse hoeken en vooral – daar waar het hoort in het polderplan - polderbeplanting.

Voorbeeld 5: brink, Rutten

Oplossingsrichting 5:
Verkeer van de brink naar de nieuwe polderweg
Rutten heeft hard gewerkt aan een plan om de verkeersveiligheid in het dorp te verhogen. Een nogelijke oplossing is de aanleg van een rondweg.

Het is van belang nieuwe rondwegen te voegen naar de verkaveling. In de polder zal een rondweg dan ook nooit 'rond' lopen. De term nieuwe 'polderweg' is meer van toepassing. Het is van belang de nieuwe polderweg niet te strak rond het dorp te leggen. Het gaat er ten slotte om doorgaand verkeer, vracht- en agrarisch verkeer te bedienen en niet om verkeersproblemen snel opnieuw te creëren.

Op deze wijze kunnen de nieuwe 'kortsluitingen' ook werkelijk als polderweg worden uitgevoerd, met bijbehorende functionele profielen, haakse hoeken en vooral – daar waar het hoort in het polderplan - polderbeplanting.

4 Aanhaken van nieuwbouw op de kern

Rutten, nieuwbouwwijk

De opgave

Alle dorpen in de Noordoostpolder zijn gegroeid voorbij het oorspronkelijke ontwerp. Er zijn nieuwe wijken en bedrijventerreinen gebouwd met ontwerpideeën uit de jaren zeventig, tachtig en negentig. Deze sluiten qua structuur, beeld en architectuur niet altijd aan bij de karakteristieke dorpskernen. Nu de uitbreidingen een steeds grotere omvang aannemen in verhouding tot de kern komt elk dorp voor de bestaande en komende uitbreidingen voor de vraag te staan:

*Hoe kunnen nieuwbouwwijken (nog) beter aanhaken op de dorpskernen?
En in hoeverre moet de Delftse school of modernistische stedenbouw en architectuur leidend zijn voor deze uitbreidingen?*

Randvoorwaarden

Bij een betere aansluiting van de nieuwbouwwijken op de bestaande dorpskernen is het niet zozeer van belang dat de architectuur van deze nieuwbouw het idioom van de Delftse School of het Modernisme volgt. Er mag best gezien worden dat het een nieuwe, eigentijdse toevoeging betreft van het dorp. Wat echter wel van belang is, is dat structuren van bestaande wijken en nieuwbouwwijken op elkaar aansluiten. Met andere woorden, dat ze een ruimtelijke eenheid vormen. Vooral de ontsluiting van de nieuwe wijk zou moeten aantakken op de bestaande kern. Ook de groene polderstraten kunnen bijvoorbeeld worden doorgetrokken naar de nieuwbouwwijk om zo de ruimtelijke relatie te versterken.

Creil

Oplossingsrichtingen

Oplossingsrichting 1: Aanhaken nieuwbouw door nieuwe verbinding

Meestal is er een goede aansluiting vanaf de nieuwbouwwijk naar de doorgaande weg, maar ontbreekt een logische verbinding naar de dorpskern. Om de samenhang tussen de oude kern en de nieuwe wijken te versterken, is het raadzaam de nieuwe wijken aan te laten sluiten op de kern.

Oplossingsrichting 2: Aanhaken nieuwbouw door respecteren en versterken bestaande kernkwaliteiten

Bij geplande uitbreidingen is het van belang de bestaande identiteitsdragers van het dorp (zie DNA-kaart) te behouden en in te zetten als kwaliteitsdrager van de nieuwe ontwikkelingen. Zo wordt de relatie tussen de oude kern en de nieuwe wijk versterkt door bijvoorbeeld groene straten door te trekken, het vizier op het landschap in stand te houden of een nieuwe groene mantel te creëren.

Voorbeelden

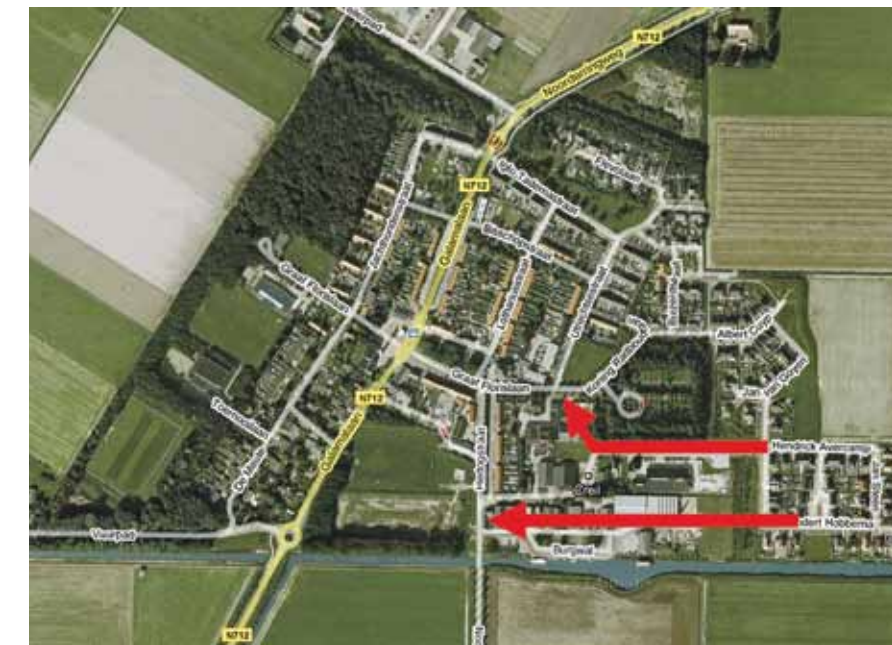
Voorbeeld 1: Creil

Oplossingsrichting 1: Aanhaken nieuwbouw door nieuwe verbinding

De nieuwbouwwijk van Creil heeft in de huidige situatie geen logische ontsluiting naar de dorpskern. Straten lopen dood, of buigen af. Er is wel een snelle verbinding het dorp uit (aan de noordzijde) maar geen snelle verbinding naar de kern. Een nieuwe verbinding tussen de nieuwbouw en de bestaande kern versterkt de relatie en zorgt voor een betere aantakking van nieuw op oud.

Huidige situatie, de nieuwbouwwijk heeft geen logische aansluiting naar de dorpskern

Een nieuwe verbinding kan de relatie tussen nieuwbouw en bestaande kern verbeteren

Voorbeeld 2: Kraggenburg

Oplossingsrichting 2:

Aanhaken nieuwbouw door respecteren huidige kernkwaliteiten

Nieuwbouw (west) aanhaken aan het dorp (zie figuur rechtsonder):

1. Probeer nieuwe groene dorpsruimtes te maken, gebruik bijvoorbeeld de volkstuinten en de bestaande laan.
2. Probeer de orthogonale structuur door te zetten in de infrastructuur en bouwblokken.
3. Probeer een nieuwe dorpsmantel te creëren rond het dorp.
4. Probeer het bestaande en het nieuwe te verbinden met straten en paden.
5. Probeer opnieuw een beeldbepalend en ruimtevormend gebouw op een betekenisvolle plaats te zetten.
6. Probeer groene straten te maken, die aansluiten bij de mooiste straten van Kraggenburg.

Toekomstige nieuwbouwlocaties van Kraggenburg (in oranje)

Het aanhaken van nieuwbouw aan het dorp

5 Vizier naar het open polderlandschap versterken of herstellen

De opgave

Meerdere dorpen in de Noordoostpolder hebben vanaf de brink of vanuit de openbare ruimte zicht op het polderlandschap. De brink als omsloten ruimte, wordt sterker doordat vanaf één of twee zijden de polder zichtbaar is. Ook is voor de passant de oriëntatie helder. Men weet waar men het dorp binnenkomt en kan verlaten. Markante bebouwing bij de entree van dorp en brink versterkt deze beleving.

In de loop van de jaren is het gebruik van de dorpsentree en de bebouwing aan de dorpsentree veranderd. Het vizier naar het landschap slibt hierdoor dicht. Er zijn een parkeerplaats, borden, lichtmasten, verkeerselementen en bijvoorbeeld transformatorkasten geplaatst.

De vraag is dan ook:

Hoe blijft het open zicht op de polder beleefbaar en kan er meer kwaliteit worden gegeven aan de relatie met en het zicht op het polderlandschap?

Ens

Espel

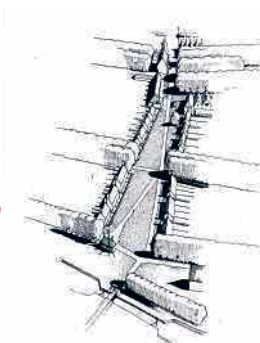
Ens

Ansichtkaart van Kraggenburg

Marknesse,
oorspronkelijk ontwerp
van de groene
dorpsbrink met een
vizier naar de polder.

Randvoorwaarden

Bij de meeste dorpen is er vanaf de brink zicht op het open polderlandschap. De relatie tussen de brink en het vizier is dan ook essentieel. De gesloten bebouwingswanden en autonome gebouwen rond de brink bepalen sterk de kwaliteit van de brinkruimtes, maar ook van de dorpsentrees en de relatie met de polder. Bij nieuwe ontwikkelingen is het open zicht op het polderlandschap uiterst waardevol en zijn de pleinvormende wanden, de bebouwingshoogtes, hoekpanden en markante bebouwing op de brink beeldbepalend.

Dorpsentree en vizier

De polderdorpen zijn ontworpen met monumentale dorpsentrees. Hier is de overgang van landschap naar dorp hard en markant vormgegeven. Je komt in veel dorpen binnen op de brink. Daar waar je het dorp binnen komt ligt dan ook het vizier op het landschap.

Markant gebouw

Markante gebouwen nabij de dorpsentree zijn zo geplaatst dat ze de entree van het dorp en de overgang naar het landschap benadrukken.

Pleinvormende wanden

Plaatsing van de bebouwing rond de brink is meestal in de rooilijn en bepaalt zo de stedelijke ruimte. Bebouwing is daarmee ruimtevormend. De brink wordt -als het ware- een kijkdoos naar het landschap.

Oplossingsrichtingen

Oplossingsrichting 1: Vrijhouden van het vizier

De kwaliteit van het vizier naar het landschap ligt in de langsrichting. Door de brink en de dorpsentree vrij te houden in deze langsrichting wordt de ruimte optimaal beleefd en kan het landschap aan het eind van de brink maximaal worden ervaren.

Dit sluit aan bij de oorspronkelijke opzet van een polderdorp: een open vizier naar het landschap, met mogelijk een markant gebouw om de overgang te benadrukken.

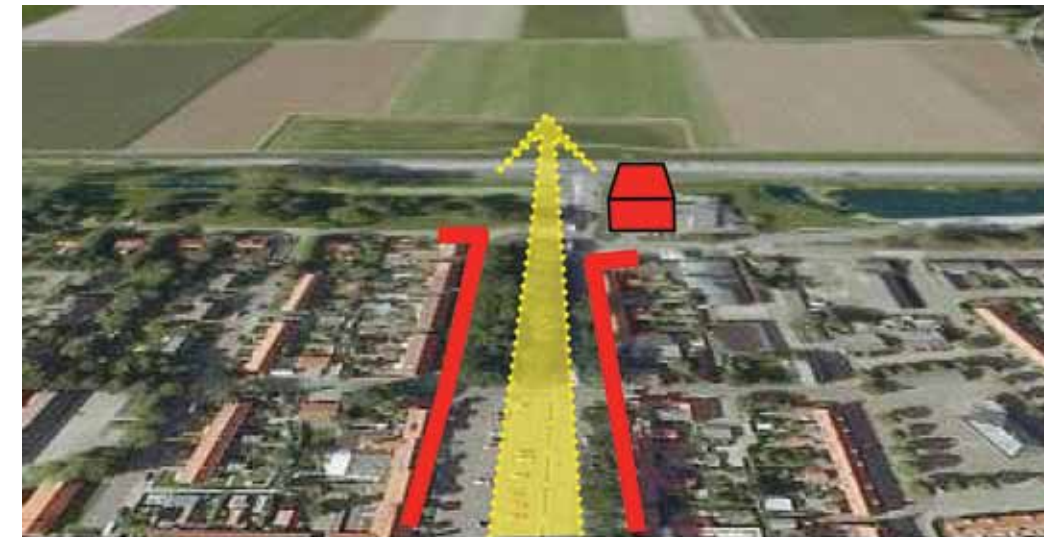
Het vrijmaken en vrijhouden van het vizier heeft de voorkeur. Bij bijzondere objecten als kunst of een bushalte is ondergeschikte of nevenschikte plaatsing wenselijk.

Bij toekomstige uitbreidingen is het van belang het bestaande vizier zoveel mogelijk intact te houden.

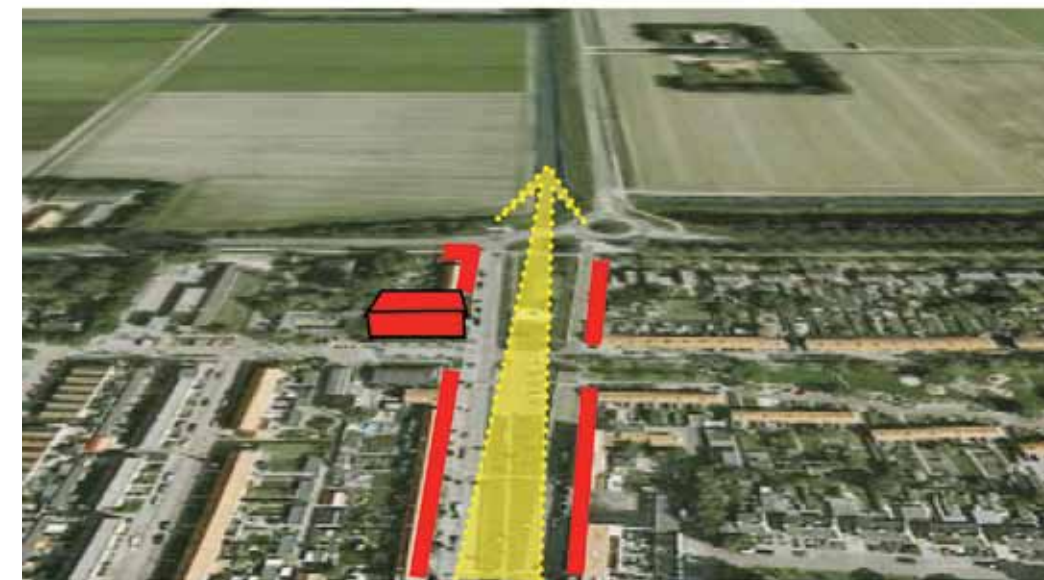
Oplossingsrichting 2: Nieuw vizier op de polder

Daar waar het vizier van de polder niet meer hersteld kan worden, liggen er mogelijk kansen om een nieuw vizier te creëren.

Herstructurering, opschonen van bosstroken of verruiming van vaarten en waterfronten kan kansen bieden om de relatie van de dorpskern met de polder te herstellen.

Vizier op het landschap in Ens
(pleinvormende wanden en markant
gebouw bij dorpsentree versterken
het vizier)

Vizier op het landschap in Ens
(pleinvormende wanden en markant
gebouw bij dorpsentree versterken
het vizier)

Voorbeelden

Voorbeeld 1: Espel

Oplossingsrichting 1: Vrijhouden van het vizier

De kwaliteit van het vizier naar het landschap ligt in de langsrichting. Door de brink en de dorpsentree vrij te houden in deze langsrichting wordt de ruimte optimaal beleefd en kan het landschap aan het eind van de brink maximaal worden ervaren.

Het vrijmaken en vrijhouden van het vizier is in naastgelegen fotobewerking geïllustreerd door onder andere de brugleuningen lager te maken en in een minder zware kleur en constructie aan te zetten, gebouwen te verplaatsen uit het vizier, paden en water door te trekken in de langsrichting.

Espel nu

Espel, vizier vrijgehouden

Rutten nu

Rutten, vizier vrijgehouden, water inbrengen

Voorbeeld 2: Rutten

Oplossingsrichting 2: Nieuw vizier op de polder

Rutten

De kwaliteit van het vizier naar het landschap ligt in het verlengde van de dorpsbrink, in Rutten het kruispunt van wegen. Rutten had ooit een open kwadrant naar de polder, waar in de vorige eeuw het bungalowpark is gebouwd.

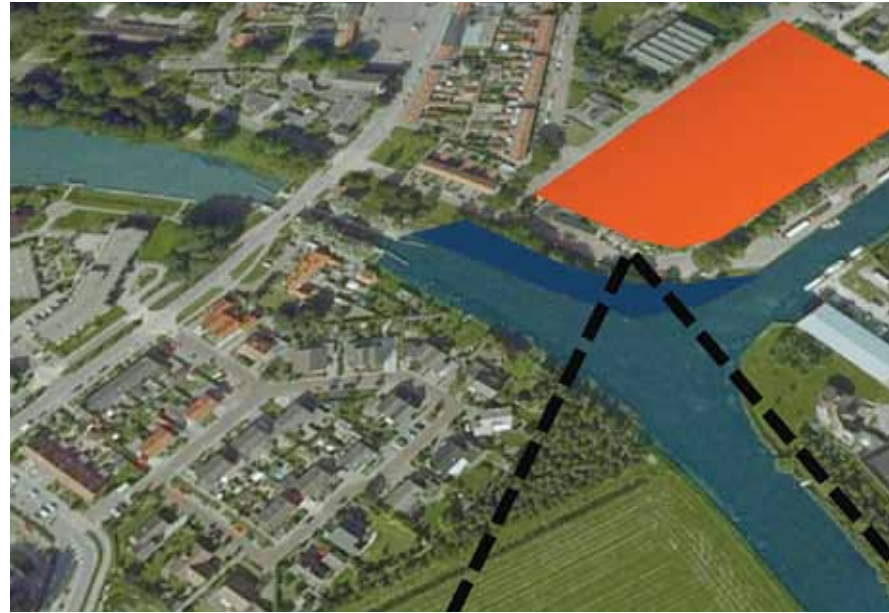
Hierdoor heeft Rutten vanuit het hart van het dorp minder relatie met de polder. In de fotoillustratie is als voorbeeld een nieuw vizier gecreëerd. Dit is gedaan door het bos deels op te schonen en het water op bescheiden wijze te verruimen richting de dorpskern.

Dit sluit aan bij de oorspronkelijke opzet van een polderdorp: een open vizier naar het landschap, met mogelijk een markant gebouw of waterfront om de overgang te benadrukken. Het vrijmaken en vrijhouden van het vizier biedt kansen om het dorp en het landschap meer met elkaar in verbinding te brengen.

Marknesse nu

Marknesse, herstructureringsgebied aangrijpen als nieuw vizier, water verbreden

Voorbeeld 3: Marknesse

Oplossingsrichting 2: Nieuw vizier op de polder

Marknesse

De kwaliteit van het vizier naar het landschap ligt in het verlengde van de dorpsbrink, in Marknesse een langgerekte groene dorpsbrink. Ooit was vanaf de brink de polder zichtbaar. Dit is door nieuwbouw niet meer mogelijk.

Herstructurering van de bedrijvigheid aan de havenkop en verruiming van de vaart bieden kansen om Marknesse een nieuw waterfront te bieden als vizier op de polder.

Voorbeeld 4: Luttelgeest

Oplossingsrichting 2: Nieuw vizier op de polder

Luttelgeest

De kwaliteit van het vizier naar het landschap ligt in het verlengde van de dorpsbrink, in Luttelgeest een brede, groene straat met een pleintje op de kop. Ooit was vanaf de brink zicht op de polder mogelijk, nu geeft dit vizier zicht op glastuinbouw. Je kunt niet meer de openheid van de polder ervaren vanaf de brink.

Het vizier zou verplaatst kunnen worden naar de andere zijde van het dorp; daar waar Luttelgeest aan het water ligt. Hier liggen kansen om het vizier naar de polder over het water, te realiseren. In combinatie met herstructurering van het bedrijventerrein hier.

Luttelgeest nu: vizier op de polder is dichtgeslibd

Luttelgeest: kansen voor een nieuw vizier over het water, in combinatie met herstructurering

6 Betere plaatsing of inpassing van bedrijven en bedrijventerreinen

Rutten

De opgave

Binnen of nabij de kern van een aantal dorpen bevindt zich van oudsher een aantal bedrijven. De plek van sommige van deze bedrijven kan ter discussie worden gesteld. Hoewel de plaats van deze bedrijven uit historisch oogpunt zeer wel te verklaren is, zijn er door veranderingen in bedrijfsvoering en regelgeving vraagtekens te plaatsen. Ook is de omvang door jarenlange groei niet meer passend bij de schaal van de dorpskern. Toegenomen verkeer draagt bij tot de overlast. Ook eigentijdse reclamevoering en huisstijlen doen afbraak aan het totaalbeeld van de dorpen en zorgen voor verrommeling.

Gedurende de laatste decennia zijn de meeste dorpen aanzienlijk toegenomen. Zowel qua woonoppervlak als qua oppervlak bedrijventerrein. Het College van B&W van de gemeente Noordoostpolder heeft besloten om alleen nog de bedrijventerreinen in Emmeloord, Marknesse, Ens en Bant in de toekomst verder te laten groeien. Nu de woongebieden groter worden en bedrijventerreinen in omvang toenemen wordt de landschappelijke inpassing wederom belangrijk. Deze kan veel bijdragen aan de kwaliteit van het dorpsaanzicht.

Oplossingsrichtingen

Oplossingsrichting 1: Verplaatsen bedrijf of bedrijventerrein

Zowel voor bedrijven in de kern als voor bedrijven aan de rand kan de ruimtelijke overlast worden opgelost door verplaatsing naar een beter passende plek. De vrijgekomen plek (veelal een locatie aan het water) biedt bijvoorbeeld goede mogelijkheden voor woningbouw.

Oplossingsrichting 2: Betere inpassing

Een andere oplossing is een betere inpassing van de bedrijven in het totaalbeeld van het dorp. Gezocht moet dan worden naar draagvlak bij de ondernemers en mogelijkheden om verandering te stimuleren. Het is van belang de groene inpassing van bedrijven aan de randen zwaarder aan te zetten. Het versterken en doorzetten van de groene mantel draagt bij aan de karakteristiek van de polderdorpen.

Oplossingsrichting 3: Beeldkwaliteitseisen

Ook maatregelen op het terrein en langs de openbare wegen zijn van groot belang voor de kwaliteit van de bedrijventerreinen. Vooral bij nieuwbouw kan de gewenste beeldkwaliteit van bedrijven worden vastgelegd in beeldkwaliteitseisen. Heldere en eenduidiger beeldkwaliteitseisen kunnen helpen om meer kwaliteit te bewerkstelligen zonder de kosten onnodig op te schroeven. In een beeldkwaliteitplan worden bijvoorbeeld uitspraken gedaan over de plaatsing en de vormgeving van de bedrijven. Plaatsing van de bebouwing op enige afstand van de weg geeft een rustiger beeld. Een eenduidige vormtaal van gevels en dakvormen, doorgaande rooilijnen en een eenduidige kleurstelling, waarbij witte en lichte tinten worden voorkomen, leveren aanzienlijk meer rust in het beeld.

Voorbeelden

Voorbeeld 1: Marknesse

Oplossingsrichting 1: verplaatsen en herstructureren in de kern

Op de zuidpunt van het bedrijventerrein van Marknesse ligt een goede kans om een aantal opgaven aan te pakken. Hoewel het op dit moment niet aan de orde is, zou er op de lange termijn nagedacht kunnen worden over herstructurering van dit (deel van het) bedrijventerrein. De locatie biedt een goede plek voor bijvoorbeeld woningbouw, in combinatie met een markant gebouw op het hoekpunt bij de dorpsentree. Door hier een waterfront te realiseren en een nieuw vizier op het polderlandschap te creëren, kan tegelijkertijd de dorpsentree worden versterkt.

Marknesse nu

Marknesse, herstructureringsgebied aangrijpen als nieuw vizier, water verbreden

Ruten: geen groenstructuur langs de weg, rommelig beeld

Kraggenburg: geen groenstructuur langs de weg, rommelig beeld

Voorbeeld 2: Ruten en Kraggenburg

Oplossingsrichting 2 en 3: Betere inpassing en beeldkwaliteitseisen

Door de aanleg van een eenduidige groenstructuur op of rondom het terrein, worden de individuele bedrijfsgebouwen minder dominant en ontstaat een rustiger ruimtelijk beeld. De voorbeelden hiernaast laten zien wat het effect is van een eenduidige groenstructuur. Daarnaast is er in het voorbeeld van Espel ook aandacht besteed aan een eenduidige vormtaal en kleurstelling, waardoor er meer eenheid ontstaat in het ruimtelijk beeld.

Espel: groenstructuur langs de weg, minder rommelig beeld

Voorbeeld 3: Bant

Oplossingsrichting 2: Betere inpassing

Wie vanaf de A6 de polder binnenrijdt en de afslag Bant neemt, heeft als eerste zicht op het bedrijventerrein van Bant aan het water. De bedrijven liggen hier opvallend en kaal in het landschap. Door een stevige bomenrij en een groenstrook aan te leggen rondom het bedrijventerrein, krijgt de entree tot de polder bij Bant een rustiger karakter.

Het bedrijventerrein ten zuidoosten van Bant

Een stevige bomenrij en groenstrook geven de entree tot Bant een rustig karakter

7 Herstel van de groene mantel

Marknesse

Tollebeek

De opgave

Alle polderdorpen hebben een brede bosstrook rond het dorp. We noemen deze 'de groene mantel'. Deze kenmerkende bosstrook dient als windscherm en biedt ruimte aan wandelpaden, begraafplaatsen, sportvelden en andere recreatieve functies voor het dorp. Het typeert de polderdorpen.

Alle dorpen zijn in de loop van de jaren gegroeid. Nieuwbouwwijken en bedrijventerreinen hebben een plaats gekregen in of buiten de groene mantel. Bij de uitbreidingen wordt de bestaande groene mantel aangetast. Soms wordt er nieuwe groene mantel aangelegd, maar deze is dan pas jaren later voelbaar. Door de uitbreidingen verandert het aanzicht van de dorpsranden in het landschap. Elk dorp komt nu voor de vraag te staan:

Hoe kunnen we de groene mantel zoveel mogelijk behouden of eventueel verplaatsen, zodat de mantel zoals bedoeld zoveel mogelijk blijft bestaan?

Rutten

Rutten

Kraggenburg

Oplossingsrichtingen

Oplossingsrichting: Groene mantel mee-ontwerpen bij dorpsuitbreidingen

De dorpsranden zijn van oudsher rondom voorzien van bosstroken, waarbij de hoeken meestal zijn gesloten. Door ook bij nieuwe ontwikkelingen in te zetten op de intimiteit en multifunctionaliteit van de groene mantel, kan meerwaarde worden gecreëerd, passend bij een polderdorp.

Bestaande en nieuwe groene functies kunnen plaatsvinden of 'verhuizen' naar de nieuwe dorpsrand. Op die manier ontstaat er voldoende groen programma om de nieuwe dorpsranden mee vorm te geven.

Bij uitbreidingen kan de bestaande groene mantel eventueel gekapt worden. De functie van windscherm en dorpsrand is dan niet meer aan de orde. Er moet daarbij uiteraard wel gekeken worden naar de functionele en de ecologische waarde van de mantel.

Voorbeelden

Voorbeeld 1

Onderstaand voorbeeld illustreert wat het effect is van het doortrekken van de bestaande groene mantel op erfniveau. Het bovenste plaatje laat een erf zien waarbij de nieuwe uitbreidingen kaal in het landschap liggen. Het onderste plaatje laat een erfuitbreiding zien waarbij de mantel is mee-ontworpen.

Polder, bestaande situatie agrarisch erf met nieuwe loodsen

Polder, agrarisch erf met groene inpassing

Voorbeeld 2: Creil

De bestaande groene mantel bij het bedrijventerrein aan de noordzijde is in onderstaand voorbeeld doorgetrokken. Het resultaat levert een veel rustiger beeld op, een zachtere dorpsgrens, zoals deze oorspronkelijk ook bedoeld is.

Creil, bestaande situatie met nieuwe bedrijven

Creil, met groene mantel rond nieuwe bedrijven

Marknesse

Voorbeeld 3: Marknesse

Door de groene mantel mee te ontwerpen bij nieuwe uitbreidingen aan de rand van het dorp, wordt voorkomen dat er harde overgangen ontstaan van dorp naar landschap. Van oudsher zijn deze randen namelijk groen en zacht. Het is raadzaam weer op zoek te gaan naar groene functies die een plek kunnen krijgen in de groene mantel. Op die manier blijft de mantel voor de langere termijn vrij van andere functies.

Bant (in rood zijn de toekomstige uitbreidingen aangegeven)

Voorbeeld 4: Bant

Functies in de bestaande groene mantel verplaatsen naar de nieuwe rand.

Zodoende ontstaat opnieuw een functionele groene mantel aan de rand van het dorp. Houd daarbij rekening met toekomstige uitbreidingen en plant de groene mantel aan voor de langere termijn.

De oorspronkelijke groene mantel kan wellicht (deels) opnieuw worden ingepast in de plannen. In Bant ligt de kans om een bestaande zichtlijn te verlengen; een waardevolle nieuwe kwaliteit.

8 Water inzetten als kwaliteitsdrager

De opgave

Ens

Alle dorpen liggen aan of nabij het water. De relatie met water is van oudsher functioneel. In de ontwikkelfase van de Noordoostpolder werd uitgegaan van transport over water. Aan het water vindt men dan ook de laad- en loswal en de bedrijvigheid (zie afbeeldingen).

De functionele relatie tussen dorpen en water is niet langer aan de orde. Er doen zich echter wel kansen voor op het gebied van 'wonen aan het water' en 'recreëren op en aan het water'.

Het Vollenhoverkanaal-Ramsdiep en de Lemstervaart-Zwolsevaart zijn voor de pleziervaart de belangrijkste vaarverbindingen. De verwachte groei van de recreatie in de Noordoostpolder en de aangrenzende vaargebieden bieden kansen voor het uitbouwen van de recreatievaart.

Door de jaren heen is de waardering voor water toegenomen. Uit onderzoek van Alterra blijkt dat burgers bereid zijn 15% meer te betalen voor een woning die aan de achterzijde grenst aan water. En 6% wanneer aan de voorzijde water aanwezig is.

De vraag is hoe deze kansen in de dorpskernen van de Noordoostpolder kunnen worden verzilverd, of:

Creil

Hoe kunnen de kansen van de ligging aan het water beter worden benut? En hoe kan water een sociaaleconomische en duurzame waarde verkrijgen voor de lange termijn?

Randvoorwaarden

Water kan als kwaliteitsdrager ingezet worden in de dorpen van de Noordoostpolder door:

- Wonen aan het water (mits het water schoon is en schoon oogt).
- Varen op het water (eventueel in combinatie met wonen aan het water. De waterkwaliteit is dan van groot belang).

Het vaartenstelsel in de Noordoostpolder is beperkt geschikt voor recreatievaart. Niet alle vaarwegen zijn aan elkaar gekoppeld. Door verschil in waterkwaliteit is het ook niet wenselijk om de waterlopen 'zomaar' te koppelen. Het benutten van water als kwaliteitsdrager in de Noordoostpolder vraagt een aanvullende studie naar waterkwaliteit en vaarmogelijkheden.

Kraggenburg

Marknesse

Water bij dorpsentree (Kraggenburg)

Water in de kern (Marknesse)

Oplossingsrichtingen

Oplossingsrichting 1: Water bij de dorpsentree

De herkenbaarheid van de dorpen als polderdorpen kan worden versterkt door water een prominenter rol te geven bij de beleving van de dorpen. Met name bij de toegang tot de dorpen (de dorpsentree) kan water prominenter in beeld worden gebracht.

Oplossingsrichting 2: Water in de kern/aan de brink

Vrijwel alle dorpen liggen aan het water. Daar waar dorp en water contact maken, bevindt zich in de meeste gevallen het bedrijventerrein(tje) van het dorp. Logistiek gezien is dit tegenwoordig niet altijd de meest voor de hand liggende locatie. Er liggen dan ook kansen om de ligging van het dorp aan het water ruimtelijk en visueel te versterken, in combinatie met herstructurering/ verplaatsing van het bedrijventerrein naar een logistiek betere locatie.

Oplossingsrichting 3: Water bij nieuwbouw

In veel nieuwbouwwijken wordt gestalte gegeven aan 'wonen aan het water'. In de Noordoostpolder biedt de aanwezigheid van water kansen om het polderwonen in nieuwbouwwijken te versterken.

De Urkervaart bij Tollebeek

Voorbeelden

Voorbeeld 1: Tollebeek

Oplossingsrichting 1: Water bij de dorpsentree

Water kan ingezet worden om de dorpsentree te versterken. Vaak is het water wel aanwezig, maar is het niet of nauwelijks zichtbaar. Wanneer het water gebruikt wordt om de dorpsentree vorm te geven en tevens de mogelijkheden voor recreatievaart bij de dorpen worden uitgebreid, krijgen de dorpen een nieuwe, recreatieve betekenis in de Noordoostpolder.

In Tollebeek is het water direct zichtbaar bij de toegang tot het dorp. Het dorp opent zich naar het water. De bebouwing is naar het water gericht. Een muziektent en een wandelroute versterken de levendigheid aan het waterfront. Een wandelpad koppelt de brink aan het waterfront.

*De Urkervaart
bij Tollebeek*

Bestaande situatie: bedrijvigheid aan de Lange Brink in Luttelgeest

Voorbeeld 2: Luttelgeest

Oplossingsrichting 2: Water in de kern/aan de brink

In Luttelgeest is goed te zien hoe de oorspronkelijke functie van het water (laad- en loswal voor bedrijvigheid) aan betekenis heeft verloren. De bebouwing langs het water onttrekt het water aan het oog; het water is hier niet of nauwelijks beleefbaar. Bovendien is deze locatie voor bedrijvigheid niet meer optimaal (aan het water in plaats van aan de weg). Hier ligt een kans om het voormalige bedrijventerrein op te schonen en water te verbinden aan de kern. Op die manier kan ook het vizier op het landschap vanaf de brink worden hersteld.

Mogelijke nieuwe situatie: het vizier op het landschap versterkt door het opschonen van de bedrijvigheid.

9 Aanpak van diepe tuinen en achterpaden

De opgave

Veel polderdorpen hebben diepe tuinen en achterpaden. Deze zijn kenmerkend, omdat in de oorspronkelijke plannen heel bewust extra diepe tuinen zijn aangelegd. Ze zijn bedoeld als moestuin of aardappelveld. Het geeft de dorpen een groen karakter.

In de loop der jaren is er minder tijd voor de tuin en ook minder behoefte aan moestuinen of aardappelveldjes. De diepe achtertuinten zijn relatief groot als tuin of gazon en worden niet altijd volledig onderhouden. Ook worden ze gebruikt voor andere doeleinden, zoals het bouwen van een garage, parkeerruimte of een grote schuur of bijkeuken.

De achterpaden, ooit ontworpen als groene achterpaden, worden minder groen door het gebruik van schuttingen en hekken. Daarom rijst in veel dorpen de vraag:

Hoe kan in de polderdorpen op een passende wijze worden omgegaan met de diepe tuinen en de achterpaden, op zo'n manier dat de kwaliteit behouden blijft en het gebruik optimaal is?

Oude foto van een diepe achtertuintuin

Voorbeeld 3: Creil

Oplossingsrichting 3: Water bij nieuwbouw

In sommige nieuwbouwwijken, onder andere die van Creil, zijn wadi's gerealiseerd. Wadi's zijn verdiepte grasstroken, bedoeld voor de tijdelijke opvang van regenwater. In natte periodes vangen deze wadi's het regenwater op, in droge periodes zijn wadi's droge brede beddingen. Echte sloten passen echter beter bij het polderlandschap dan deze wadi's. Sloten benadrukken het polderkarakter, bieden zichtlijnen richting het open landschap en brengen levendigheid in de kern.

Bestaande wadi in de nieuwbouwwijk van Creil

Een sloot biedt zichtlijnen richting het open landschap

Creil

Randvoorwaarden

Iedere bewoner maakt op eigen wijze gebruik van de diepe tuin. Er is een geleidelijke toename van zelfgebouwde garages, schuren, en erfscheidingen.

Om het groene karakter van de polderdorpen overeind te houden, is het van belang de stedenbouwkundige structuur en de samenhang tussen groene achterpaden, tuinen, straten en de woningbouw te respecteren.

Oplossingsrichtingen

Oplossingsrichting 1:

Individuele keuzevrijheid, mits in samenhang

Er kan ruimte worden geboden aan individuele vormen van gebruik en individuele eisen en wensen als het gaat om de tuin en het erf. Van belang is daarbij dat de samenhang, zo kenmerkend voor de polderdorpen wordt gerespecteerd.

Samenhang kan worden bereikt door afspraken te maken met eigenaren over plaatsing van schuren en garages. Door schuren allemaal in dezelfde lijn te plaatsen ontstaat een rustiger beeld.

Daarnaast kan meer samenhang worden bereikt door afspraken te maken met eigenaren over kleur- en materiaalgebruik en vorm. Het gaat dan bijvoorbeeld om eenduidigheid van dakvormen en deuren.

Bij huur kunnen bewoners bijvoorbeeld kiezen uit een eenduidig assortiment of eenduidige kleurstelling, zodat een hogere omgevingskwaliteit kan worden behaald.

Oplossingsrichting 2:

Collectieve oplossingen

Daar waar de diepe tuinen minder worden gewaardeerd en er een voorkeur is voor meer ruimte voor de auto en parkeren aan de achterzijde van het huis, zijn collectieve oplossingen denkbaar. Een deel van de tuin kan bijvoorbeeld worden voorzien van een carport of garage. Er kan ruimte worden gemaakt voor achterontsluiting.

Creil, verrommeling

Creil, verrommeling

Voorbeelden

Voorbeeld 1

Oplossingsrichting 1:

Individuele keuzevrijheid, mits in samenhang

Door afspraken te maken over vorm, hoogte, kleur- en materiaalgebruik van schuren en garages in de achtertuin ontstaat een rustiger beeld.

BESTAAND: verschillende kapvormen, verschillende kleuren en materialen

NIEUW: verschillende volumes en hoogtes, maar kap, kleur en materiaal hetzelfde

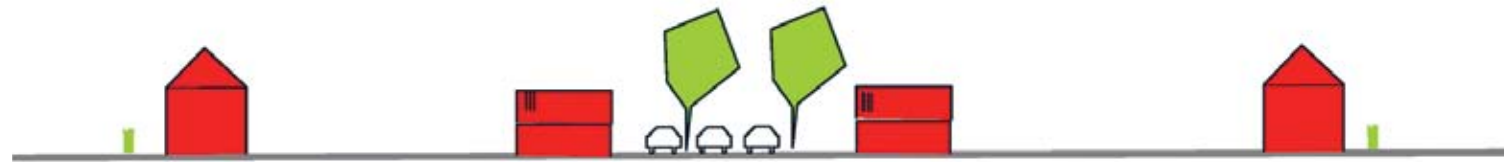
Voorbeeld 2

Oplossingsrichting 2: Collectieve oplossingen

Het verplaatsen van parkeerruimte van de voorkanten naar de achterkanten van de woningen, vraagt om een collectieve aanpak. Om bij een dergelijke ingreep tot kwaliteitsverbetering te komen, is een zorgvuldig uitgewerkt ontwerp van het totaal (voor en achter) noodzakelijk.

BESTAAND diepe tuinen met achterontsluiting, geen ruimte voor garages en auto's

NIEUW tuinen met achterontsluiting, schuren en garages

Voorbeeld 3

Oplossingsrichting 2: Collectieve oplossingen

Een voorbeeld van collectief parkeren aan de achterzijde is te zien in de nieuwbouwwijk van Luttelgeest. Door het eenduidig vormgegeven straatprofiel met aan weerszijden dezelfde carports en bergingen krijgt het straatbeeld een rustig karakter, passend bij de polder. Om het polderkarakter verder te versterken zou hier nog een groenstructuur aan toegevoegd kunnen worden.

Fotomontage: voorbeeld van een rustiger straatbeeld

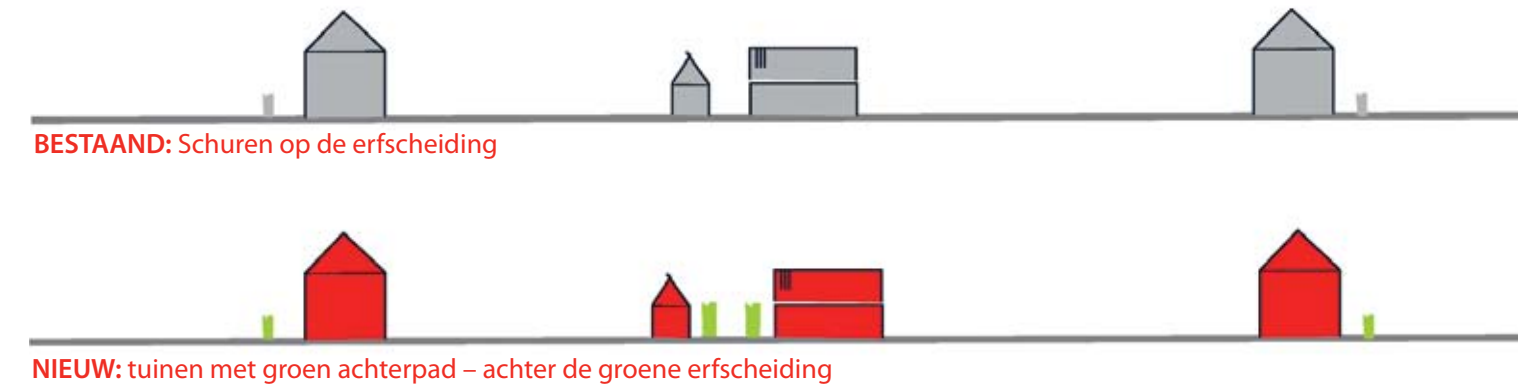

10 Versterken van de dorpsentree

Voorbeeld 4

Oplossingsrichting 2: Collectieve oplossingen

Veel schuren worden op de perceelsgrens geplaatst. Hierdoor veranderen de achterpaden van kleur (van groen naar rood). Het verplaatsen van schuren achter een eenduidige groenstructuur geeft een rustiger beeld.

Op deze foto's is te zien wat het effect is van het plaatsen van schuurtjes achter een groene erf scheiding. De schuurtjes zijn veel minder dominant in het straatbeeld. De eenduidige groene haag voegt veel kwaliteit toe. Bovendien kan het aanbrengen van groene hagen ook helpen om de sfeer en de sociale veiligheid te verhogen.

Bestaand

Mogelijke oplossingsrichting

De opgave

Er is een groot contrast in de Noordoostpolder tussen het open, uitgestrekte polderlandschap en de door stevige groensingels omsloten dorpen. Sommige kernen zijn van afstand alleen herkenbaar aan de groensingel. De belevingswereld binnen en buiten is totaal verschillend. Bij de dorpsentree ontmoeten deze werelden elkaar.

Van oorsprong zijn de dorpen ontworpen met monumentale entrees. In Kraggenburg wordt de entree bijvoorbeeld gemarkeerd door een toegangsbruggetje, in Nagele doorsnijdt je bij binnenkomst de groene mantel en in Ens kom je direct binnen op de brink, met zicht op de kerk.

Het contrast tussen openheid en beslotenheid is door nieuwe ontwikkelingen aan het vervagen. Bij de groei van dorpen en bedrijventerreinen is het niet altijd mogelijk om binnen de bestaande groene mantel uit te breiden. Daardoor is het dorpsilhouet sterk veranderd en ook de toegang tot het dorp is ruimtelijk minder sterk dan voorheen. Entrees van dorpen worden in veel gevallen met een naambord en een rotonde in de weg gemarkeerd waardoor de overgangen van het open landschap naar de kernen minder scherp is. Deze ontwikkelingen roepen de volgende vraag op:

Hoe kunnen de dorpsentrees zodanig worden versterkt dat de overgang tussen het open polderlandschap en het dorp voelbaar wordt?

Kraggenburg

Marknesse

Ens

Randvoorwaarden

Entrees markeren de overgang van open polderlandschap naar besloten dorp. Het is dan ook van belang dat bij het aanpakken van de dorpsentree ook de omgeving, de dorpsranden, worden gezien. Is er inderdaad sprake van een besloten dorp of vloeit deze uit in het landschap? Mogelijk is een combinatie met herstel van de groene mantel nodig, om de entrees weer goed te laten functioneren.

In veel dorpen is men geneigd om bij de dorpsentree borden en drempels te plaatsen om de verkeerssituatie duidelijk te maken. Van oorsprong zijn de dorpsentrees op zichzelf zo vormgegeven dat men vanzelf langzamer gaat rijden. Bijvoorbeeld door markante gebouwen bij de entree, een andere bestrating of een smaller en groener straatprofiel. Niet verkeersborden of andere verkeerstechnische ingrepen markeerden de entree, maar de ruimte zelf.

Oplossingsrichtingen

Oplossingsrichting 1:

Groene entrees/groene poort

Zichtbaar en beleefbaar maken dat je de groene mantel doorsnijdt bij binnenkomst van het dorp (zie foto Rutten).

Oplossingsrichting 2:

Waterfront

Vrijwel alle dorpen liggen aan het water. In veel dorpen is er met name bij de entree een kans om het water te versterken. (Creil, Ens, Espel)

Oplossingsrichting 3:

Straatprofielen aanpassen

Versmallen van straatprofielen of het gebruiken van klinkers in plaats van asfalt.

Oplossingsrichting 4:

Accentueren hoekpunten

Markante bebouwing op hoekpunten om entree te accentueren.

Oplossingsrichting 5:

Sterk silhouet

Vizier op kerk of ander oriëntatiepunt (zie foto Bant).

Kraggenburg

Rutten

Ens

Bant

Voorbeelden

Voorbeeld 1: Ens

Oplossingsrichting 2: Waterfront

Water beter zichtbaar maken/naar de entree toe halen. Wanneer er aan beide zijden van de entree water is, dan kan de entree versterkt worden met de aanleg van een brug.

Oplossingsrichting 4: Accentueren hoekpunten

Hoekpunten accentueren, bijvoorbeeld door prominente architectuur aan weerszijden van de weg of door een groene poort.

De aanleg van een waterfront bij Ens met prominente architectuur aan weerszijden van de weg

Een horecagelegenheid gelegen aan de toegang tot Ens

Voorbeeld 2: Rutten

Oplossingsrichting 1: Groene entree

De oostentree van Rutten is een goed voorbeeld van een fraai vormgegeven polderentree. De stevige groene mantel vormt hier een groene toegangspoort. Het smalle, groene wegprofiel past bij het dorps karakter.

De entree van Rutten vanaf de Ruttenseweg

De groene mantel van Rutten

Voorbeeld 3: Bant

Oplossingsrichting 5: Sterk silhouet

De toegang tot Bant wordt gemarkeerd door het zicht op de Bantsiliek. De Bantsiliek is bepalend in het silhouet van Bant en is reeds van verre zichtbaar. Door bij de entree de zichtlijn op de Bantsiliek open te houden, wordt de herkenbaarheid van het dorp aanzet.

Bant

11 Behoud en herstel van de groene polderstraat

De opgave

Veel polderdorpen hebben groene straatprofielen en lanen in het dorp. We noemen deze de groene polderstraten. Kenmerkend zijn de ruime, continue en symmetrische straatprofielen. Voortuinen met hagen, groene bermen en laanbomen, soms fruitbomen geven de dorpen een lommerrijk karakter. De groene straten en groene mantels samen maken de polderdorpen tot groene oases in de open polder. Het typeert de polderdorpen.

In de loop der jaren is het gebruik van de straten veranderd. Er is vraag naar meer parkeerruimte, bomen worden gekapt. Er worden verkeersremmende maatregelen getroffen. Dit kunnen drempels zijn, straatversmallingen of andere maatregelen die een rommelig beeld opleveren. Ook verdwijnen de hagen rond de tuinen en verdwijnt het groen uit de tuinen, om onderhoud te verminderen.

De straten worden minder groen en steniger. Hiermee verandert de typische groene karakteristiek van de polderdorpen. Dit leidt tot de vraag:

Espel

Kraggenburg

Hoe blijven de polderdorpen groen en kan meer ruimte worden gegeven aan de ruimtelijke kwaliteit, verkeersveiligheid en hedendaagse eisen in de polderstraten?

Randvoorwaarden

De groene identiteit van de polderdorpen is kenmerkend voor de stedenbouw van de Delftse School. Het groene karakter is vooral goed te zien aan de straatprofielen. Hoofdstraten (zoals in Creil en Marknesse) werden ontworpen als monumentale lanen. Hierdoor ontstond poortwerking.

Omdat een aantal polderdorpen huisvesting bieden aan bewoners betrokken bij de groente- en fruitteelt geven bijvoorbeeld fruitbomen in de straat een extra herkenbare kwaliteit aan een dorp.

De volgende randvoorwaarden zijn van belang bij herstel en behoud van de groene polderstraten:

- doorgaande profielen waar mogelijk
- groene berm en laanbomen (één boomsoort per straat)
- hagen rond de voortuinen
- optioneel: bomen in de tuin, geen stoepen

Oplossingsrichtingen

Oplossingsrichting 1: Groene profielen herstellen

- doorgaande profielen met waar mogelijk groene berm en laanbomen (één boomsoort per straat, sommige dorpen één soort in het hele dorp voor een eenduidig en rustig straatbeeld)
- hagen rond de voortuinen

Oplossingsrichting 2: Profielen optisch versmallen met groen (verkeersremmende oplossing)

Daar waar de verkeersveiligheid moet worden verbeterd kan de oorspronkelijke groene opzet van de polderstraat als inspiratie worden ingezet. In plaats van stenige maatregelen kunnen bomen of hagen worden ingezet als verkeersremmende middelen.

Espel

Voorbeelden

Voorbeeld 1: Kraggenburg

Oplossingsrichting 1: Groene profielen herstellen

In de Finsestraat in Kraggenburg was oorspronkelijk sprake van een ruim profiel: geen stoepen, hagen rond de tuinen en bomen in de tuinen. De straat was oorspronkelijk groener en dorpsier.

Finsestraat, Kraggenburg

Finsestraat, Kraggenburg (oorspronkelijke situatie)

Voorbeeld 2

Oplossingsrichting 2: Profielen optisch versmallen met groen (verkeersremmende oplossing)

Daar waar de verkeersveiligheid moet worden verbeterd kan de oorspronkelijke groene opzet van de polderstraat als inspiratie worden ingezet. In plaats van stenige maatregelen kunnen bomen en hagen worden ingezet als verkeersremmende middelen. Door de straat groener te maken lijkt het straatprofiel smaller en gaan automobilisten langzamer rijden. Bovendien wordt het straatbeeld opgewaardeerd door de straten te vergroenen.

Optioneel:

Door stoepen te verwijderen, ontstaat – bij smallere straten- de sfeer van een erf. Dit draagt er ook toe bij mensen te verleiden langzamer te gaan rijden.

Deze methodes worden onder andere door het expertisecentrum van Shared Space gebruikt.

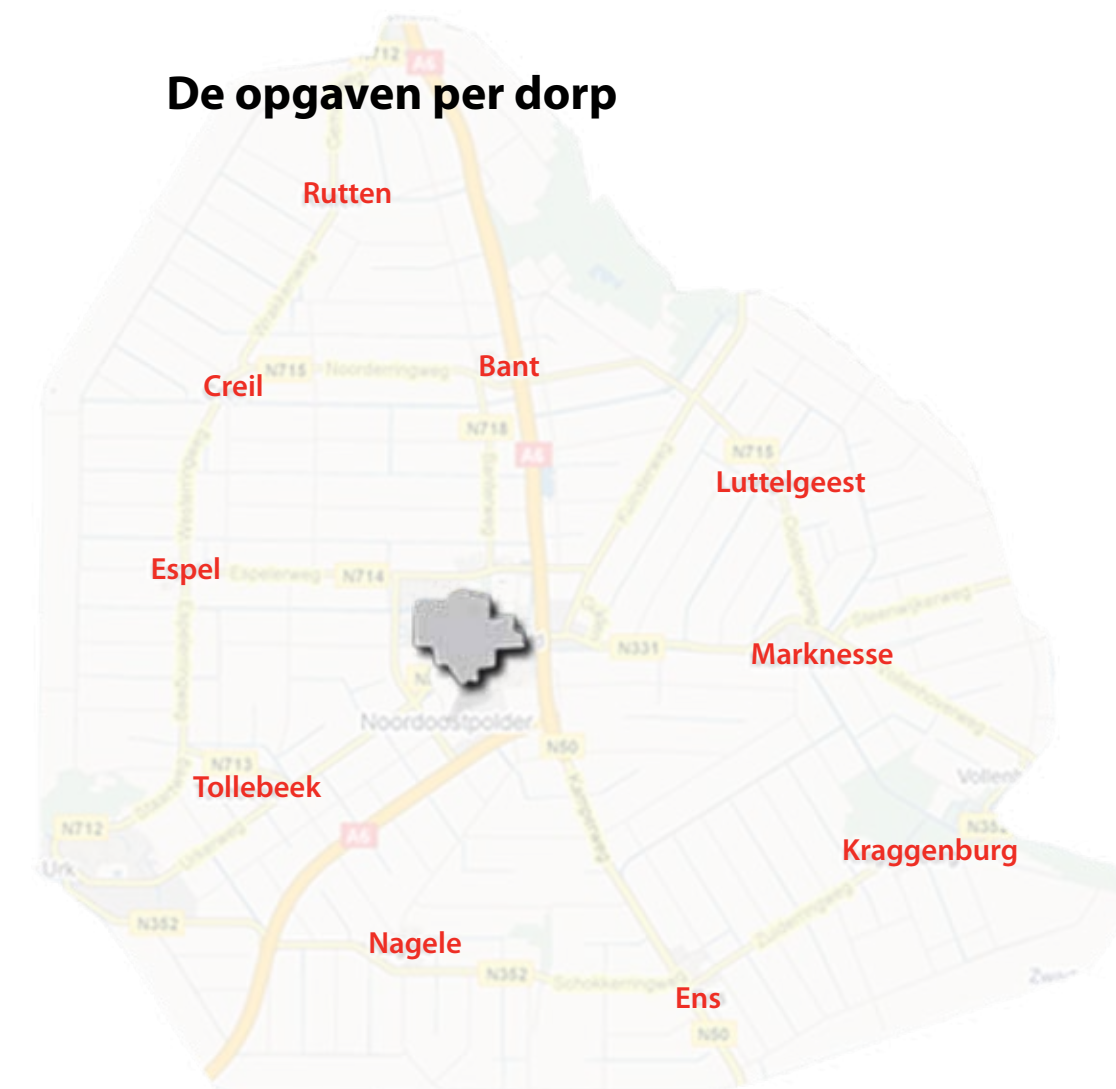

Een huidig straatprofiel

Optische versmalling van het straatprofiel

De opgaven per dorp

Elk dorp kent meerdere opgaven. De opgaven verschillen per dorp. Daarom is voor alle dorpen een overzichtskaart gemaakt met urgente opgaven (grote cijfers) en minder urgente opgaven (kleine cijfers). Deze overzichtskarten vindt u hierna.

Bant

3. Herinrichting van de brink tot een levendig groen dorpsplein
4. Aanhaken van nieuwbouw op de kern
6. Betere plaatsing of inpassing van bedrijven en bedrijventerreinen
7. Herstel van de groene mantel

Creil

3. Herinrichting van de brink tot een levendig groen dorpsplein
4. Aanhaken van nieuwbouw op de kern
8. Water inzetten als kwaliteitsdrager van het dorp
9. Aanpak van diepe tuinen en achterpaden

Ens

- 1 Vervangen of renoveren van woningen in de kern
- 3 Herinrichting van de brink tot een levendig groen dorpsplein
- 6 Betere plaatsing of inpassing van bedrijven en bedrijventerreinen
- 8 Water inzetten als kwaliteitsdrager van het dorp

Espel

- 2 Voorkomen van verrommeling bij particulier eigendom
- 5 Vizier naar het open polderlandschap versterken of herstellen
- 8 Water als kwaliteitsdrager van het dorp
- 9 Aanpak van diepe tuinen en achterpaden

Kraggenburg

2. Voorkomen van verrommeling bij particulier eigendom
3. Herinrichting van de brink tot een levendig groen dorpsplein
4. Aanhaken van nieuwbouw op de kern
5. Het vizier naar het open polderlandschap versterken of herstellen
6. Betere plaatsing of inpassing van bedrijven en bedrijventerreinen
7. Herstel van de groene mantel
8. Water inzetten als kwaliteitsdrager van het dorp

Luttelgeest

1. Vervangen of renoveren woningen in de kern
3. Herinrichting van de brink tot een levendig groen dorpsplein
5. Vizier naar het open polderlandschap versterken of herstellen
7. Herstel van de groene mantel
8. Water inzetten als kwaliteitsdrager van het dorp

Marknesse

1. Vervangen of renoveren van de woningen in de kern
2. Voorkomen van verrommeling bij particulier eigendom
4. Aanhaken van nieuwbouw op de kern
5. Vizier naar het open polderlandschap versterken of herstellen
6. Betere inpassing of plaatsing van bedrijven en bedrijventerreinen
7. Herstel van de groene mantel
8. Water inzetten als kwaliteitsdrager van het dorp
9. Aanpak van diepe tuinen en achterpaden

Nagele

1. Vervangen of renoveren van de woningen in de kern
2. Voorkomen van verrommeling bij particulier eigendom
4. Aanhaken van nieuwbouw op de kern
6. Betere inpassing of plaatsing van bedrijven en bedrijventerreinen
8. Water inzetten als kwaliteitsdrager van het dorp

'Dit onderzoek richtte zich in hoofdzaak op de negen Delftse rode kernen. Voor Nagele zijn daarom de opgaven wel benoemd, maar hierin zijn geen uitspraken gedaan over de urgentie.'

Rutten

3. Herinrichting van de brink als levendig groen dorpsplein
4. Aanhaken van nieuwbouw op de kern
6. Betere inpassing of plaatsing van bedrijven en bedrijventerreinen
7. Herstel van de groene mantel
8. Water inzetten als kwaliteitsdrager van het dorp

Tollebeek

Tollebeek is het dorp van de vele goede voorbeelden. Aan de andere dorpen in de Noordoostpolder kan Tollebeek inspiratie geven. Bijvoorbeeld hoe het dorp zich positioneert ten opzichte van het water, de stevigheid van het dorpsbos/de groene mantel, het vizier vanaf de kern op de polder, het gebruik en de inrichting van de dorpsvelden. Ruimtelijk gezien zit Tollebeek prima in elkaar. Hierdoor zijn de opgaven voor dit dorp momenteel overbodig.

Bronnen

De Velde Architecten,
Herontwikkeling Zuidakker Zuidwend, Bant i.o.v. Mercatus, 2008.

Gemeente Noordoostpolder,
Structuurplan, 1992.

Gemeente Noordoostpolder,
Woningmarktanalyse Noordoostpolder, 2003.

Gemeente Noordoostpolder,
Visie woonplanning Noordoostpolder.

Gemeente Noordoostpolder,
Bestemmingsplan Bant, herontwikkeling Zuidakker/Zuidwend 2007, 2008.

Gemeente Noordoostpolder,
Bestemmingsplan Kraggenburg-West 2006, 2007.

H+N+S landschapsarchitecten,
Toekomstvisie gemeente Noordoostpolder 2030. Ruimte voor kwaliteit, 2003.

H+N+S landschapsarchitecten en Beek en Kooiman Cultuurhistorie,
Kaartenset Cultuurhistorie en Behoud door ontwikkeling, 2004.

KAW,
'Probleemanalyse Middenmeer', Ruimtelijke analyse, woningmarktanalyse en bouwtechnische opname, 2005.

Mercatus Woondiensten.
Concept strategisch voorraadbeleid.

Wal, C. van der,
In praise of common sense, 1997.

Wal, C. van der, et al.
De ruimtelijke opbouw van de Noordoostpolder. De jongere bouwkunst en stedenbouw in de Noordoostpolder, 1992.

Woensel, J.T.W.H. van,
Nieuwe dorpen op nieuw land, 1999.

Nieuw Land,
Lelystad, archief Dienst der Zuiderzeewerken, kaartencollectie

Colofon

Dit boek

Dit boek is onderdeel van het project 'de Noordoostpolder-dorpen: DNA van een dorp als bouwsteen voor de toekomst'. Het Oversticht nam samen met Gemeente Noordoostpolder en de woningcorporatie Mercatus het initiatief om onderzoek te doen naar de dorpskernen in de Noordoostpolder om inspiratie en kaders te geven voor herstructurering van de dorpen. Het onderzoek is mede mogelijk gemaakt door het Stimuleringsfonds voor Architectuur. Naast dit boek is ook een website gerealiseerd. Webadres www.polderdorpen.nl.

Auteurs

Het Oversticht stelde voor dit onderzoek een team van deskundigen samen. Het team bestond uit Niels Tienstra, projectleider (Het Oversticht); Tamara Ekamper, landschapsarchitect (Het Oversticht); Sandra van Assen, zelfstandig stedenbouwkundige (Sterke stedenbouw) en Bauke Tuinstra, architect (TWA architecten). Namens de opdrachtgevers namen Jildou Bijlsma en Zemira Rexha Maroslic (gemeente Noordoostpolder) en Marcella van Wagenveld (Mercatus) deel aan het team.

De vormgevers en drukkers

Grafische vormgeving: Escapement Design, Wijhe
Drukwerk binnenwerk en transparant deel omslag: drukkerij De Kroon, Olst
Drukwerk karton omslag: Oziprint, Deventer

Met dank aan

Ronald Zeilstra (ZN Design & Visualisation)

maart 2010

isbn 978-90-5953-029-4

STERKESTEDENBOUW
www.sterkestedebouw.nl

HET OVERSTICHT

Stimuleringsfonds
voor Architectuur
the Netherlands
Architecture Fund

